

ONKO TÄMÄ KIELI USKONNOLLISTA?

TIETEENFILOSOFINEN JA TIETEIDENVÄLINEN TUTKIMUS KÄSITTEESTÄ JA LUOKASTA "USKONNOLLINEN KIELI"

Pro gradu -tutkielma
Eetu Muilu
Helsingin yliopiston
suomen kielen,
suomalais-ugrilaisten ja
pohjoismaisten kielten
ja kirjallisuuksien laitos
Lokakuu 2014

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos	
Tekijä – Författare – Author Muilu, Eetu Petteri			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Onko tämä kieli uskonnollista? Tieteenfilosofinen ja tieteidenvälinen tutkimus käsitteestä ja luokasta "uskonnollinen kieli"			
Oppiaine – Läroämne – Subject suomen kieli			
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu	Aika - Datum – Month and year 27.10.2014	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 86 + 13 liitesivua	
Tiivistelmä - Referat – Abstract Tutkin fennistiikassa, uskontotieteessä ja uskonnonfilosofiassa tehtyä luokitusta "uskonnollinen kieli". Aineistonani on muutamia alojen artikkeleita ja teosten lukuja. Analysoin tieteenfilosofisilla teorioilla ja metodeilla tutkimusten <i>luokkaa</i> "uskonnollinen kieli" ja luokitukseen vaikuttavia <i>arvoja</i>. Tutkin erityisesti, voidaanko aineistoni tutkimusten luokka hahmottaa <i>homeostaattisen ominaisuusklusterin</i> teorialla luonnolliseksi luokaksi. Väitteideni havainnollistamiseksi analysoin myös toteuttamaani kyselytutkimusta, joka osoittaa, että eri informantit pitävät erilaisia tekstejä eri perusteilla uskonnollisena kielenä. Käsitettä "uskonnollinen kieli" käytetään aineistoni tutkimuksissa sen kuvaamiseen, että jokin kieli kuuluu tai perustuu jollakin tavalla uskontoon. Tutkimuksissa luokitukset ovat projektioita: käsite projisoituu eli soveltuu luokittelun kohteeseen. Olli-Pekka Vainio ja Aku Visala sekä Riikka Nissi ja Aila Mielikäinen esittävät implisiittisesti, että "uskonnollinen kieli" olisi luonnollinen luokka eli sellainen luokka, joka on selkeästi ja vakaasti yhtenäinen eikä siis olisi konventionaalinen projektio. Näissä tutkimuksissa tehdään induktiivisia päätelmiä uskonnollisesta kielestä. Induktiiviset päätelmät eivät ole päteviä, sillä luokkaa "uskonnollinen kieli" ei osoiteta luonnolliseksi luokaksi. Päivikki Suojanen ja Hanna Lappalainen tekevät yleistäyksiä vain projektioista eli perustelemalla luokittelukäsitteen "uskonnollinen kieli" soveltumisen kohteeseen. Kaikissa aineistoni tutkimuksissa luokittelukäsitteen "uskonnollinen kieli" käyttöön vaikuttavat tiedolliset arvot, joiden pohjalta sitoudutaan monitieteiseen tutkimusalaan "uskonnollisen kielen tutkimus". Tällöin käsitettä on käytetty, koska alan tiedolliset arvot ohjaavat siihen. Juuri kyseisen käsitteen käyttö valitaan sen sijaan, että valittaisiin käsite, joka kuvaa kohdetta tarkemmin. Tällainen käsite voisi olla esimerkiksi "tietyt kristinuskoon liittyvät esimerkkilauseet". Tutkimuksissa ei eritellä sitä, että päätetään valita tiettyjä tiedollisia arvoja. Nissi ja Mielikäinen sitoutuvat eksplisiittisesti wittgensteinilaisuuteen eli fideismiin. He eivät erittele, että tämä on valinta ja että toisenlaisesta valinnasta seuraisi toisenlaisia väitteitä uskonnollisesta kielestä. Siihen, että he haluavat esittää uskonnollisen kielen juuri tällaisena luokkana, voivat vaikuttaa ei-tiedolliset arvot, esimerkiksi pyrkimys levittää wittgensteinilaisuutta. Maria Kela sitoutuu siihen, että on olemassa uskontoon liittyviä mysteerejä, joita ei voi argumentoida tosiksi tai epätosiksi. Kela siis tukee tietoisesti tai tiedostamattaan jonkinlaista fideististä lähtökohtaa. Kyseisen lähtökohdan esittäminen tosiasiana ei ole pätevää. Kela pääättelee arvosta tosiasian. Näihin väitteisiin voivat vaikuttaa ei-tiedolliset eli eettiset tai poliittiset arvot.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords uskonnollinen kieli, fennistiikan metatutkimus, luonnollinen luokka, homeostaattinen ominaisuusklusteri, tiedolliset arvot, ei-tiedolliset arvot			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston pääkirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisälllys

1 Johdanto	1
1.1 Tieteidenvälisyys	3
1.2 Arvot ja objektiivisuus	7
1.3 Tutkimusetiikka	12
2 Kyselytutkimus uskonnollisesta kielestä	14
2.1 Onko tämä kieli uskonnollista?	15
2.1.1 Rukous	16
2.1.2 Platonin <i>jumalat</i>	19
2.1.3 Arkipiispan <i>armottomuus</i>	24
2.2 Päätelemät kyselytutkimuksesta	26
3 Tieteenfilosofinen viitekehys	27
3.1 Tiedolliset ja ei-tiedolliset arvot	29
3.2 Luokat ja luokittelu	34
4 Uskonnollisen kielen luokittelu	42
4.1 Uskonnonfilosofian tapaus	44
4.1.1 <i>Johdatus uskonnonfilosofiaan</i>	46
4.1.2 Uskonnonfilosofista keskustelua	52
4.2 Uskontotieteen tapaus	55
4.2.1 <i>Uskontotieteen portailla</i>	55
4.2.2 Uskontotieteellistä keskustelua	60
4.3 Fennistiikan tapauksia	63
4.3.1 <i>Sanaa tutkimassa</i>	63
4.3.2 <i>Uskonnollinen metafora väitelausena</i>	66
4.3.3 Uskonnollinen kieli projektiona	70
5 Tulokset ja päätelmät	72
5.1 Tulosten pohdintaa	74
5.2 Tutkimuseettiset päätelmät	78
5.3 Teesit	80
Lähteet ja aineisto	82
Liitteet	87

1 Johdanto

Uskonnollisen kielen tutkimus on monitieteistä, eli sitä tehdään monella tieteenalalla. Kielentutkimus yleensä on monitieteistä: muutkin kuin kielitieteilijät tutkivat kieltä. Uskonnolliseksi kieleksi kutsuttua ilmiötä tutkitaan kielitieteen lisäksi ainakin uskontotieteessä, uskonnonfilosofiassa ja kielifilosofiassa sekä tietopissa. Tässä tutkielmassa analysoin muutamia esimerkkejä käsitteen "uskonnollinen kieli" käytöstä suomenkielisessä kielitieteessä, uskontotieteessä ja uskonnonfilosofiassa. Näin ollen tutkimukseni on tieteidenvälinen, mitä avaan seuraavassa alaluvussa.

Tutkimuskohteenani on tiede, eli tutkielmani asettuu uskonnollisen kielen tutkimuksen metatasolle. Metataso on ikään kuin toinen taso, josta tarkastellaan "varsinaista" tasoa, tässä tapauksessa uskonnollisen kielen tutkimusta. Tutkielmani ei ole tyypillinen fennistinen eli suomen kielen tutkimus, jossa tutkimuskohteenä olisi aineistosta osoitettava kielenaines. Metatutkimuksessani itse uskonnollisen kielen tutkimus on tutkimuskohteenä.

Uskonnollisen kielen tutkimusten analyysissa käytän filosofian teorioita ja menetelmiä, jotka esittelen luvussa 3. Harjoitan siis kielentutkimuksen tieteenfilosofiaa. Tieteenfilosofisen otteen tavoite on tuottaa relevanttia uutta tietoa fennistiselle tutkimukselle: vain metatutkimuksella voi luoda käsityksen siitä, millaisia lähtökohtia ja tapoja fennistisessä uskonnollisen kielen tutkimuksessa on. Relevanttia tietoa syntyy, koska nämä lähtökohdat ja tavat vaikuttavat uskonnollisen kielen tutkimuksen sisältöön, mitä käsittelen luvun 4 analyysien lisäksi erityisesti luvuissa 1.2 ja 3.1. Fennistiikan lisäksi on tärkeää käsitellä esimerkkeinä myös uskonnonfilosofian ja uskontotieteen tapaukset, sillä fennistinen uskonnollisen kielen tutkimus on tavalla tai toisella suhteessa näihin aloihin, vaikka tutkimuksessa ei puhuttaisi tieteidenvälisyydestä (ks. luku 1.1). Aineistonani on yksi uskonnonfilosofian ja yksi uskontotieteen tapaus sekä kolme fennistiikan tapausta.

Metatutkimuksen lisäksi tutkin kyselytutkimuksen avulla luvussa 2 myös itse sitä, mitä on uskonnollinen kieli informanttien eli kyselytutkimuksen vastaajien mielestä. Helppona kritiikkinä tutkielmaani kohtaan voisi esittää, että tässähän on

kaksi eri tutkimusta! Tähän on kuitenkin perusteltu syy: kyselytutkimus antaa tieteenfilosofista analyysia helpommin ymmärrettäviä empiirisiä välineitä metatasolle asettuvan analyysin seuraamiseen. Tämä on hyödyllistä muun muassa siksi, että metatason tutkimus on marginaalista alallamme. Tästä syystä esittelen ennen metatutkimusta kyselytutkimukseni ja informanttien vastausten analyysia – siinä määrin kuin on tarpeen kolmessa seuraavassa kappaleessa esittelemiäni varsinaisia tutkimusongelmia eli metatutkimuksen tutkimuskysymyksiä varten. Kyselytutkimus antaa empiirisen tuen ja ponnahduslaudan sen selvittämiseen, miten jotakin on aineistoni tutkimuksissa luokiteltu uskonnolliseksi kieleksi. Kyselytutkimuksella pyrin siis havainnollistamaan ja konkretisoimaan yhtä tutkimukseeni liittyvää kiinnostavaa kysymystä: olen kysynyt "Onko tämä kieli uskonnollista?". Informanttien vastauksista voi tarkastella, *minkälaisia tekstejä eri ihmiset pitävät ja eivät pidä uskonnollisina*. Tämä on kyselytutkimukseni tutkimuskysymys, jonka selvittämiseen liittyy informanttien antamien perustelujen huomiointi.

Metatutkimuksen eli tieteenfilosofisen analyysini tavoitteena on saada vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Miten käsitettä "uskonnollinen kieli" on käytetty tutkimuksissa? Millaisena luokkana kyseisen luokittelukäsitteen rajaama kieli on esitetty, eksplisiittisesti tai implisiittisesti? Millaisia tiedollisia ja eitä tiedollisia arvoja luokitteluun voi liittyä? Nämä ovat tutkielmani varsinaiset tutkimuskysymykset, joiden käsittelyä kyselytutkimuksen tutkimuskysymys tukee.

Kaksi ensimmäistä tutkimuskysymystä voi ajatella saman kysymyksen kahdena eri näkökulmana. Ensimmäiseen kysymykseen liittyy se, miten sanaparin *uskonnollinen kieli* merkitys ymmärretään. Ensimmäinen kysymys painottaa sen tarkastelua, että on valittu juuri kyseisen käsitteen käyttö, vaikka mahdollisesti voitaisiin käyttää jotakin muuta käsitettä. Toinen kysymys painottaa luokittelun analyysin metodologiaa, jota esittelen luvussa 3.2. Luokasta ja luokittelusta puhuminen on muun muassa sen tutkimista, millaisia ominaisuuksia liitetään uskonnolliseksi luokiteltuun kieleen. Tällöin tutkimuksessa ei välttämättä eksplisiittisesti sanota, että uskonnollinen kieli on "luokka" tai muulla tavalla nimitetty rajattavissa oleva tutkimuskohde, jolla on tiettyjä ominaisuuksia. Luokkaan kuuluva kieli ja sen kuvatut ominaisuudet voivat käydä tutkimuksesta ilmi osittain implisiittisesti. Tietysti voi olla myös niin, että nämä asiat jäävät osittain epäselviksi. Luokittelua tarkasteltaessa on yleensäkin tärkeää kiinnittää huomio siihen, esitetäänkö luokka

niin sanottuna *luonnollisena luokkana* vai teoreettisiin tarpeisiin muodostettuna *projektiona* (luku 3.2). Samuli Pöyhönen (2010)¹ määrittelee luonnollisen luokan näin: "Käsitteellä 'luonnollinen luokka' tarkoitetaan luokittelua, joka tavoittaa todellisuuden rakenteesta aidon ja merkittävän rajanvedon, toisin kuin puhtaasti konventionaalinen luokka." Projektit ovat *konventionaalisia* luokkia: tällaiselle luokittelulle olisi samoja kohteita koskevia vaihtoehtoisia luokittelutapoja.

Motivaationi juuri uskonnollisen kielen luokittelun tutkimukseen on syntynyt huomattessani, että joissain tutkimuksissa on epäselvää, pidetäänkö luokkaa luonnollisena vai jonkinlaisena projektiona. On huomattava, että lukemassani uskonnollisen kielen tutkimuksessa näitä käsitteitä ei ole käytetty, joten luokan tyyppi käy ilmi implisiittisesti. Lukijan ja tiedeyhteisön kannalta on merkittävää tietää, miten luokkaan suhtaudutaan, sillä vain luonnolliset luokat mahdollistavat induktiiviset päätelmät² eli yhdestä tai useammasta yksittäistapauksesta johdetut yleistyksiset (luku 3.2). Kolmaskin tutkimuskysymys on tavallaan saman tavoitteen yksi näkökulma: tarkastelen mahdollisia selityksiä kahden ensimmäisen kysymyksen vastauksille.

Tutkielmani on näyte siitä, miten tieteenfilosofisia metodeja voi soveltaa kielentutkimukseen. Tutkimukseni antaa teoreettisia ja metodologisia eväitä erityisesti fennistiselle uskonnollisen kielen tutkimukselle, sillä suurin osa aineistoni tutkimuksista on fennistiikkaa. Muiden alojen tutkimukset on relevanttia huomioida toisaalta fennistiikkaan vaikuttavina ja toisaalta fennistiikan itseymmärryksen kannalta: on tärkeää hahmottaa, miten kielitieteilijöiden tekemä suomen kielen tutkimus asettuu monitieteiseen uskonnollisen kielen tutkimukseen.

1.1 Tieteidenvälisyys

Tietääkseni uskonnollista kieltä ei ole erikseen otettu tieteenfilosofisen tutkimuksen kohteeksi ainakaan Suomessa. On toki filosofejia ja uskontotieteilijöitä, jotka ovat käsitelleet uskonnollisen kielen tutkimusta metatasolla (esim. Pyysiäinen 1997: 175–177; 2006: 74–77). Tähän palaan luvun 4 alussa. Nähdäkseni tämä "us-

---

¹ Verkkoensyklopediassa *Logos* ei ole sivunumeroita eikä numeroituja lukuja, joten viittaan koko artikkeliin.

² *Induktiosta* esim. Korkman ja Yrjönsuuri (toim.) (1998: 449).

konnollisen kielen" käsitteen metatason analyysi on tapahtunut muiden kiinnostuksen kohteiden ohessa, esimerkiksi uskonnollisen kielen tutkimuksessa tai muuten uskonnonfilosofisena tai uskontotieteellisenä metatason sivuhuomiona. Tutkielmani vastaavaa tieteenfilosofista ja tieteidenvälistä analyysia en ole löytänyt, mutta sellaista, varsinkin ei-suomenkielistä, voi olla.

Totesin edellä, että fennistinen uskonnollisen kielen tutkimus on tavalla tai toisella suhteessa uskonnonfilosofiaan ja uskontotieteeseen. Heikki Mikkeli ja Jussi Pakkasvirta (2007: 65) kuvaavat *tieteidenvälisyyttä* muun muassa näin: "Perinteiset tieteenalat siis 'tuodaan yhteen' jonkinlaisessa järjestelmällisessä prosessissa, jossa niiden väliset rajat hämärtyvät mutteivät katoa." Aineistoni fennistisissä tutkimuksissa ei ole puhuttu tieteidenvälisyydestä, mutta niissä on viitattu uskontotieteeseen (Lappalainen 2004; Nissi ja Mielikäinen 2014) ja uskonnonfilosofiaan (Kela 2014; Nissi ja Mielikäinen 2014). Tieteidenvälisessä tutkimuksessa käytetään eri tieteiden tietoa ja toisaalta käsitteitä ja teorioita (Mikkeli ja Pakkasvirta 2007: 65). Tässä mielessä aineistoni fennistisiä tutkimuksia voi pitää tieteidenvälisinä. Toisaalta niissä ei ole nähdäkseni pyritty "rikkomaan eri tieteenalojen rajoja ja luomaan valoa niiden välisille katvealueille" (mp.). Näin ollen on syy olla pitämättä aineistoni fennistisiä tutkimuksia tieteidenvälisinä. Lisäksi siitä syystä, että tutkimuksissa ei puhuta tieteidenvälisyydestä, voi ajatella, että ne eivät sitä ole: tieteidenvälisyyteen kuuluu tietoinen pyrkimys (mp.). Aineistoni fennistiset tutkimukset ovat *monitieteisiä*, sillä ne tutkivat ilmiötä, jota tutkitaan myös muiden tieteiden näkökulmasta (mts. 63–64). Niin kuin totesin, niissä on myös piirteitä tieteidenvälisyydestä.

Oma tutkielmani on tieteidenvälinen siinä mielessä, että käytän kielitieteellistä, tieteenfilosofista, uskonnonfilosofista ja uskontotieteellistä osaamista. Pyrin rikkomaan rajoja tarkastelemalla eri aloja samoilla tieteenfilosofisilla menetelmillä. Pohdin "erityiskysymysten kautta tieteenalojen luonnetta ja niiden rajoituksia ja taustaoletuksia" (mts. 65). Näin on mahdollista luoda valoa uuteen kohtaan ja esittää uskonnollisen kielen tutkimuksesta sellaista, mitä vain yhden alan näkökulmasta on vaikea nähdä. Tieteidenväliseen otteeseen liittyy Mikkelin ja Pakkasvirran (2007: 193–194; ks. mts. 73) mainitsema vaikeus: "maljapuheissa" tieteidenvälisyyttä korostetaan, mutta "akateeminen maailma kuitenkin toimii vielä hyvin suuressa määrin perinteisten tieteenalarajojen mukaan". He jatkavat muis-

tutuksella: "Harvassa ovat ne avarakatseiset henkilöt, jotka aidosti myöntävät, että monet asiat, joita he itse eivät tee, voivatkin olla tulevaisuudessa hyvin olennaisia heidän oman alansa kehittymiseksi (mts. 194)." Tutkielmassani tavoitteeni on nostaa esille tieteiden välistä muutamia huomioita, jotka eivät ole mullistavia mutta ovat sillä tavalla merkittäviä, että niitä ei ole nähdäkseni huomioitu.

Poikkitieteisyys on tavallaan vahvin tieteidenvälisyyden muoto (mts. 66–68). Mikkeli ja Pakkasvirta (mts. 66) määrittelevät poikkitieteisyyttä muun muassa näin:

Jo tutkimuksen lähtökohta on tieteidenvälinen eikä pelkästään tutkimuksen tuloksena syntyvä loppuraportti. Tutkimusongelma ja itse tutkimusprosessi ikään kuin kuljetetaan eri tieteenalojen läpi. Poikkitieteisessä kysymyksenasettelussa perinteinen ja usein keinotekoinen tieteiden erottelu on *tietoisesti* unohdettu tai tutkimuksellinen integraatio on viety niin pitkälle, että tieteiden väliset rajat katoavat.

Tämän määritelmän perusteella tutkielmaani voisi kutsua poikkitieteiseksi, sillä pyrin lähtökohtaisesti ja tietoisesti "unohtamaan" yhden tieteenalan rajojen sisällä pysymisen. Kuljetan tutkimusongelmaani eli kolmea tutkimuskysymystäni "eri tieteenalojen läpi" (mp.). Mikkeli ja Pakkasvirta antavat kuitenkin lisämääritteitä poikkitieteisyydelle. Ainakaan siinä mielessä tutkielmassani ei ole kyse poikkitieteisyydestä, että en pyri "uuden teoreettisen viitekehyksen luomiseen ja siten uuden erityistieteen syntyyn" (mts. 69). Toisaalta on mahdollista, että tulosteni ja päätelmieni kautta "voi syntyä uudenlaisia ratkaisuja" (mts. 66). Poikkitieteisyyttä ei voi tarkasti rajata tieteidenvälisyydestä, ja voisin sanoa, että tämä tutkielmani on selvästi tieteidenvälinen mutta voi jossain kohdassa lähestyä poikkitieteisyyttä. (mts. 66–70.)

Tieteidenvälisyyden sudenkuoppa on se, että tutkija ei hallitse eri tieteenaloja kunnolla (ks. mts. 72–73). Pyrin välttämään kuopan siten, että en väitä sellaista, mihin en ole perehtynyt syvällisesti. Toki kuka tahansa saattaa syyllistyä huolimattomuuteen tai epätarkkuuteen tieteiden välissä. Mikkeli ja Pakkasvirta (mts. 186–187) luettelevat tyypillisiä virheiden lähteitä luvussa nimeltä "Seitsemän syntiä tieteidenvälisyyttä vastaan".³ Viesti kohdistetaan muun muassa tälle tutkielmalle-

---

³ He viittaavat tässä epämääräisesti Anna Rotkirchiin [2005], joka on heidän mukaansa muotoillut seitsemän tutkijan "syntiä". Lähde on epämääräinen, koska hei-

ni, sillä "synnit" liittyvät "esimerkiksi pro gradu -tutkielmaa tekevien opiskelijoiden ongelmiin" (mts. 187). Mikkeli ja Pakkasvirta (mp.) muistuttavat heti perään myös siitä, että samalla tavalla paljon kokeneet tutkijat joutuvat "aina palaamaan perusasioihin, kuten omien ennakko-oletusten kriittiseen tarkasteluun".

Seuraavassa luvussa erittelen arvojani sekä objektiivisuutta ja sen jälkeen tutkimusetiikkaa, mikä antaa vastauksia siihen, miten syntejä voisi välttää. En katso tarpeelliseksi eritellä tässä kaikkia seitsemää syntiä, mutta mainitsen kuitenkin kaksi synneistä. Edeltävän kappaleen alussa totesin, että pyrin välttämään tieteidenvälisyyden sudenkuopan. Kuudes synti kuuluu (mts. 187, ks. 190–191): "En ota kantaa perustelematta." On varmasti niin, että tulen väittäneeksi analyysissani sellaista, mihin varsinkin kyseisen tieteenalan lukija toivoisi enemmän perusteluja. Toisaalta näin saattavat tehdä myös kokeneet tutkijat. Jollakin tavalla yritän kuitenkin muistaa kokemattomuuteni ja pärjätä osaamiseni varassa.

Seitsemäs synti on (mts. 187): "Pieni kysymys – suuri johtopäätös". Mikkeli ja Pakkasvirta (mts. 191) avaavat tätä: "Esimerkiksi pienen aineiston avulla on tehty suuria johtopäätöksiä tai vastattu vielä suurempiin kysymyksiin." Tutkimuskysymykseni eivät ole pieniä eivätkä yksinkertaisia mutta eivät suuriakaan. Aineistoni uskonnollisen kielen tutkimuksesta on pieni, enkä tee sen perusteella induktiivisia päätelmiä – niitä voisi pitää synnin kuvauksen mukaisesti suurina johtopäätöksinä. Sen sijaan kyselytutkimuksen perusteella teen yleistyksiä. Johtopäätökseni uskonnollisen kielen tutkimuksesta eivät ole suuria vaan pikemminkin koskevat vain yhtä asiaa eli luokituksen tekemistä. Luokittelusta sinänsä, teoreettisesti ja metodologisesti, en sano mitään uutta, mutta uutta tai erittäin harvinaista on se, että tutkin juuri uskonnollisen kielen luokittelua. Siinä mielessä tutkielmani ei ole "nol-latutkimus", joka on seitsemännän synnin käänteinen tapaus (ks. mp.).

---

dän lähdeluettelostaan löytyy Rotkirchin kohdalta sekä artikkeli että luento vuodelta 2005. (Hakasulkeilla ilmoitan, että kyseinen luento ei ole lähteeni.) Artikkelista Rotkirch (2005) en löydä näiden seitsemän synnin muotoilua mutta löydän niihin liittyvää asiaa.

1.2 Arvot ja objektiivisuus

Koska pyrin itse hahmottamaan, millaisia arvoja uskonnollisen kielen tutkimukseen voi liittyä, on johdonmukaista, että pyrin itse erittelemään omia arvojani mahdollisimman avoimesti. Kun arvot ovat avoimesti esillä, tutkimuksen lukijan ei tarvitse yrittää arvailla näitä arvoja ja niiden mahdollista vaikutusta. Omat arvot ja pohdinta niiden vaikutuksesta objektiivisuuteen tulisi tuoda esille myös silloin, kun tutkimus ei ole tieteenfilosofinen. Luvussa 3.1 tulee esille, että tiede ei oikein voi olla arvovapaata – ei ainakaan ihmistiede. Silti käy ilmi, että objektiivisuus on mahdollista: tutkimuksen tuloksena voi olla tosiasioita, vaikka arvot vaikuttavat jollakin tavalla tutkimukseen.

Arvot voidaan jakaa tiedollisiin ja ei-tiedollisiin. Ei-tiedollisia arvoja ovat eettiset ja poliittiset arvot eli käsitykset oikeasta ja väärästä. Tiedollisia arvoja ovat käsitykset siitä, millaista on hyvä tiede. Tiedollisten arvojen perusteella keskustellaan esimerkiksi siitä, mikä on paras metodi jonkin tutkimiseen. Tiedolliset arvot saavat vaikuttaa ja niiden kuuluukin vaikuttaa tutkimukseen monin tavoin. (Douglas 2007: 120; Risjord 2014: 18; ks. luku 3.1.)

Tiedolliset arvoni vaikuttavat siihen, että pidän selitysvoimaisena teoreettisena ja metodologisena viitekehyksenä "suomalaisen linjan" kognitiivista uskontotiedettä (Ketola, Pyysiäinen ja Sjöblom 2008: 13–25, 28). Se on *selittävää* tutkimusta, erotuksena jyrkkään selittävään tutkimukseen, *ymmärtävään* tutkimukseen ja jyrkkään ymmärtävään tutkimukseen (mts. 19–22; ks. Raatikainen 2004: 117). Selittävä tutkimus ei sulje pois sitä, että voidaan huomioda ymmärtävän otteen mukaisesti tutkittavien oma näkökulma (Ketola ym. 2008: 21; Mikkeli ja Pakkasvirta 2007: 76–77). Kognitiivisen uskontotieteen viitekehyksessä ihmisten uskonnollisten käsitysten rakentumista pyritään selittämään "erilaisilla taustalla vaikuttavilla kognitiivisilla ja sosiaalisilla prosesseilla ja mekanismeilla" (Ketola ym. 2008: 22). Mikkeli ja Pakkasvirta (mts. 77) toteavat: "Pelkästään ymmärtämistä tavoitteleva humanistinen tai yhteiskuntatieteellinen tutkimus rajaa ulkopuolelleen useita kiinnostavia tutkimusongelmia." Pitäisin siis suotavana, että fennistisessä uskonnollisen kielen tutkimuksessa huomioitaisiin kognitiivisen uskontotieteen teorioita (ks. luku 5.1).

Tiedollisten arvojeni mukaisesti uskonnollisen kielen tutkimuksessa on tärkeää huomioida muidenkin kuin tutkijoiden käsitykset siitä, mitä nimitetään uskonnolliseksi kieleksi. Jos luokasta "uskonnollinen kieli" esitetään yleistäviä väitteitä, näiden väitteiden on koskettava kaikkea uskonnollista kieltä. Mielestäni muuten ei ole mielekästä käyttää luokittelukäsitettä "uskonnollinen kieli". Kyselytutkimuksellani huomioin tutkittavien oman näkökulman eli sen, mitä informantit pitävät uskonnollisena kielenä. Tämä on selittämisen sijaan ymmärtämistä eli edellyttää merkitysten tulkintaa (ks. mts. 76). Jotta käsitteen "uskonnollinen kieli" käyttö on perusteltua tutkimuksessa, sen tulee keskeisesti tarkoittaa sitä, mitä ihmiset voivat pitää uskonnollisena kielenä. Tällöin käsite vähintäänkin *projisoituu* luokittelun kohteena olevaan kieleen (luku 3.2).

Tutkijalla voisi olla myös sellaiset tiedolliset arvot, ettei hän pidä tärkeänä sitä, että tekee väitteitä luokasta nimeltä "uskonnollinen kieli", vaikka ei välttämättä tarkoita kaikkea maailman uskonnollista kieltä. Tällaisten arvojen omaksuminen näyttää tuovan sellaisen tiedollisen ongelman, että tutkimuksen väitteet voidaan kuitenkin ymmärtää yleisesti uskonnollista kieltä koskeviksi. Toisenlainen tiedollinen ongelma syntyy, jos todella ajatellaan, että omassa tutkimuksessa pysytään esittämään induktiivisia päätelmiä todella uskonnollisesta kielestä yleensä. Tällöin tutkijan arvot ovat saattaneet vaikuttaa siihen, että ajatellaan esimerkiksi yhdenlaisen uskontotieteellisen käsityksen tukevan sitä, että uskonnollisesta kielestä voidaan puhua, ikään kuin kaikki uskontoon kuuluva tai perustuva kieli olisi samanlaista kuin tutkijan esimerkit.

Tutkimukseni keskeiseen osaan eli tieteenfilosofiseen analyysiin olen valinnut selittävän pyrkimyksen, jossa pyrin mahdollisuuksien mukaan huomioimaan tutkittavien omaa näkökulmaa. Pyrin ymmärtämään aineistonani olevien tutkimusten tekijöiden näkökulmaa luokittelukäsitteen "uskonnollinen kieli" käyttöön erittelemällä näiden mahdollisia arvosidoksia. Voi olla mahdollista, että jokin arvosidos selittää käsitteen käyttöä ja luokittelua. (ks. Mikkeli ja Pakkasvirta 2007: 76–77.)

Mikkeli ja Pakkasvirta (mts. 77–78) mainitsevat selittävän ja ymmärtävän otteen lisäksi kolmantena ihmistieteiden perinteenä *vaikuttamisen*. Tällöin tutkimuksen tavoitteena on "vaikuttaa ihmisten toimintaan ja yhteiskuntaa" (mts. 77). Heidän mukaansa ymmärtäminen, selittäminen ja vaikuttaminen "pikemminkin

täydentävät toisiaan kuin sulkevat toisensa pois" (mp.). Minulla on muun muassa sellaisia eettisiä ja poliittisia arvoja, että ihmisiä ei saa syrjiä eikä johtaa harhaan eikä heiltä saa pimittää tietoa. Tämä vaikuttaa tutkimukseeni *kontekstuaalisesti*: arvot ovat vaikuttaneet tutkimuskysymysteni valintaan. Arvojen kontekstuaalinen rooli tarkoittaa sitä, että osana ympäristöä ne vaikuttavat tutkijaan (esim. Risjord 2014: 18–19). Voidaan ajatella, että eettiset ja poliittiset arvot saavat vaikuttaa kontekstuaalisesti mutta eivät *konstitutiivisesti* (mp.). Konstitutiivinen vaikutus olisi sitä, että eettiset ja poliittiset arvot muokkaavat tutkijan havainnointia ja vaikuttavat siihen, miten havainnot tulkitaan. Arvot, jotka vaikuttavat siihen, pitäisikö jokin hypoteesi hylätä vai hyväksyä, ovat konstitutiivisessa roolissa (mts. 21). Jos eettiset ja poliittiset arvot vaikuttavat siihen, että jokin ilmiö halutaan nähdä esimerkiksi syrjivänä, näillä ei-tiedollisilla arvoilla olisi konstitutiivinen rooli (ks. mts. 27, 30). Kappaleen alussa mainitsin, että ihmistieteisiin voi liittyä myös vaikuttaminen. Pyrin takaamaan objektiivisuutta tiedostamalla, että ei-tiedollisilla arvoilani ei saa olla konstitutiivista roolia. Ne ovat kuitenkin kontekstuaalisesti vaikuttaneet siihen, että olen valinnut tutkimuskysymykseni ja -aineistoni. Näin pyrin vaikuttamaan siihen, että juuri näistä asioista saataisiin tietoa, sillä pidän niihin liittyviä ilmiöitä eettisesti merkittävinä (ks. luku 5.2).

Tutkimustuloksiini vaikuttaa luonnollisesti se, että olen valinnut joitain tutkimuksia aineistokseni ja lähteikseni. Objektiivisuutta pyrin takaamaan sillä, että aineiston hankinnan osalta pyrkimyksenäni on ollut tietokantoja käyttämällä huomioida kaikki suomenkieliset tutkimukset, joissa on käsitelty uskonnollista kieltä. Kaikkea lukemaani ja selaamaani en ole voinut ottaa aineistoksi, sillä muuten tutkielmani paisuisi. Kaikkia teoksia en ole käynyt systemaattisesti läpi, enkä voi tutkimuksessani käydä kokonaista artikkelia tai teoksen yksittäistä lukua niin tarkasti läpi, että voisin väittää analysoineeni kaiken mahdollisen. Olen niin sanotusti näyttänyt taskulampun valoa johonkin kohtaan: jotkin tutkimukset olen sattunut löytämään ja niistä olen valinnut käsiteltävät kohdat. Olen käynyt kaiken löytämäni läpi; en ole esimerkiksi valinnut vain tutkimuksia, joiden analyysi tukee hypoteesejani.

Kun kyse on uskonnollisesta eli 'uskontoon liittyvästä', tutkijan on mielestäni syytä eritellä ontologisia ja epistemologisia lähtökohtiaan, sillä näiden valintaan vaikuttava tiedolliset arvot. Minä en pidä hyvänä ontologisena sitoumuksena dua-

lismia enkä yleensäkään dikotomioita, sillä ne näyttävät antavan erittäin yksinkertaistettuja käsityksiä jakamalla kaiken olevan tai jonkin ilmiön vain ja tasan kahteen puoleen. Usein nämä kaksi puolta asetetaan vastakkaisiksi, mikä ei mielestäni onnistu yleensä kuvaamaan todellisuutta. En kuitenkaan ajattele olevani juuri monististen tai pluralististen käsitysten kannalla yleensä, mutta pidän niitä parempina näkökulmina kuin dualismia.

En pidä hyvinä epistemologisina eli tieto-opillisina kantoina esimerkiksi radikaalia tai maltillistakaan fundamentalismia, joissa sitoudutaan perususkomuksiin.⁴ Tieto-opillisena näkemyksenä kannatan yhdenlaista kontekstualismia, jossa ei siis sitouduta perususkomuksiin.⁵ Pidän Ilkka Niiniluodon (2003) kuvaamaa *filosofista uskontokritiikkiä* tiedollisesti arvokkaana: jos uskontoja (tai sellaisia uskomus- ja arvojärjestelmiä, joita ei kutsuta uskonnoiksi) ei voisi kritisoida, tästä seuraisi eettisiä ja poliittisia ongelmia.

Uskonnollinen taustani on luterilainen kansankirkollinen körttiläisyys.⁶ Mielestäni tämä ei luo minulle tarvetta puolustaa juuri tietynlaisia ontologisia tai epistemologisia kantoja. Körttiläisyys ei ole (radikaali) fundamentalistinen liike, joten siinä ei pyritä varmistamaan, että ihmisillä olisi tietynlaisia uskomuksia tai arvoja. Vaikka maltillinen fundamentalismi lienee monille tyypillinen tieto-opillinen kanta, liikkeessä vieroksutaan ja eksplisiittisesti vastustetaan sellaista tapaa, että ihmiset pakotetaan ajattelemaan tai käyttäytymään tietyllä tavalla. Varmasti körttiläisyys vaikuttaa ainakin siihen, että haluan selkeästi muodostaa omat ontologiset ja tieto-opilliset kantani, mutta olen ihan "muualla", ehkä paljolti teoreettisen filosofian opinnoissa, muodostanut tiedolliset arvoni.

Eettisiin arvoihini körttitausta vaikuttaa varmasti keskeisesti: ajattelen, että ihmisten tulee suhtautua toisiinsa armollisesti. Tähän liittyvät arvot *vapaus* ja *toisten palvelu*, jotka näkyvät kontekstuaalisessa roolissa, edellä mainitsemani tavalla, tutkimuskysymysten valinnassa. Toisaalta tällaiset arvot voisi omaksua muualtakin kuin körttiläisyydestä, ja niistä voisi käyttää ihan samoja sanoja. Mielestäni olisi triviaalia luokitella edellä mainitsemani sanat *armollinen*, *vapaus* ja

---

⁴ *Fundamentalismista* esim. Lammenranta 1993: 136–156; Lammenranta 2014.

⁵ *Kontekstualismista* Williams 2001: 159–172; ks. esim. Rysiew 2011.

⁶ Jos lukijalle on epäselvää, millaisia ajatuksia on 2010-luvun körttiläisyydessä, tästä löytyy tietoa verkosta. Esim. <https://www.h-y.fi/1556-tulevaisuusasiakirja-kortti-2020> (luettu 27.10.2014).

toisten palvelu "uskonnolliseksi kieleksi", vaikka esimerkiksi ne mainitaan *Raamatussa*. Ja aivan yhtä triviaalia olisi sanoa, että käytän niitä "ei-uskonnollisessa merkityksessä". Tämä johtuu siitä, ettei luokittelija voi tietää jatkuvasti muokkautuvia ontologisia ja epistemologisia kantojani niin tarkasti, että osaisi sanoa, missä kontekstissa minä ajattelen "uskonnollisia ajatuksia".

Tiedolliset arvot vaikuttavat kielikäsitteeseen eli käsitykseen siitä, millainen kielisysteemi on ja miten kieltä opitaan käyttämään. Lyhyesti sanottuna vierastan chomskyalaista ajatusta universaalista aivoihin tai mieleen koodatusta kielisysteemistä, jonka avulla generoidaan tai transformoidaan kieliopillisesti oikeita lauseita. Hieman myös vierastan Ferdinand de Saussuren jakoa *langue-parole*, sillä sen voi tulkita dualistiseksi. Martti Nyman (2000: 61) toteaa: "Itse asiassa *langue* on aina täsmälleen siellä, missä *parolekin*." Ajattelen, että nämä ovat vain eri näkökulmia kieleen, sillä en ajattele, että kielisysteemi eli *langue* olisi ontologinen olio. Myös Urho Määttä (2000: 504) sanoo kielestä tavalla, jota pidän hyvänä: "Luontevampaa olisi ajatella, että on vain yksi todellisuus, jossa emergenssin myötä syntyy erityyppisiä tosiasioita (fyysisiä, neurologisia, psyykkisiä, sosiaalisia)."

Kannatan kognitiiviseen kielitieteeseen liittyvää näkemystä kielen oppimisesta kieltä käytettäessä. Tuomas Huumo (2007: 165) on muotoillut tämän näin: "– kielisysteemi *perustuu* kielenkäyttöön ja käyttötilanteen vaatimuksiin ja – kielisysteemi muuttuu käytön myötä". Kielikäsitteistäni voi kuvata myös dialogiseksi: se, millaista kieli on, syntyy vuorovaikutuksessa (Dufva, Aro, Suni ja Salo 2011). En esimerkiksi usko, että aivoissa tai mielessä on paikka, josta generoidaan puhdasta uskonnollista kieltä. Uskon, että ihmiset oppivat käyttämään kieltä, muun muassa uskonnollisissa yhteisöissä. (Dufva, Aro, Suni ja Salo 2011; Huumo 2007.)

Objektiivisuuden takaaminen lähtee arvojen leikkaamisesta tosiasioista. Arvot on siis tiedostettava ja avoimesti eriteltävä, ja on vältettävä naturalistiset ja moralistiset virhepäätelmät. Voin kritisoida luokituksen tai käsitteen muodostamista tieteenfilosofian välineillä, joiden valintaan tiedolliset arvoni ovat vaikuttaneet, sillä tiedollisilla arvoilla on väistämättä konstitutiivinen rooli tutkimuksessa. Käsittelen arvoja tutkimuskysymysteni kannalta luvussa 3.1. (ks. Karlsson 1975: 181; Kelomäki 2009: 11–12.)

Objektiivisuuden kannalta tärkeää on lisäksi käyttää useita aihepiiriin liittyviä lähteitä, joissa on mielellään erilaisia näkökulmia, ja viitata niihin selkeästi.

Fred Karlsson (1975: 181) esittää, että tutkija voisi välttää "arvovaraisten premisien" epäoikeudenmukaisuutta tuottavan vaikutuksen käyttämällä "runsaasti viittauksia ja sitaatteja". Kuitenkaan tämä ei vielä takaa arvosidosten vaikutusten välttämistä, sillä viittauksia ja sitaatteja voidaan käyttää monella tavalla – voi esimerkiksi valita vain omia tulkintoja ja päätelmiä tukevia.

Tiedeyhteisö on se, joka viime kädessä voi vasta arvioida, onko yksilö tehnyt kaiken mahdollisen ja oliko mahdollisesti jotain huolimattomuutta ja epäselvyyttä aiheuttavaa mahdoton havaita yksilön tehdessä tutkimusta. Tiedeyhteisön keskustelujen lopputuloksena voi "suodattua" objektiivista tiedettä. Tietenkään yhteisölliseen objektiivisuuteen ei voi tuudittautua, sillä tiedeyhteisö ei välttämättä erisyistä johtuen toimi ihanteellisella tavalla. Yksilön tasolla on tehtävä kaikki mahdollinen. Käsittelen objektiivisuutta tutkimuskysymysteni kannalta luvussa 3.1.

1.3 Tutkimusetiikka

Teen tutkimuksessani tutkimuseettisiä päätelmiä eli johtopäätöksiä siitä, millaisia eettisiä kysymyksiä uskonnollisen kielen tutkimukseen voi liittyä (luku 5.2). Tutkijat eivät tietenkään ole erillään muusta maailmasta, vaan heillä on samanlaiset eettiset velvoitteet kuin muillakin ihmisillä. On johdonmukaista, että pohdin mahdollisia tutkielmaani liittyviä eettisiä kysymyksiä, koska teen myös uskonnollisen kielen tutkimukseen liittyviä eettisiä päätelmiä.

Alison Wylie (2003: 6) toteaa, että eettisiä ongelmia voi esiintyä erityisesti silloin, kun kyseenalaistamattomia konventioita tarkastellaan uudesta näkökulmasta. Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että tiedolliset arvoni siitä, miten käsitettä "uskonnollinen kieli" voi käyttää ja mitä luokasta voidaan sanoa, ovat ristiriidassa monien uskonnollisen kielen tutkijoiden tiedollisten arvojen kanssa. Tiedolliset arvot koskevat siis käsityksiä siitä, millaista on hyvä tutkimus. Tiedollisten arvojen mahdollisella ristiriidalla tarkoitan sitä, että omien arvojeni mukaan induktiivisten päätelmien luokasta "uskonnollinen kieli" tulee koskea todella uskonnollista kieltä yleensä. Näyttää olevan myös sellaisia tiedollisia arvoja, joiden perusteella yleistyksiä voidaan esittää luokasta "uskonnollinen kieli", vaikka ei tarkoiteta uskonnollista kieltä yleensä. Tällöin tutkimuseettinen ongelma tai haaste on se, että minun tulee pitää arvot ja tosiasiat erillään. En esimerkiksi saa lähteä

siitä, että tutkimuksessa on aina jotakin epäilyttävää, jos siinä käytetään käsitettä "uskonnollinen kieli"; tutkimuksessa voidaan tietoisesti noudattaa tiedollisia arvoja, joita en itse valitsisi. Toki tutkimuksissa tulisi eritellä nämä arvot.

Myöskään ei-tiedolliset arvoni eivät saa vaikuttaa siihen, miten havainnoin aineistoani. Tutkimuksessani, kaiken muun ihmistieteellisen tutkimuksen tavoin, voi olla vaikeaa yrittää välttää eettisten ja poliittisten arvojen vaikutusta tehtyihin *tulkintoihin*. Tämän eettisen ongelman pyrin ratkaisemaan siten, että käsittelen arvoihin ja tutkimusetiikkaan liittyvät asiat avoimesti, jolloin lukija voi tehdä huomioita siitä, mitä en mahdollisesti huomioi. Esimerkiksi en tietenkään voi analyysissä havainnoida, että luokituksen "uskonnollinen kieli" tekeminen on epämääräistä tai huolimattomaa sillä perusteella, että mielestäni näin on useissa tutkimuksissa tai että haluaisin saada sellaisen tutkimustuloksen.

Tiedollisten arvojeni lisäksi myös ei-tiedolliset arvoni voivat olla monella tavalla ristiriidassa jonkun uskonnollisen kielen tutkijan arvojen kanssa. Jonkun poliittiset arvot ohjaavat argumentoimaan fundamentalismin tai fideismin puolesta, ja minun arvoni taas näitä kantoja vastaan. Fideismissä hylätään järjen käyttö uskontoon liittyen: uskonnollinen kieli ajatellaan niin erityiseksi muusta kielestä poikkeavaksi kielipeliksi, että uskontoa, oikeastaan yleensä kristinuskkoa, ei voida käsitellä samalla tavalla kuin muita asioita maailmassa. Niin sanotusti eri "kielipelistä" käsin kristinuskkoa ei voi fideistin mukaan ymmärtää, joten uskonnollinen kieli rajautuu niin sanotusti omalakiseksi. (esim. Vainio ja Visala 2011: 185; ks. Työriñoja 1984.) En saa tutkimuksessani väittää, että jokin tosiasia fundamentalismista tai fideismistä pakottaisi väistämättä valitsemaan sellaiset arvot kuin minulla on. Arvot valitaan, eli ne eivät automaattisesti seuraa tosiasioista. En saa myöskään pyrkiä keinolla millä hyvänsä löytämään epämääräisyyttä luokituksesta "uskonnollinen kieli" sellaisessa tutkimuksessa, jonka tulkitsen implisiittisesti puolustavan tai joka eksplisiittisesti puolustaa esimerkiksi fideismia. Tietysti voin löytää epämääräisyyttä tällaisesta tutkimuksesta, mikäli epämääräisyys on muidenkin havaittavissa eli on tosiasia.

Arvojen ja tosiasioiden erottamisen lisäksi tutkimuseettinen haasteeni on argumenttien esittäminen toisen tutkijan tutkimuksesta. Se, että analysoin toisten tutkijoiden tekemiä luokituksia, tuo mahdollisesti eettisen ongelman, sillä väitän, että joissain asioissa luokituksen tekemisessä on oltu huolimattomia tai epätarkko-

ja. Eettinen ongelma syntyy, jos väitän jotakin itse huolimattomasti tai epätarkasti. (Resnik 2003: 48–65.)

Se, että annan tietynlaisen kuvan aineistoni tutkimuksista, on eettisesti riski. Toisaalta ehkäpä kaikissa tutkimuksissa, ei esimerkiksi vain tieteen tutkimuksellissa, levitetään tietynlaista kuvaa sekä lähteistä että aineistosta. Kaikessa tutkimuksessa on siis se riski, että annetaan väärä kuva jostakin lähteestä tai aineistosta. Pyrin ratkaisemaan tämän tutkimuseettisen haasteen muun muassa siten, että ilmoitan tarkasti, mitä kohtia aineistosta analysoin. Tähän liittyy se, että tutkimustani on luettava kriittisesti niin kuin kaikkea muutakin tutkimusta. Viitataan aineiston sivuihin tarkasti ja käytän suoria lainauksia, jotta argumenttini aineisto on muidenkin havaittavissa. Pyrin estämään eettisen ongelman synnyn itsestään selvästi siten, etten pidä tavoitteenani saada tietynlaisia tuloksia. Mahdollisen väärinymmärryksen aiheuttaman ongelman ratkaisua varten esittelen luvussa 3 tieteenfilosofisen viitekehyksen siten, että teorioiden ja metodien avulla voi arvioida, olenko käyttänyt niitä onnistuneesti. (Resnik 2003: 48–65.)

2 Kyselytutkimus uskonnollisesta kielestä

Toteutin kyselytutkimukseni syksyllä 2012 neljän lukiolaisryhmän kanssa. Kyse-lyssä informantit ovat lukeneet, nähneet tai kuulleet, 31 tekstiä. Jokaisen tekstin kohdalla heidän on pitänyt valita vaihtoehto kyllä tai ei viiteen eri kysymykseen. Heiltä on kysytty: Onko tämä kieli tieteellistä, poliittista, uskonnollista, filosofista, taiteellista? Lisäksi heidän on pitänyt ilmoittaa lyhyt perustelu jokaiselle kyllä-vastaukselle. Informantteja on kyselyssä pyydetty ilmoittamaan, jos he tietävät jotakin kyseessä olevan tekstin kontekstista (liite 2). Kyselyn alussa luin ja näytin informanteille ohjeet, jotka näkyvät liitteen 3 ensimmäisessä diassa.

En antanut informanteille mitään määritelmää uskonnollisesta kielestä tai mistään muustakaan kielestä. Voisikin kyseenalaistaa sen, ovatko informanttien antamat vastaukset uskonnollisesta kielestä jollakin tavalla järkeviä: eivät varmasti siinä mielessä, että heille olisi selvää, millaista on uskonnollinen kieli, ja että he

tämän osaamisensa pohjalta pyrkisivät vastaamaan "oikein". Juuri tämä onkin asian ydin!

Tämän kyselytutkimukseni osoittaa: ihmiset eivät ole yksimielisiä siitä, mistä jonkin tekstin uskonnollisuus syntyy. Yleisesti ei ole olemassa jaettua käsitystä siitä, mitä uskonnollinen kieli on. Tietyn viitekehyksen tutkijoilla voi toki olla jaettu käsitys. Tässä tutkimuksessani olen kiinnostunut näistä molemmista ilmiöistä: tutkijoista tutkimuksineen – metataso eli tieteenfilosofinen taso – ja muista ihmisistä eli luokiteltavasta maailmasta – tieteen taso. Kiinnostavaa on tietysti se, että tutkijat eivät (toivottavasti) ole muista ihmisistä erillinen joukko ja että tutkimus ei ole yhteiskunnasta erillinen osa vaan (toivottavasti) sen ytimessä. Tähän palaan luvussa 3.2 puhuessani *sosiaalisista takaisinkytkentämekanismeista*.

2.1 Onko tämä kieli uskonnollista?

Informanttejani voisi kutsua homogeeniseksi joukoksi siinä mielessä, että he ovat suunnilleen samanikäisiä ja opiskelevat lukiossa Helsingissä. Kahdessa eri lukiossa kyselyyn osallistui kaksi abiturienttiryhmää: toteutin kyselyn kolmella äidinkielen ja kirjallisuuden 9. kurssin tunnilla ja yhdellä 7. kurssin tunnilla yhteensä 72 informantille. Ne opiskelijat, jotka olivat toisessa lukiossa sekä 7. että 9. kurssilla yhtä aikaa, osallistuivat vain kerran. Tämän kohderyhmän voi sanoa olleen viritäytynyt kyselytutkimukseni tekstien analysointiin erinomaisesti, sillä kohderyhmä oli paraikaa valmistautumassa *tekstitaidon* ylioppilaskokeeseen tai jotkut olivat juuri suorittaneet sen. Homogeenisuutta lisää se, että kaikkien informanttien keskiarvo on heidän lukioon päästessään ollut yli 8.⁷

Tutkielmani kannalta on hyvä, että informantit ovat näennäisesti yhtenäinen joukko. Tällöin nousee selkeästi esille sen kiinnostavuus, että he ovat keskenään monella tavalla samoista teksteistä erimielisiä: yksi ja sama teksti on osan mielestä uskonnollista kieltä ja osan mielestä ei.

Varsinaisten metatason tutkimuskysymyksieni kannalta ei ole millään tavalla kiinnostavaa minkäänlainen määrällinen tutkimus. Kyselytutkimuksessani määrä on merkittävä vain siinä kohdassa, että olen toteuttanut kyselytutkimuksen use-

---

⁷ Tämän olen selvittänyt Helsingin lukioden yhteishaun tuloksista.

amman kuin yhden ryhmän saati vain muutaman ihmisen kanssa. Kyselytutkimukseni dataa voisi käyttää myös monenlaisiin muihin tutkimuksiin, mutta minä yksinkertaisesti näytän vain muutaman esimerkin siitä, millaisten tekstien kohdalla joukko ihmisiä on ollut erimielinen uskonnollisuuden suhteen. Kyselytutkimukseeni voi tutustua liitteissä. Totean tässä vielä sen, että en kertonut tietenkään informanteille olevani kiinnostunut heidän käsityksistään uskonnollisesta kielestä: kysyin kielen laadusta hämäykseksi myös neljää muuta luonnehdintaa (ks. liite 2) ja olin valikoinut joukkoon myös muita tekstejä kuin sellaisia, joiden saatoinkin kuvitella olevan jonkun mielestä uskonnollista kieltä.

Tavoitteenani ei ole selvittää yksittäisen informantin käsityksiä uskonnollisesta kielestä tämän eri teksteihin liittyvien vastausten perusteella. Tavoitteenani ei ole osoittaa mitään sillä, kuinka *moni* on vastannut mitään. Tavoitteenani ei ole luoda systemaattista kvantitatiivista analyysia. Silti viitataan määriin ja yksittäisiin informantteihin, koska tämä on retorisesti selkeää ja mahdollisesti lukijaa kiinnostavaa.

Tavoitteenani on vain sen osoittaminen, että ihmisillä on erilaisia käsityksiä uskonnollisesta kielestä. Teen sellaisen induktiivisen päätelmän, että jos 72 lukiolaisen joukosta löytyy erilaisia käsityksiä, muidenkin ihmisten joukosta löytyy. Olisi merkillinen sattuma, kohtalo, lykky ja johdatus, jos maailmassa vain näillä 72 ihmisellä olisi keskenään erilaisia käsityksiä uskonnollisesta kielestä.

2.1.1 Rukous

Analysoin tässä luvussa kyselytutkimuksen tekstien 3 ja 24 vastauksia. Teksti 3 on rukouksesta, jonka kaksi viimeistä säettä ja otsikko "Rukous" näkyvät tekstissä 24:

Kun katson sinua koulureppu selässä,
olen sekavissa tunnelmissa.
Tunnen iloa siitä, että olet niin
innostunut.
Haikeutta siitä, että yksi vaihe on taas
takanapäin.
Pientä huolta siitä, miten kaikki tulee käymään.
(teksti 3)

Tekstille 3 on annettu kontekstiksi alkuperäinen ulkoasu sen takia, että se olisi kyseistä lehteä lukevien tunnistettavissa: teksti on näyttökuva *Kirkko & kaupunki* -lehden verkkoversion⁸ pääkirjoitussivun rukouksesta. Kukaan ei ole pitänyt tekstin kieltä uskonnollisena. Teksti 24 on myös näyttökuva, ja siinä lehden juttu näkyy kokonaan:

Rukous

Kun katson sinua koulureppu selässä,
olen sekavissa tunnelmissa.
Tunnen iloa siitä, että olet niin
innostunut.
Haikeutta siitä, että yksi vaihe on taas
takanapäin.
Pientä huolta siitä, miten kaikki tulee käymään.
Jos suojelusenkeitä on olemassa,
nyt olisi sellaiselle käyttöä.
(teksti 24)

Suurin osa on pitänyt tekstiä 24 uskonnollisena kielenä. Perusteluina ovat esimerkiksi "runon nimi on 'Rukous'", "rukous-sana", "konteksti rukous". Suuri osa perustelee uskonnollisuutta ytimekkäästi sanoilla *rukous* ja/tai *suojelusenkeli* tai *enkeli*. Monen mielestä kyseessä on runo, mikä ilmenee taiteellisen kielen perusteluissa tai uskonnollisuuden perusteluissa, joissa "Rukousta" pidetään runon otsikkona tai nimenä.

Seitsemän informanttia on vastannut, että tekstin 24 kieli ei ole uskonnollista. Erään (43) mielestä se on vain filosofista, minkä perusteluna on "syvä ajatus", ja taiteellista, mitä hän ei perustele.

Yksi informantti (42) on vastannut tekstin 24 uskonnollisuudesta ohjeitteni (ks. liite 3) vastaisesti sekä kyllä että ei. Missään muussa kohdassa hän ei ole rasti-
nut molempia vaihtoehtoja. Hän perustelee sanalla "suojelusenkeli" – vain kyllä-
vastauksia kuuluu perustella. Tulkitsen tämän vastauksen niin, että teksti ei olisi
hänen mielestään uskonnollista kieltä ilman sanaa *suojelusenkeli*. Lisäksi moni on
perustellut uskonnollisuutta vain sanalla *enkeli* tai *suojelusenkeli*, mikä saattaa to-

---

⁸ <http://nakoislehti.kirkkojakaupunki.fi/nakoislehti/2012/kirkko-kaupunki-32/primapaper> (luettu 27.10.2014).

sin joissain tapauksissa johtua siitä, ettei jaksaa kirjoittaa sanaa *rukous*, vaikka se vaikuttaisi omaan päätökseen.

Yksi (40) on eksplisiittisesti ilmoittanut, että juuri "viimeinen kappale tuo uskonnollisuuden". Tulkitsen tämän tarkoittavan viimeistä säeparia – oikeastaan juuri sen ensimmäistä säettä, sillä tuskin viimeinen säe olisi ilman toiseksi viimeisen säkeen sanaa *suojelusenkeli* hänen mielestään uskonnollista kieltä. Jos sanan vaihtaisi esimerkiksi sanaan *ystävä*, koko tekstiä ei välttämättä pidettäisi uskonnollisena kielenä, vaikka siis otsikkona olisi edelleen "Rukous". Jotkut taas voisivat ajatella, että *ystävä* tarkoittaa 'Jeesusta' tai juuri sitä 'enkeliä'.⁹

Informantti 22 perustelee, myös vastoin ohjeitani juuri tekstin 24 kohdalla, ei-vastaustaan: "otsikkoa muuttamalla tekstin sisältö ei muutu". Tällä hän selvästi viittaa siihen, että osa tekstistä on näytetty aiemmin, tekstissä 3. Mitä hän olisi mahtanut vastata, jos tekstit olisi näytetty toisessa järjestyksessä? Muun muassa näillä kahdella tekstillä kyseisessä järjestyksessä olen pyrkinyt "provosoimaan" juuri tällaisia kiinnostavia, analyttisiä ja filosofoivia vastauksia. Informantti 22 ei siis pidä kieltä uskonnollisena, vaikka otsikkona on rukous ja puhutaan suojelusenkeleistä – ainakaan tällaisessa kyselytutkimuksen kontekstissa, kun osa tekstistä esitetään aiemmin ilman kyseisiä osia.

Moni ilmoittaa tekstin 24 lajiksi "runo" ja perustelee uskonnollisuutta viittaamalla siihen, että otsikko on "rukous" tai pelkästään sanalla *rukous*. Tämän perusteella voisi päätellä, että kieltä ei välttämättä olisi pidetty uskonnollisena ilman otsikkoa, vaikka tekstissä sanotaan esimerkiksi ja erona tekstiin 3: "Jos suojelusenkeleitä on olemassa, / nyt olisi sellaiselle käyttöä." Kyse voi myös olla siitä, että informantit eivät ole jaksaneet kirjata kaikkia perustelujaan eli esimerkiksi sanan *rukous* lisäksi sanaa *enkeli*. Arvaan kuitenkin varovasti, että tällaista kyseenalaistavaa, jotenkin mahdollisesti uskoa tai uskontoa epäilevää, säeparia osa näistä enkeliä mainitsemattomista informanteista ei pidä uskonnollisena kielenä.

Mielenkiintoista on, että yksi informantti (63) ilmoittaa tietävänsä kontekstin: "Kirkko ja kaupunki". Hän käsittää tekstin 24 kielen vain taiteelliseksi perustelunaan "Runomitta". Tekstin 3 kontekstia hän ei vielä ollut tunnistanut. Hän luokiteli tekstin 3 samalla perusteella taiteelliseksi kieleksi mutta tällöin myös filosofi-

---

⁹ Tätä voisi jossakin toisessa tutkimuksessa analysoida esimerkiksi kognitiivisen uskontotieteen käsitteen "intuitionvastaisuus" avulla (Pyysiäinen 2008).

seksi perustelulla "sanamuodot". Hän on saattanut muistaa tekstin 24 kohdalla, ettei pitänyt tekstiä 3 uskonnollisena, joten hän on pitänyt linjansa, vaikka ainoana tiesi kontekstin. Eikä kyse ole välttämättä itsepäisestä linjan pitämisestä, vaan hänellä vain on selkeä käsitys siitä, mikä on uskonnollista: hän ei ole pitänyt uskonnollisena kielenä myöskään tekstejä 2, 3, 4, 17, 25 (hän on kuitenkin pitänyt jotain uskonnollisena kielenä, tekstejä 5, 8, 10, 11, 12, 27). Joka tapauksessa voidaan siis sanoa, että *Kirkko & kaupunki* -lehdessä ilmestynyt rukous ei välttämättä ole uskonnollista kieltä jokaisen ihmisen mielestä.

En minäkään pidä tekstiä 24 uskonnollisena kielenä – yhden käsityksen mukaan: se on ihan tavallista kieltä, eikä sitouta tai sitoudu tiettyihin ontologisiin tai epistemologisiin kantoihin. Kielen ominaisuudet eivät ole mielestäni erilaisia kuin ne olisivat silloin, jos sana *suojelusenkeleitä* korvattaisiin sanalla *oikeudenmukaisuutta* tai sanalla *hyvyyttä*. Voin halutessani liittää näihin vaihtoehtoihin sanoihini intuitionvastaisia ajatuksia (ks. Pyysiäinen 2008). Toisen näkemyksen mukaan voin pitää kieltä uskonnollisena: suojelusenkeistä puhumisen voidaan ajatella liittyvän uskontoon, ja uskonnollinen on sitä mikä liittyy uskontoon.

Uskonnollisen kielen tutkiminen "määräämällä" jokin uskonnolliseksi kieleksi on kyseenalaista tekstien 3 ja 24 vastausten perusteella. Havainnot tekstien 3 ja 24 vastauksista tukevat tavoitettani (ks. luku 2.1).

2.1.2 Platonin jumalat

Tässä luvussa analysoin vastauksia, jotka koskevat Platonin teoksesta *Valtio* poimittuja katkelmia. Näitä katkelmia ovat tekstit 2, 4, 17 ja 25. Toisin kuin muissa näissä teksteissä tekstissä 2 ei ole sanaa *jumala*, mutta informanttien huomion on kiinnittänyt sana *sielu*:

– – ihminen pitää kaikkein pahimpana sitä, että hän on sielussaan tullut todellisuuden suhteen petetyksi – –.
(teksti 2)

Sanaa *sielu* on käytetty pääasiassa perusteluna joko kielen uskonnollisuudelle tai filosofisuudelle ja hieman harvemmin molemmille. Teksti on siis Platonin *Valtiosta*, vaikka eräs on ilmoittanut tietävänsä, että se olisi *Raamatusta*. Hän pe-

rusteli uskonnollisuutta juuri sanalla *sielu* mutta piti tekstiä myös filosofisena, sillä "uskonto & filosofi ,^[10] kulkevat käsi kädessä".

Vain pieni osa ei käyttänyt sanaa *sielu* perusteluna millekään vaihtoehdolle. Pari informanttia (63, 22) perustelee *sielu*-sanalla kielen taiteellisuutta, ja moni muukin pitää kieltä taiteellisena. Sivuhuomiona mainittakoon, että tekstin 2 vastaukset tukevat väitettä, että yksi teksti voi aiheuttaa erityisesti tulkintoja sekä kielen taiteellisuudesta, uskonnollisuudesta että filosofisuudesta, sillä näitä kaikkia vastauksia on runsaasti ja suurella osalla informanteista on näistä jotkin kaksi, muutamalla kaikki kolme. Heitän vielä arvauksen, että käsitykset uskonnollisesta kielestä voivat monesti liittyä kielen kuvallisuuteen. Lyriikka, taiteellisuus, on kuvallista. Myös filosofiassa keinona käytetään monenlaista kuvallisuutta.

Tekstissä 4 puhutaan jumalasta, yksikössä ja pienellä alkukirjaimella:

Sen sijaan hänellä on kyllä lupa sanoa, että nuo kehnot ihmiset olivat onnettomia ja siksi rangaistuksen tarpeessa ja että rankaisemalla heitä jumala teki heille hyvän teon.
(teksti 4)

Platonin tekstissä *jumala* on tarkoittanut aivan muuta kuin vaikkapa kristinuskossa, joka on vaikuttanut tavalla tai toisella informanttien vastauksiin, sillä ehkä kaikki ovat tavallaan "kulttuurikristittyjä"¹¹ eli ovat asuneet Suomessa suuren osan elämästään. Kristinuskon vaikutuksen näkymistä perustelee se, että suurin osa informanteista on perustellessaan tekstin 4 uskonnolliseksi kieleksi kirjoittanut tekstin pienellä alkukirjaimella kirjoitetun sanan *jumala* yllättäen isolla alkukirjaimella perusteluunsa.

Tähän voi vaikuttaa merkittävästi myös se, että moni aloittaa yleensäkin perustelunsa isolla alkukirjaimella, vaikka perustelu ei muodostaisi mitään lausetta tai muuta yhtä sanaa pidempää kokonaisuutta. Tosin esimerkiksi informantilla 37 perustelu "Sana Jumala" ei ala *jumala*-sanalla. Ja esimerkiksi informantti 47 ei yleensä aloita perustelujaan isolla alkukirjaimella – ei esimerkiksi perustellessaan

---

¹⁰ Merkintä paperissa on joko tarkoitettu pilkuksi tai epäonnistunut a-kirjaimen yritys edellisen sanan perään.

¹¹ Tässä ajattelen, että esimerkiksi ei-kristilliseen uskontokuntaan kuulumisella tai sillä että on "uskonnoton" ei ole merkitystä sen kannalta, onko kristinuskon merkittävä asema Suomessa vaikuttanut informanttiin. Tietysti on, tavalla tai toisella.

saman tekstin poliittisuutta – mutta perustelee tekstin 4 uskonnollisuutta kirjoituksella "Jumala-sanan käyttö".

Neljä informanttia oli vastannut "ei" kysymykseen tekstin 4 kielen uskonnollisuudesta. Kaksi näistä oli vastannut tekstin 4 kohdalla "ei" kaikkiin kysymyksiin – näistä toinen myös monen muun tekstin kohdalla.¹² Kolmannen mielestä teksti oli filosofista, perusteluna sana "näkemys", ja taiteellista, perusteluna lauseke "kaunokirjallista tekstiä". Neljäs piti kieltä vain poliittisena: "puhe vallankäytöstä ja Jumalan vallan konkretisointi". Hän kirjoitti jumalan isolla mutta ei pitänyt kieltä uskonnollisena eli uskontoon, esimerkiksi kristinuskoon, liittyvänä. Näyttää siltä, että *uskontoon voi liittyä* monella tavalla.

En ole kuullut, että Platonin *Valtiota* tai sen osia olisi uskonnollisen kielen tutkimuksessa luokiteltu uskonnolliseksi kieleksi. Oletin, että lukiolaiset eivät ole lukeneet sellaista tutkimusta, jossa Platonin kieltä luokiteltaisiin "uskonnolliseksi kieleksi". Tällaista ristiriitaa ennakoiden tekstissä 25 annoin kontekstin:

Sokrates:

– – jumalat eivät ole taikureita, jotka muuttavat itsensä toiseen muotoon, eivätkä he harhauta meitä valheilla sen enempää puheissaan kuin teoissaankaan.

Platon: *Valtio*
(teksti 25)

Analogian mallin mukaan ilman Sokrateen ja teoksen mainitsemista tekstiä 25 olisi pidetty suunnilleen yhtä usein uskonnollisena kielenä kuin tekstiä 4, sillä niissä molemmissa esiintyy sana *jumala*, toisessa monikossa. Monikolla ja pienellä alkukirjaimella olen pyrkinyt etäisyyteen kristinuskosta, joka vaikuttaa hyvin vahvasti paitsi informantteihin myös länsimaiseen uskonnollisen kielen tutkimukseen. Suunnilleen puolet informanteista ei pidä tekstiä 25 uskonnollisena kielenä. Vain neljä ei pitänyt tekstiä 4 uskonnollisena. Monikon (*jumalat*) lisäksi tähän on vaikuttanut varmasti annettu konteksti.

Eräs (21) ei-vastauksen uskonnollisuudesta antanut on vastannut, että kieli on filosofista. Perusteluna tähän on: "'sokrates'" ja "uskonnon kyseenalaistamista". Tämä ehkä on sulkenut häneltä pois mahdollisuuden, että se, mitä hän pitää uskonnon kyseenalaistamisena, voisi olla uskonnollista kieltä. Samankaltaista ajatte-

---

¹² Yhden informantin muistan olleen suurimman osan kyselystä otsa pulpetissa.

lua saattaa olla informantin 1 vastauksessa, jossa pidetään tekstiä 25 vain filosofisena kielenä: "puhuu jumalista filosofisesti". Monet informantit ovat käyttäneet perustelua "puhuu jumalista" kielen uskonnollisuudelle, mutta edellä mainittu informantti 1 ilmeisesti käsittää, että filosofisesti puhuminen ei voi olla tai ole tässä uskonnollista kieltä.

Perusteluissa on sekä isolla että pienellä kirjoitettu "J/jumala(t)" tai kyseinen sana muussa muodossa. Informantin 3 uskonnollisuuden perustelu on "puhutaan jumalasta" ja filosofisuuden perustelu on "pohditaan jumalia". Tässä voi näkyä monoteistisen kristinuskon vaikutus. Länsimaissa, Suomessa, uskonnolliseksi kieleksi saatetaan mieltää usein kristinuskoon liittyvä tai jonkun liittämä kieli. Näin ei varmasti ole siellä, minne lähetystyö tai muu kulttuuri-imperialismi ei ole vaikuttanut: oletan, että polyteistisessä kulttuurissa eläneet vastaisivat ja perustelisivat vastauksiaan uskonnollisesta kielestä esimerkiksi tekstin 25 kohdalla eri tavalla kuin informanttini (jotka keskenäänkin vastaavat ja perustelevat monilla eri tavoilla). Esimerkiksi monelle polyteistille yhdestä ainoasta Jumalasta puhuminen ei välttämättä olisi uskonnollista kieltä: vastaukset riippuisivat tässäkin tapauksessa henkilön omasta elämän aikana kartoitetusta kokemuksesta; näilläkin vastaajilla olisi erilaisia kielikäsitteitä ja näkemyksiä uskonnollisuudesta.

Eräs informantti (61) pitää tekstiä 25 vain taiteellisena, perusteluna "romaanin". Voin hyvin kuvitella, että monet ihmiset saattavat ajatella, ettei romaani voi olla filosofista saati uskonnollista kieltä, sillä ehkä se on ikään kuin lähtökohtaisesti, konventionaalisesti, jotakin muuta.

Osa samoista informanteista (esim. 1, 2, 22, 36, 62), jotka eivät ole pitäneet tekstiä 25 uskonnollisena kielenä, ovat pitäneet tekstiä 17 uskonnollisena kielenä.

Kun runoilija puhuu jumalista tähän tapaan, me suutemme, emme anna hänen käyttöönsä kuoroa emmekä salli opettajan käyttää hänen runojaan nuorison opetuksessa, jos haluamme valtiomme niin hurskaat ja jumalia muistuttavat vartijat kuin ihmiselle suinkin on mahdollista.
(teksti 17)

Tässäkin tekstissä on monikossa ja pienellä kirjoitettuna sana *jumala*. Tästä voisi päätellä, että tekstile 25 annettu konteksti on vaikuttanut merkittävästi siihen, etteivät nämä informantit ole pitäneet sitä uskonnollisena kielenä.

Näistä vastauksista tulee tukea sille havainnolle, että jotkut pitävät uskonnollista ja filosofista vastakkaisina, toisensa poissulkevinä. Uskon, että jotkut muutkin kuin osa informanteistani eivät pidä jumalasta puhumista uskonnollisena kielenä, jos sen tekee filosofi. Tällainen linja murtuisi kuitenkin varmasti helposti, jos nämä oletetut henkilöt lukisivat filosofien tekstejä. He eivät välttämättä alkaisi pitää suurta osaa filosofiasta, sisällöstä huolimatta, uskonnollisena kielenä mutta voisivat kyseenalaistaa aiemman yksioikoisen linjansa – ihan vain havaitsemalla, että filosofi kirjoittaa samoista asioista kuin teologi, pappi tai muu vastaava etenkin siitä syystä, että monet ovat sekä filosofeja että teologeja ja että jokaisella filosofilla on omat subjektiiviset käsityksensä maailmasta, arvosidoksensa, vastaavasti kuin papilla tai lihakauppialla.

Toistakymmentä informanttia on vastannut, että tekstin 17 kieli ei ole uskonnollista. He pitävät kieltä poliittisena tai taiteellisena, muutamat filosofisena tai useampana näistä kolmesta vaihtoehdosta. Pari (40, 67) perustelee poliittisuutta "uskonnolla"; itse tekstissä 17 ei tosin käytetä sanaa *uskonto*. Perustelut ovat: "puhutaan uskonnosta yhteiskunnassa" ja "yhteiskunnassa uskonto". Näillä perusteilla he ovat ehkä halunneet osoittaa, että kyse on jostain uskonnollisesta, mutta koska se liittyy yhteiskuntaan, kieli ei ole uskonnollista. Tällainen tarve perustella kysymyksen poliittisuudesta kohdalla myös kysymystä uskonnollisuudesta johtunee siitä, että ohjeiden mukaan ei-vastauksia ei perustella.

Mielestäni erikoista on, että toinen (40) näistä on kuitenkin pitänyt tekstiä 25 uskonnollisena kielenä. Noin puolet informanteista on hänen kanssaan eri mieltä kielen uskonnollisuudesta tekstin 25 kohdalla. Tämä informantti 40 ei ole tietysti tiennyt, että teksti 17 on samasta teoksesta. Tekstiä 25 hän ei ole pitänyt poliittisena, mikä johtunee siitä, että itse tekstissä ei puhuta valtiosta, vain annetussa kontekstissa eli teoksen nimessä. Tulkittu poliittisuuden puute on saattanut tehdä tilaa uskonnolliseksi tulkitsemiselle. Informantilla 40 kielen uskonnollisuus ei ole tehnyt kielen filosofisuutta eikä myöskään taiteellisuutta mahdottomaksi. Tekstin 25 uskonnollisuuden hän on perustellut sanalla "Jumala", vaikka tekstissä käytetään monikkoa *jumalat*. Hän on siis yksi "yksikköön muuttajista" mutta ei ole tehnyt tätä tekstin 17 kohdalla ja on ilmeisesti halunnut tehdä poliittisuuden perustella eron uskonnolliseen kieleen.

Esitän seuraavaksi pitkälle vietyä tulkintaa, enkä siksi perusta tämän kappaleen tulkintoihin päätelmiäni kyselytutkimuksesta. Tämän informantin 40 vastauskäyttäytyminen voisi johtua siitä, että tekstissä 25 puhutaan intiimisti ja yksityiskohtaisesti siitä, mitä jumalat eivät tee ja tekstissä 17 ollaan etäämmällä ja puututaan vain kuolevaisten tekemisiin, ei jumalien. Tästä voi johtua se, että hän pitää tekstiä 25 mutta ei pidä tekstiä 17 uskonnollisena kielenä. Mahdollisesti hänen mielestään uskonnollinen kieli on sellaista, jossa kuvaillaan jumalia tai Jumalaa.

Tekstien 4 ja 25 tapaan myös tekstin 17 perusteluissa sanaa *jumala* on kirjoitettu isolla ja yksikössä (tekstissä 4 onkin yksikkö). Tämä antaa tukea tulkinnalle, että monet informantit liittävät uskonnollisen kielen kristinuskoon.

2.1.3 Arkkipiispan *armottomuus*

Tekstit 5 ja 28 sisältävät samat asiat, mutta niille on annettu erilaiset kontekstit. Tekstin 5 olen litteroinut puhutusta tekstistä, joka on videokatkelmana teksti 28. En ole pyrkinyt tarkkaan litterointiin, sillä sellaisella ei olisi tässä mitään lisäarvoa; se olisi päinvastoin tehnyt kyselyn pisimmän tekstin vielä vaikeammaksi lukea nopeasti.

Meillä on aika armoton yhteiskunta. Ja ei vain yhteiskunta, vaan me ihmiset olemme tässä mielessä aika armottomia. Myös itseämme kohtaan. Tässä kauniiden ja rohkeiden yhteiskunnassa ei ole tilaa keskeneräisyydelle, ihmiselämän haavoittuvuudelle. Ja tämä luo aikamoisia paineita ihmisille – ja tyytymättömyyttä myös, koska rima asetetaan niin korkealle, että kukaan ei pääse sen ylitse. Minusta meillä pitäisi olla realistisempi kuva ihmisen elämästä täällä Suomenniemellä. Että elämä saa olla keskeneräinen myös. Elämä saa olla haavoittuva. Ja kuitenkin kaiken tämän keskeneräisyyden ja haavoittuvuuden keskellä on mahdollista elää hyvää elämää.
(teksti 5)

Puhutussa tekstissä 28 on samat sanat ja alussa sanat "Mulla on se käsitys, että" (ks. liite 3). Karsin alun sanat pois sen takia, etten pitänyt niitä oleellisina, mutta päätin kuitenkin näyttää tekstin 28 videon alusta asti, sillä se on koko kyseessä olevan John Vikströmin haastattelun alku ja ihan alussa käy ilmi tietoja kontekstista. Tästä minua voi moittia. Olin huolimaton: minun olisi pitänyt tarkistaa,

että tekstissä 5 on suunnilleen samat sanat kuin tekstissä 28. Toisaalta niissä on kuitenkin merkittäviä eroja sen takia, että teksti 28 on puhuttu.

En kirjoittanut kyselyn tekstiin 5 (enkä liitteessä 1 olevaan tekstin 28 liitte-raattiin) näkyviin puhutussa kielessä esiintyviä sanojen toistoja tai "öö"-partikkeleita ynnä muita sellaisia. Alun sanat jäivät tähän periaatteeseen liittyen pois, sillä en pitänyt niitä merkittävinä. Myös tekstissä 5 tulee ilman näitä sanoja esille puhujan persoona: "Minusta meillä – –." Joka tapauksessa tekstin 28 voi hel-posti havaita aiemmin esiintyneeksi, tekstin 5 muodossa. Keskeistä tässä on se, että informantti on nähnyt saman henkilön jo aiemmin eri videopätkässä (teksti 20). Tekstin 28 vastausten vertailun tekstin 5 vastauksiin tekee kiinnostavaksi se, että ennen tekstin 28 näyttämistä ja soittamista kerrotaan että, John Vikström on emeritusarkkipiispa eli entinen evankelisluterilaisen kirkon johtava piispa, mikä yhdistyy videon alussa nähtyyn tietoon siitä, että kyseessä on Vikströmin haastat-telu (ks. liitteet 1 ja 3).

Vain yhdeksän informanttia pitää tekstiä 5 uskonnollisena kielenä. Kyselyn kontekstissa juuri edellä teksti 4 on herkistänyt tuntosarvia sanalla *jumala*. Myös sielusta on puhuttu tekstissä 2. Oletin, että tässä olisi tartuttu sanaan *armo*, mutta sanan muoto liittyynee monien mielestä moniin muihinkin asioihin kuin kristinus-koon: *armoton*-sanaa käytetään monessa tilanteessa monessa merkityksessä. Ehkä useampi liittäisi sanan *armo* tai *armollisuus* kristinuskoon.

Nämä, jotka ovat pitäneet tekstiä 5 uskonnollisena kielenä, eivät ole perustel-leet vastausta sanalla *armo*. Perusteluja kielen uskonnollisuudelle ovat esimerkiksi (35, 23, 36 ja 63): "ihmisen haavoittuvaisuus", "tekstissä on jotain hurmiollista", "voi viitata myös hengellisiin asioihin" ja "ihmisarvoa kunnioittavaa". Loput perus-telut ovat samankaltaisia: niissä viitataan (hyvästä) elämästä puhumiseen. Suuri osa uskonnollisuuden osalta "ei" vastanneista on pitänyt (hyvästä) elämästä pu-humista filosofisuuden perusteluna.

Tekstin 5 kohdalla sana *armo* ei siis ole ollut perusteluna uskonnollisuudelle mutta tekstin 28 kohdallapa on. Noin puolet tekstiin 5 ei-vastanneista on pitänyt kuitenkin tekstiä 28 uskonnollisena kielenä. Suurin osa perustelee vastaustaan tavalla tai toisella annetulla tiedolla kontekstista eli sillä, että puhuja on piispa. Jotkut ovat käyttäneet perustelussaan sanaa *armo*, vaikka kukaan ei ollut käyttänyt

sitä tekstin 5 kohdalla. Vaikuttaa siltä, että sana *armo* on hoksattu nostaa esiin kontekstin perusteella.

Myös monenlaisia muita perusteluja on annettu tekstin 28 uskonnollisuudelle. Yhden (69) mielestä tekstissä "puhutaan uskonnosta", ja toinen (60) löytää siitä "raamatun aiheita". Mielestäni tekstissä ei puhuta uskonnosta eikä siinä ole erityisesti *Raamatusta* esiintyviä aiheita. Informanteille on selvästi tullut piispasta mieleen *Raamattu* ja uskonto. Tällaiset perustelut osoittavat assosiatiivisuuden merkityksen uskonnolliseksi kieleksi tulkitsemisessa ja ehkä yleensä kaikessa kielen laadun tai merkitysten tai kieleen liittyvien määreiden kohdalla. Jokaisella on yksilölliset assosiaationsa, jotka opitaan erilaisista kieliyhteisöistä. Tulkinnat eivät voi koskaan olla yhteisesti jaettuja, jos ollaan tarkkoja. Tavoiteltu ymmärrys perustuu keskusteluun eli perimmiltään sanojen merkityksistä, keskustelun osapuolten intentioista, neuvottelemiseen.

Noin puolet siis ei ole pitänyt emeritusarkkipiispa John Vikströmin puhetta muun muassa armottomuudesta ja siis armosta uskonnollisena kielenä. Yksi (63) näistä on kuitenkin pitänyt tekstiä 5 uskonnollisena kielenä, sillä se on "ihmisarvoa kunnioittavaa". Erikoista. Tämä tietysti kertoo ainakin siitä, että informanttieni vastaukset eivät ole monesti kovin syvällisesti pohdittuja, sillä aikaa pohtimiseen ei ole paljon. Mainittakoon, että kyselyn toteutuksessa en ikinä siirtynyt seuraavaan tekstiin, ennen kuin kysyin: "Onko valmista?" Jos joku ei ollut valmis, hän nosti kätensä ylös. Tämä loi informanteille paineen vastata nopeasti ja intuitiivisesti.

2.2 Päätelmät kyselytutkimuksesta

Informanteille ei ollut syytä antaa kaikkea tietoa tekstien konteksteista esimerkiksi sellaisessa kuvitteellisessa tarkoituksessa, että he tietäisivät tällöin kaiken tarvittavan osatakseen vastata "oikein" kysymykseen "Onko tämä kieli uskonnollista?". "Oikein" vastaamiseen ohjaaminen, indoktrinoiminen, ilmentäisi tutkijan *essentialistista* käsitystä luokasta "uskonnollinen kieli" (luku 3.2). Olisi epäaidon ja epäkiinnostavan kyselytutkimustilanteen luomista, jos ajateltaisiin, että ihmisillä yleensäkin on kaikki mahdollinen tieto näkemiensä ja kuulemiensa tekstien konteksteista. Muun muassa sitä voi harvoin tietää, millaisia tiedollisia ja ei-tiedollisia arvoja bussissa maailmankaikkeudesta puhuvalla ihmisellä on. Joskus kuulemme

vain osan puheesta ja muodostamme käsityksen sen pohjalta, mitä olemme maailmasta siihen mennessä oppineet.

Tämä on induktiivinen päätelmäni informanttien vastausten perusteella: erilaiset tiedot konteksteista vaikuttavat ihmisten, yleensä ihmisten, käsityksiin siitä, tulkitaanko teksti uskonnolliseksi kieleksi. Selvää ei ole, miten tiedot vaikuttavat: eri informantit antavat erilaisia vastauksia kielen uskonnollisuudesta, vaikka saavat samat tiedot tekstin kontekstista. Päättelen, että ihmisten käsityksiin uskonnollisesta kielestä vaikuttavat heidän käsityksensä siitä, mitä on uskonto. Päättelen, että käsityksiin siitä, mikä on uskontoon liittyvää, vaikuttavat ihmisten arvot, esimerkiksi ontologiset ja epistemologiset näkemykset. Ihmisten arvot vaikuttavat siihen, mikä *luokitellaan* uskonnolliseksi kieleksi. Myös sen päätelmän voi tehdä, että "uskonnollinen kieli" näyttää olevan käsitteenä liian epämääräinen, koska ihmiset ovat kovin erimielisiä sen tarkoitteista.

3 Tieteenfilosofinen viitekehys

Ennen kuin voin tarkastella informanttien käsitysten luokasta "uskonnollinen kieli" suhdetta tutkijoiden käsityksiin, esittelen teorian ja menetön, joiden avulla tutkin tutkimuksia. Yksi tieteen tutkimuksen ala on tieteenfilosofia. Muita aloja ovat muun muassa tieteenhistoria ja tieteen sosiologia. Tieteenfilosofian tutkimuskohteena on siis tiede. (esim. Kiikeri ja Ylikoski 2004.)

Asennettani tutkimuskohteeseeni voisi kutsua naturalistiseksi tieteenfilosofiaksi. Vanhemman tieteenfilosofian normatiivisen näkökulman sijaan naturalistisessa suuntauksessa on deskriptiivinen näkökulma. Tällöin tieteenfilosofian tehtävä ei ole kertoa tieteilijöille, miten tiedettä tehdään. Naturalistinen tieteenfilosofia on kiinnostunut empiriasta ja yksittäisistä tapauksista sen sijaan, että muotoiltaisiin abstrakteja näkemyksiä tieteestä yleensä. (Kiikeri ja Ylikoski 2004: 75–78.)

Tieteenfilosofiaa tehtäessä ja sitä luettaessa on muistettava Mika Kiikerin ja Petri Ylikosken (2004: 27) huomautus: "– – kuvausten kritiikki tulkitaan joskus virheellisesti myös itse tieteellisten väittämien kritiikiksi." Tämä tarkoittaa tut-

kielmani kannalta sitä, että kun totean luokituksessa "uskonnollinen kieli" olevan jotakin huolimatonta tai epätarkkaa, siitä ei seuraa, että kyseisen tutkimuksen keskeiset tosiasiaväitteet olisivat huolimattomia tai epätarkkoja. Jotkin tätä epätarkkaa luokituskäsitettä käyttävät tosiasiaväitteet tietysti voivat olla epäpäteviä.

Sen perustelemiseen, mikä on hyvää tiedettä tai tutkimusta, tarvitaan joitakin kriteerejä. Rajanveto on ongelmallista, mutta tieteestä on tapana pyrkiä erottamaan *epätiede*, *huono* tiede tai tutkimus ja *esitiede*. Epätieteellisen tutkimuksen¹³ yksi piirre on, ettei "suuntauksen kannattajilla ole aitoa pyrkimystä esitettyjen väitteiden koettelemiseen" (mts. 93). Epätieteellisen tutkimuksen pyrkimyksenä voi olla tietoisesti huijaaminen. Myös ideologiat voivat vaikuttaa siihen, että päädytään epätieteellisyyteen: "Tällöin tutkimustuloksia tärkeämpi näkemyksiä muokkaava tekijä on jokin poliittinen tai esimerkiksi uskonnollinen oppirakennelma tai dogmi (mp.)." Tiedeyhteisössä epätieteellinen tutkimus ei kykene sulattamaan uusia havaintoja tai vasta-argumentteja. (Kiikeri ja Ylikoski 2004: 88–93.)

Huonossa tutkimuksessa jotakin on pielessä. Tutkielmani kannalta tämä on tärkeä asia, joten on parasta lainata näkyville Kiikerin ja Ylikosken (mts. 93–94) koko määritelmä:

Huonona tieteenä tai tutkimuksena taas pidetään periaatteessa tieteellistä tutkimusta, joka on jollakin tavoin epäonnistunut. Se ei täytä tieteelliselle tutkimukselle asetettuja vaatimuksia, ja siksi muut tieteilijät eivät voi käyttää sitä oman tutkimuksensa testaamiseen tai tukemiseen. Huono tiede voi olla metodologisesti puutteellista, huolimatonta tai muuten epäpätevää. Tutkimustulokset voivat olla myös tekaistuja tai niiden raportointi epärehellistä. Epäonnistuminen voi tapahtua myös teoreettisista syistä. Tuotetut tulokset voivat olla yksinkertaisesti mielenkiinnottomia tai sitten koottu todistusaineisto on yksipuolista. Tutkimuksen tekijä voi myös syyllistyä liialliseen dogmaattisuuteen, jolloin hän ei ota huomioon näkemystään vastaan puhuvaa todistusaineistoa tai argumentteja.

Kiikeri ja Ylikoski (mts. 94) muistuttavat, että heidän esittämiensä tunte-merkien perusteella ei voi yksiselitteisesti rajata jotakin tutkimusta. He muistuttavat myös, että eri näkökantojen tutkijat soveltaisivat yhteisestikin hyväksytyjä kriteerejä eri tavoin (mp.). En pidä hedelmällisenä sellaista tieteellistä keskustelua, että pyrittäisiin väittämään eri tavoin ajattelevien tutkimuksia epätieteellisiksi tai

---

¹³ Käytän sanaa *tutkimus*, sillä aineistonani on uskonnonfilosofiaa ja filosofia voidaan luokitella "tutkimukseksi", jos sitä ei luokitellakaan tieteeksi.

huonoiksi. Ajattelen, että kiinnostavaa ja objektiivisuuden muodostumisen kannalta tärkeää on käydä kriittistä keskustelua joistakin kohdista, jotka tutkimuksessa jäävät epäselviksi, esimerkiksi luokituksista. Voidaan ajatella, että tutkimuksen objektiivisuus syntyy vasta silloin, kun se on tiedeyhteisön julkisessa ja ennen kaikkea kriittisessä keskustelussa koeteltu (ks. luvut 1.2 ja 3.1).

Tämä tutkimukseni ei voi vastata siihen, onko jossain aineistoni tutkimuksessa kyse huonosta tieteestä saati epätieteestä. En missään nimessä pyri vihjaamaan mitään tällaista. Sen sijaan analysoin vain luokitusta "uskonnollinen kieli": sen käyttöä, luokan rajaamista ja muita luokasta tehtyjä, implisiittisiä tai eksplisiittisiä, väitteitä. Huonon tutkimuksen piirteitä on löydettävissä luokituksista ja induktiivisista päätelmistä, mutta tämä ei tee koko tutkimusta huonoksi tieteeksi tai tutkimukseksi. Huolimattomuus ja epäpätevyys voi koskea vaikkapa vain sitä, että käytetään luokittelukäsitteenä juuri "uskonnollista kieltä" eikä tutkimuskohteena olevaa kielellistä ilmaisua *tarkemmin* kuvaavaa käsitettä, joka voisi ehkä mahdollistaa induktiiviset päätelmät.

Analysoin myös tiedollisten arvojen vaikutusta luokituksiin, jolloin tuon esille, että toisenlaisilla tiedollisilla arvoilla luokitus voitaisiin tehdä toisin. Tällöin voin esittää tulkintoja siitä, mitkä mahdolliset ei-tiedolliset arvot voivat vaikuttaa siihen, että luokituksessa näyttää olevan ongelmia, esimerkiksi epätarkkuutta. Arvosidoksista ei seuraa sitä, ettei tutkimuksen tuloksena voisi olla tosiasioita. On mahdollista tehdä huomioita luokan puutteellisesta tai epäonnistuneesta kuvauksesta ottamatta kantaa varsinaisiin tutkimustuloksiin. Esiteltyäni luvuissa 3.1 ja 3.2 tieteenfilosofiset välineeni analysoin niillä uskonnollisen kielen tutkimusta.

3.1 Tiedolliset ja ei-tiedolliset arvot

Tieteessä pyritään objektiivisuuteen. Voi olla tapana sanoa, että tiede on tai sen ainakin pitäisi olla "arvovapaata". Voidaan kuitenkin argumentoida, että tiede ei voi olla arvovapaata (esim. Douglas 2007; Reiss ja Sprenger 2014; Risjord 2014). Oikeastaan väite "Ollakseen objektiivista tieteen tulee olla arvovapaata" on normatiivinen vaatimus. Väite ei ole kuvaus tieteestä vaan esittää arvostelman: väite on itsessään arvo eikä tosiasia. Objektiivisuuden mahdollisuutta ilman arvojen olemassaolon kieltämistä perustelelee esimerkiksi Heather Douglas (2007).

Douglasin (ma.) mukaan tutkija tekee välttämättä arvoarvostelmia. Näin on siksi, että tutkija tekee *valintoja* (mas. esim. 122). Vaikka tutkijaan ei vaikuttaisi esimerkiksi ulkopuolinen rahoitus tai tiedeyhteisön tärkeinä pitämät eli arvostamat tutkimuskohteet, tutkija valitsee silti itse esimerkiksi metodinsa, tapansa kuvailla aineistoa ja tapansa tulkita aineistoa (mas. 122–123). Valinnat eivät siis rajoitu vain tutkimuksen suunnitteluun, vaan esimerkiksi aineiston analyysissä tehdään valintoja. Tutkija tekee valinnan niin sanotusti päättäessään osoittaa taskulampulla valoa juuri tiettyyn suuntaan: tällöin valo ei osu johonkin toiseen mahdolliseen kohteeseen; olisi lukuisia muita vaihtoehtoja kuin juuri ne, jotka tutkija valitsee.

Valinta tehdään joillakin perusteilla. Valitseminen saattaa olla tiedostettua tai tiedostamatonta. Mark Risjord (2014: 18) antaa esimerkin siitä, mikä on aina haitallista valitsemista: "Choosing results that fit a preferred conclusion is an epistemically poor practice, no matter what values are motivating it." Kun valitaan haluttuun johtopäätökseen sopivia tuloksia, toimitaan myös eettisesti väärin.

Douglasin (2007: 123) mukaan tutkijat erittelevät harvoin, miksi tekevät valintoja juuri niin kuin tekevät:

In the internal sections of the paper (methodology, data, results), scientists rarely explicitly discuss the choices that they make. Instead, they describe what they did, with no mention of alternative paths they might have taken. To discuss the choices that they make would require some justification for those choices, and this is territory the scientist would prefer to avoid.

Douglasin (mp.) mukaan on tyypillistä, että tutkijat kuvailevat vain, mitä ovat tehneet, mutta jättävät mainitsematta, mitä olisivat voineet tehdä toisin. Hän väittää, että tutkijoilla on taipumusta välttää sen kertomista, miten he oikeuttavat valintojaan. Muotoilisin Douglasin katkelmassa esittämän huolen siten, että monet tutkijat varmasti kirjoittavat tutkimukseensa auki syitä osalle tekemistään valinnoista mutta eivät välttämättä tiedosta kaikkia tekemiään valintoja eivätkä ennen kaikkea tuo esille tai edes pyri pohtimaan, mitkä *arvot* ovat vaikuttaneet valintoihin.

En syyttäisi tutkijoita niin suurella varmuudella kuin tulkitsen Douglasin (mp.) tekemän edellä olevassa katkelmassa, sillä väite olisi mielestäni syytä todistaa empiirisillä havainnoilla. Douglasin väite tutkijoiden harvinaisesta omien valintojen avoimesta erittelystä voi olla tosiasiata, mutta nähdäkseni kyseisen artikkelin

puitteissa väite on intuitiivinen. Väitettä voisi kutsua hypoteesiksi ja arvosidonnaiseksi: Douglasilla näyttää olevan sellainen tiedollinen arvo, että tutkijoiden tulisi avoimesti kertoa, miten he oikeuttavat valintojaan. Artikkelissaan hän itse perustelee laajasti kyseistä tiedollista arvoaan, vaikka ei suositustensa mukaisesti kuitenkaan nimeä tätä arvoksi.

On muistettava, että tiedolliset arvot saavat olla tutkimuksessa *konstitutiivisessa* roolissa eli vaikuttavat teorioiden, metodien ja käsitteellistämistapojen valintaan (ks. luku 1.2). Tiedolliset arvot siis vaikuttavat siihen, millaisia havaintoja ja tulkintoja tehdään, sillä valittu viitekehys aiheuttaa sen, että havainnot raportoidaan tietyllä tavalla eli tietynlaisina. Havaintojen kuvaaminenkaan ei "neutraalia" vaan kuvaamiseen, sen mahdollisuuksiin, vaikuttaa valittu käsitteistö. Vaikka Douglasin väitteen esittämiseen siitä, että tutkijat erittelevät arvojaan harvoin, vaikuttaisivat hänen poliittiset eli ei-tiedolliset arvonsa, tämä ei syö uskottavuutta hänen keskeisiltä huomioiltaan.

On selvää, että tutkijan valintoihin vaikuttava tiedolliset ja ei-tiedolliset arvot (ks. Douglas 2007). Ei-tiedollisten eli eettisten ja poliittisten arvojen tulee pysyä *kontekstuaalisessa* roolissa eli vaikuttaa vain siihen, että tutkija kiinnostuu jostakin aiheesta (ks. luku 1.2). Näin ei-tiedolliset arvot saavat vaikuttaa tutkimuskysymysten valintaan. Tästäkin voi toki seurata ongelmia, sillä tutkijoiden keskittyminen vain tietynlaisiin kysymyksiin jonkin tutkimuskohteen, esimerkiksi uskonnollisen kielen, kohdalla voi yksipuolistaa tutkimusta. Douglasin (mas. 123) edellä oleva katkelma ja oikeastaan koko artikkeli ovat hyviä esimerkkejä siitä, että tutkijalla on joitakin arvoja, mutta hän voi silti päätyä tutkimuksessaan esittämään tosiasioita. Douglasin keskeinen väite onkin, että arvot vaikuttavat kaikkiin tutkimuksiin monin tavoin, mutta tutkimus voi silti olla objektiivinen eli tuottaa tietoa tosiasioista.

Douglas esittelee seitsemän erilaista objektiivisuuskäsitystä. Pidän kolmea viimeistä näistä kiinnostavina, sillä ne liittyvät sosiaalisiin prosesseihin: *prosessuaalinen objektiivisuus*, *yksimielinen objektiivisuus* ja *interaktiivinen objektiivisuus*. Prosessuaalisessa objektiivisuudessa on kyse siitä, että kuka tahansa tulisi saman tutkimusprosessin päätteeksi samaan tulokseen. Yksimielinen objektiivisuus tarkoittaa sitä, että ryhmä tutkijoita on toisistaan riippumatta samaa mieltä jonkin havainnon kuvauksesta. Tähän ei liity keskustelua, vaan näin vain sattuu tapahtu-

maan. Interaktiivinen objektiivisuus syntyy silloin, kun yhteisö käy kriittistä keskustelua ja korjaa yksilöiden tekemiä virheitä. Tiedeyhteisö voi pyrkiä takaamaan tutkimusten objektiivisuuden, jos tutkijat eivät itse tiedosta arvosidoksiaan. Juuri interaktiivista objektiivisuutta pidän tavoittelemisen arvoisena, ja siihen tutkielmassani pyrin osallistumaan siinä määrin, kuin se on pro gradu -tutkielmalle mahdollista. Douglas muistuttaa, että interaktiivisen objektiivisuuden syntymisen määrittäminen ei ole yksinkertaista. On monesti epäselvää, missä vaiheessa kriittistä prosessia voidaan todeta, että nyt on saavutettu objektiivista tietoa. (Douglas 2007: 134–135.)

Tieteenfilosofian opettajani Inkeri Koskinen ja Tomi Kokkonen (2014)¹⁴ ovat todenneet, että objektiivisuudessa ei ole kyse dikotomisesta suhteesta subjektiivisuuteen. He ovat kirjoittaneet luentomateriaalissaan (2014), että "tutkijayhteisö voi olla enemmän tai vähemmän objektiivinen". Tällainen ajatus on hyvä. Liitän tämän siihen, mitä käsittelin edellä luvussa 3: yleensäkin monissa tutkimuksissa voi olla yksittäisiä huonon tutkimuksen piirteitä, mutta tästä ei seuraa, että kaikki objektiivisuuden ainekset häviäisivät. Voidaan myös ajatella, että objektiivisuus ja subjektiivisuus eivät ole vastakohtia, sillä väistämättä jokainen tutkija tekee subjektiivisesti arvovalintoja, mutta itse tutkimus voi osoittautua hyvinkin objektiiviseksi.

Douglasin (2007: 120) mukaan "arvovapaalla tieteellä" on tarkoitettu monesti oikeastaan tiedettä, joka on vapaata ei-tiedollisista arvoista. Arvoiksi on tunnistettu ja edelleen tunnistetaan joskus vain poliittiset ja eettiset arvot, jolloin tiedollisia arvoja ei aina osata pitää arvoina. Tiedollisia arvoja on saatettu pitää hyväksyttävinä tieteessä (mp.). Tiedolliset arvot ohjaavat esimerkiksi teorian valintaa eli ovat kriteerejä tiedollisiin arvionteihin (mp.). Tiedollisilla arvoilla voidaan arvioida esimerkiksi totuutta, tarkkuutta ja selitysvoimaa (Reiss ja Spenger 2014: 3.1)¹⁵. Ajattelen, että tiedolliset arvot vaikuttavat muun muassa ontologisten ja epistemologisten näkemysten muodostumiseen, mihin kiinnitän tutkielmassa huomiota.

Risjord (2014: 18) ilmaisee asian näin: "Something is an epistemic value when it contributes to good science. Epistemic values are part of the norms and

---

¹⁴ Lähteenä on heidän luentomateriaalinsa kurssilta Tiede, arvot ja tutkimusetiikka.

¹⁵ Verkkoensyklopediassa *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* ei ole sivunumeroja, joten viittaa artikkelin lukuun.

standards of good scientific reasoning." Tästä Risjordin määritelmästä käy ilmi, että tiedolliset ja ei-tiedolliset arvot eivät ole vahvasti erillisiä, sillä molemmissa on kyse siitä, mitä pidetään hyvänä. Tiedollisia ja ei-tiedollisia arvoja voi olla vaikea erottaa toisistaan, joten joskus arvojen vaikutusta tutkimukseen voidaan hahmottaa sekä tiedollisena että ei-tiedollisena. (mts. 19–20.)

Tiedolliset arvot usein ohjaavat tutkijan valintojen tekemistä. Valintojen jälkeen syntyneet tutkimustulokset voivat johtaa esimerkiksi yhteiskunnallisessa päätöksenteossa tilanteisiin, joihin liittyy ei-tiedollisia arvoja eli eettisiä käsityksiä oikeista päätöksistä (Douglas 2007: 123). Tutkijalla itsellään voi olla juuri kyseisiä ei-tiedollisia arvosidoksia, eikä häntä tavallaan haittaa, että hänen tuloksensa saattavat antamaan, valintojen seurauksena, tukea omille arvoille. Ei ole väärin, että tiedollisilla arvoilla on tällainen konstitutiivinen rooli tutkimuksessa. Tutkija on kuitenkin vastuussa siitä, miten hänen tuloksensa voidaan ymmärtää ja mihin niitä voidaan käyttää. Väärin olisi se, että tutkija tulkitseisi tuloksiaan tietyllä tavalla juuri siksi, että hänellä on eettisiä ja poliittisia arvoja. Joskus tiedollisten ja ei-tiedollisten arvojen vaikutusta voi olla vaikea eritellä: erityisesti silloin, jos tutkija ei avoimesti esittele arvojaan. Tutkijan eettisiin velvollisuuksiin palaan luvussa 5.2 (ks. luku 1.3).

Tutkimuksessani huomion kiinnittäminen arvoihin on tärkeää, sillä uskontoon liittyvät keskustelut tuppaaivat kuohuttamaan. Ihmiset voivat olla hyvin herkkähiipiäisiä omien ja myös toistensa uskomus- ja arvojärjestelmien suhteen. Lukevani uskonnollisen kielen tutkimusten perusteella minulle on syntynyt käsitys, että kovin usein uskonnollisen kielen tutkijat eivät erittele omia arvojaan avoimesti. Avoin erittely olisi mielestäni välttämätöntä, jotta tutkimuksen lukijan ei tarvitse yrittää arvailla arvoja ja niiden mahdollista vaikutusta esitettyihin väitteisiin.

Douglasin (2007: 136) mukaan avoimuus arvojen suhteen pikemminkin kuin sen kieltäminen, että arvot vaikuttavat tutkimukseen, tekee helpommaksi sen tarkastelemisen, mikä on hyvää tiedettä. Arvojen tunnustaminen ei mielestäni ainaakaan vaikeuttaisi tiedeyhteisön toimintaa. Douglasin (mp.) mukaan tällöin olisi paljon helpompaa keskustella tieteellisistä erimielisyyksistä. Tämä olisi myös reilua niitä ihmisiä kohtaan, jotka ovat kiinnostuneita tutkimuksesta: jotakin uskontoa harrastavat ihmiset voisivat arvioida paremmin keskustelua heidän uskonnollisesta kielestään (ks. mp.). (ks. Kelomäki 2009: 5–8.)

Kertaan vielä tärkeän lähtökohdan. Aina on muistettava *Humen giljotiini* ja G. E. Mooren *naturalistinen virhepäättelmä*: arvot ja tosiasiat on pidettävä erillään. Tosiasiat voivat vaikuttaa arvojen muodostumiseen, mutta arvot valitaan eli voitaisiin valita toisinkin. Tosiasioista ei voi johtaa arvottavia väitteitä; arvot eivät palaudu tosiasioihin, vaikka ne arjessa vaikuttavat toisiinsa.

3.2 Luokat ja luokittelu

Jos tiedollisten arvojen perusteella valitaan käsitys, että todellisuus eli muun muassa kieli jakautuu uskonnolliseen ja ei-uskonnolliseen jollakin tavalla järjestelmällisesti, tämä vastaa oikeastaan Aristoteleen maailmankuvaa. Samuli Pöyhönen (2010) kirjoittaa: "Aristoteeliseen maailmankuvaan oli kuulunut ajatus todellisudesta kosmoksena, järjellä ymmärrettävänä rationaalisena järjestyksenä." Joissain uskonnollisen kielen tutkimuksissa vaikuttaisi olevan sellainen käsitys, että luokalla "uskonnollinen kieli" on *olemuksellisia ominaisuuksia* (ks. luku 4). Tällainen aristoteelinen essentialismi pitää Ian Hackingin (2009: 34) mukaan sisällään sen, että ominaisuudet ovat *väistämättömiä* paitsi nykyhetkessä myös "niin pitkään kuin maan päällä on ihmisolentoja". Essentialistisessa ajattelussa ominaisuudet kuvaavat luokiteltavan kohteen väistämättömän olemuksen.¹⁶ (Ks. Bird ja Tobin 2014: 1.4, vrt. 1.4.1.)

Pöyhönen (2010) jatkaa kuvaamalla aristoteelisen maailmankuvan seurausta: "Mikäli todellisuus käsitetään näin, voidaan loogista päättelyä pitää eräänä tiedonhankinnan muotona." Tämä siis tarkoittaisi sitä, että tutkija voi niin sanotusti nojatuolissa päätellä, mitä voidaan luokitella uskonnolliseksi kieleksi ja mitä induktiivisia päätelmiä luokasta voidaan tehdä. Pöyhösen (ma.) mukaan tällöin olisi "mahdollista, että meillä on a priori -tietoa lajien ominaisuuksista". Tämä tarkoittaisi sitä, että ihmisellä kuin ihmisellä olisi *kokemukseen perustumaton* mahdollisuus päätellä, mikä on uskonnollista kieltä ja millaista se on mahdollisesti yleisiltä ominaisuuksiltaan.

---

¹⁶ Hackingin (2009: 34–35) mukaan sukupuolisuutta, seksuaalisuutta ja rotua koskeissa poliittisissa kiistoissa voidaan hahmottaa essentialismin ja *sosiaalisen konstruktionismin* vastakkaisuus. En käytä tutkielmassani "sosiaalisen konstruktionismin" käsitettä, mutta puhun myöhemmin tässä luvussa Hackingin kuvaamasta *kehävaikutuksesta* ja *luokkien vuorovaikutteisudesta*.

Toisaalta aristoteeliseen käsitykseen kuuluu myös se, että kokemuksen perusteella voidaan tehdä induktiivisia päätelmiä (ma.): "Aristoteelisessa luokittelumallissa havaintotiedosta tehdyt yleistykset olivat oikeutettuja lajin jäsenten kesken nimenomaan luokan olemuksellisten ominaisuuksien suhteen; essentialismin puitteissahan on määritelmällisesti totta, että jokaisella lajin edustajalla on lajin olemukselliset ominaisuudet." Mikäli tutkimuksessa ei eritellä, millaisena luokkana uskonnollista kieltä tarkalleen pidetään, seuraa epäselvyys: jos jonkin aineiston havainnoinnin perusteella väitetään jotakin uskonnollisesta kielestä, lukijalla on syy ymmärtää, että jokaisella luokan edustajalla eli kaikella uskonnollisella kielellä on kyseiset olemukselliset ominaisuudet. Tätä voi verrata vaikkapa Hackingin (2009: 34) antamaan esimerkkiin ihmisen rodusta: jos väitetään, että tietyllä rodulla on tietyt ominaisuudet, lukijalla on syy ymmärtää, että väite todella koskee kaikkia kyseiseen rotuun kuuluvia ihmisiä. Tällaista tapahtuu erityisesti silloin, kun *tutkija*, auktoriteetti, esittää väitteen. Samalla tavalla on siis syytä olla tarkkana uskonnollisen kielen tutkimuksessa, sillä myös uskonto on poliittisesti herkkä aihe.

John Locken mukaan essentialismi eli aristoteelinen luokittelu kuvaa vain ihmisen ajattelua eikä itse todellisuutta (Pöyhönen 2010; ks. Hacking 2009: 35). Locken vastaus on *nominalistinen* ja *konventionalistinen* käsitys luokittelusta. Tämän näkemyksen mukaan ihmiset voisivat päättää muodostaa luokkia myös toisella tavalla kuin sattuvat muodostamaan. Konventionalistinen näkemys on Pöyhösen (ma.) mukaan ongelmallinen, sillä "luokitteluiden induktiiviselle päättelylle tarjoama oikeutus häviää". Ei ole mielekästä tehdä esimerkiksi yleistystä luokasta "uskonnollinen kieli", jos luokkaan liitetyt ominaisuudet eivät "viittaa todellisuuteen sinänsä, vaan perustuvat ainoastaan siihen tapaan, jolla olemme päättäneet rajata kyseessä olevan luokan" (ma.). Samalla tavalla ei olisi mielekästä muodostaa, ilman empiiristä kokemusta, luokkaa "uskonnollisen kielen tutkimus" ja väittää esimerkiksi, että uskonnollisen kielen tutkimuksessa muodostetaan luokka "uskonnollinen kieli" huolimattomasti. (Pöyhönen 2010; ks. Bird ja Tobin 2014: 1.1.2.)

Tieteen tehtävä on sanoa jotain todellisuudesta, esimerkiksi uskonnollisesta kielestä eli kielestä, joka kuuluu tai perustuu uskontoon. Jollakin tavalla luokka voidaan muodostaa, mutta näyttää siltä, ettei Aristoteleen tai Locken tavoilla. Em-

me voi vain nojatuolissa istuen loogisesti päätellä luokan ominaisuuksia. Jaakko Kuorikoski ja Samuli Pöyhönen (2009: 6) huomauttavat, että "psykologisesti ole-musajattelu, eräänlainen kansanaristotelismi, on ihmisille kovin luontevaa". Se ei kuitenkaan ole käyttökelpoinen tapa luokitella ihmistieteissä (Hacking 2009; Kuorikoski ja Pöyhönen 2009; Pöyhönen 2010). Toisaalta meille ei riitä se Locken malli, että luokkia voi muodostaa miten tahansa konventionalistisesti, jos esimerkiksi pyrkimyksenä on esittää jokin väite uskonnollisesta kielestä.

Ihmistieteiden luokitukset ovat Kuorikosken ja Pöyhösen (2009: 7–8) mukaan "riippuvaisia sosiokulttuurallisista käytännöistä ja siksi niiden pätevyys on ajallis-avaruudellisesti rajallista". Esimerkiksi luokan "uskonnollinen kieli" jäsenet ja ominaisuudet vaihtelevat aikojen ja paikkojen eli kontekstien vaihtuessa. Tämä "ilmiselvyys" (mas. 7) näkyy myös kyselytutkimuksessani: hyvin monenlaiset seikat informanttien taustoissa vaikuttavat vastauksiin, sillä jopa samoissa kouluissa opiskelevat, keskenään samanikäiset ovat erimielisiä kielen uskonnollisuudesta. Ja toisaalta uskonnolliseksi tulkitsemiseen vaikuttavat tiedot itse tekstin kontekstista – eri informanteilla eri tavoin (luku 2.2). Luvun 4 analyysissä tulee esille, että myös tutkijat hahmottavat kyseisen luokan eri tavoilla.

Vaikka Locken malli ei siis riitä ja Aristoteleen malli ei ole mahdollinen ihmistieteissä, voidaan käyttää sellaista "luonnollisen luokan" käsitettä, joka ei ole essentialistinen. Pöyhönen (2010) kirjoittaa: "– – luonnollisen luokan käsite on 1900-luvun filosofiassa usein sidottu yhteen luonnonlain käsitteen kanssa: luonnollisia luokkia ovat ne, joiden ykseydestä vastaa luonnonlaki." Kuitenkaan *luonnonlait* eivät sovellu ihmistieteisiin. Ihmistieteissä ja siis uskonnollisen kielen tutkimuksessa voidaan hahmottaa *kausaaalisia homeostaattisia ominaisuusklustereita*. Niiden ei tarvitse perustua niin sanotusti luonnonlakiin eli johonkin fysikaaliseen sääntöön, joka määrää, että aina ja kaikkialla luokitus on tietynlainen. Pöyhönen (2010) esittelee tämän Richard Boydin luonnollisten luokkien teorian:

Tämän teorian mukaan luonnollinen luokka koostuu (a) luokalle tyypillisten yhdessä esiintyvien ominaisuuksien ryppästä sekä (b) homeostaattisesta mekanismista, joka saa aikaan luokan ominaisuuksien yhdessä esiintymisen ja ylläpitää sitä.

Tässä teoriassa luonnonlakeihin perustuva ajattelu korvautuu *mekanismeilla* (ma.). Tällaisessa luonnollisessa luokassa on kausaalinen mekanismi eli jokin sellainen maailmassa havaittava ilmiö, joka aiheuttaa sen, että *klusteri* pysyy yllä. Klusteri on ominaisuuksien rypäs. *Homeostaasi* tarkoittaa sitä, että ominaisuudet esiintyvät yhdessä. Kokkonen ja Koskinen (2013) avaavat tätä näin: "Idea on, että jotkin ominaisuusryppäät (klusterit) esiintyvät luotettavasti yhdessä (= ovat homeostaasissa) niin, että muodostuu luokkia, joiden jäsenet ovat hyvin samankaltaisia."¹⁷ Ymmärrän sitaatin sanan *luotettava* mekanismin kuvaukseksi: luotettavuus on sitä, että yhdessä pysyminen johtuu selkeästä ja vakaasta syystä – eli mekanismista. (ks. Bird ja Tobin 2014: 1.2.2.)

Suuren empiirisen aineiston perusteella kielentutkija voi todeta, että tietyt ominaisuudet esiintyvät selkeästi ja vakaasti yhdessä: voidaan esimerkiksi todeta, että tietyntylaiset muodon ja merkityksen yhteenliittymät ovat tyypillisiä tietyistä aiheista puhuttaessa tai tietyntylaisissa konteksteissa. Aihe tai konteksti voi olla uskonnollinen. Luokka "uskonnollinen kieli" voi olla homeostaattinen ominaisuusklusteri vain silloin, jos voidaan esittää jokin selkeä homeostaasin mekanismi tai useampi (Bird ja Tobin 2014: 1.2.2.). Tällaisen mekanismin kuvauksen tulisi vastata yksiselitteisesti kysymyksiin, jotka liittyvät uskontoon. Mekanismin tulisi nähdäkseni vastata seuraaviin kysymyksiin: Mitkä kaikki ovat uskontoja? Millä tavalla kielen pitää perustua tai kuulua uskontoon tai uskontoihin? Onko vain uskontoihin liittyvällä kielellä kyseinen ominaisuusryppäs?

Näihin kysymyksiin vastaaminen vaikkapa fennistisessä uskonnollisen kielen tutkimuksessa lienee hyvin vaikeaa – ainakin ilman tietoista tieteidenvälistä tutkimusta. "Uskonnollisen" ohella tulisi kuvata mekanismi, joka tekee itse kielestä, jostakin kielellisestä ilmaisusta, sellaista, että sitä pidetään luokkaan sopivana. Riittäisikö esimerkiksi yksi sana joogakoulun harjoituksessa siihen, että kyseistä sanaa, vaikkapa *hengitys*, pidettäisiin siinä kontekstissa uskonnollisena kielenä. Tämä taas on fennistiikan ydintä. Tämän mekanismin kuvaus tietysti liittyisi väistämättä uskonnollisuuden mekanismien kuvaukseen.

Esimerkiksi kirjallisuustieteessä yksittäistä genreä voidaan käsitellä homeostaattisena ominaisuusklusterina. Tällöin voidaan tehdä induktiivisia yleistyksiä:

---

¹⁷ Sitaatti on Inkeri Koskisen ja Tomi Kokkosen kirjoittamasta, julkaisemattomasta tekstipaketista.

voisi esimerkiksi väittää, että dekkarissa etsivä tai muu rikosta selvittävä henkilö-hahmo ei voi olla syyllinen kyseiseen rikokseen.¹⁸ Samalla tavalla esimerkiksi *Uudessa testamentissa* esiintyviä Jumalaa koskevia lauseita voisi ehkä pitää homeostaattisena ominaisuusklasterinä; luokittelukäsite, "klusterin otsikko", ei tietenkään voisi olla "uskonnollinen kieli" vaan voisi olla esimerkiksi mainitsemani pitkäkö lauseke tai jokin käyttökelpoisempi. Toisaalta olen parissa televisiodekkarissa nähnyt, että rikosta selvittävien joukossa voi olla yksi, joka on osaltaan syyllinen kyseiseen rikokseen. Klusteri-teoriassa hyväksytään se, että luokan asema homeostaattisena klasterinä on liukuva (Bird ja Tobin 2014: 1.2.2.; Kokkonen ja Koskinen 2013). Voi siis tulla tilanne, että määritelty homeostaattinen ominaisuusklasteri ei enää mahdollistakaan induktiivisia päätelmiä, sillä poikkeuksia havaitaan liikaa. *Uuden testamentin* kohdalla kaanonin avaaminen on tavallaan mahdotonta, mutta silloin tällöin suomennetaan apokryfejä, jotka voi tietysti huomioda kielentutkimuksessa.

Tällöin luokan status homeostaattisena ominaisuusklasterinä vähitellen heikkenee ja skeptisyys sitä koskevia induktiivisia päätelmiä kohtaan kasvaa. Homeostaattinen ominaisuusklasteri sopii ihmistieteelliseen luokitteluun, sillä se mahdollistaa sen, että luokitukset voivat olla eri käyttötarkoituksiin ja eri aikoina erilaisia. Ihmistieteelliset luokat ovat aikaan sidottuja, sillä ympäristön muuttuessa klasteria koossapitävä mekanismi ei pysy vakaana. Sitä mukaa kuin mekanismi ympäristön muuttuessa heikkenee myös luokka vähitellen hajoaa. (ks. Kokkonen ja Koskinen 2013.)

Pöyhönen (2010) kuvaa mahdollisuutta havaita erilaisia mekanismeja saman ominaisuusryppään kohdalla:

Esimerkiksi eri tieteenalat voivat tavoittaa eri mekanismeja, jotka koskevat samaa oliojoukkoa. Eri mekanismit voivat johtaa erilaisiin tapoihin luokitella oliot ja näin eri tieteenalojen luonnolliset luokat eivät välttämättä vastaa toisiaan.

Tutkimukseni kannalta on kiinnostavaa tarkastella sitä, onko eri tieteenaloilla muodostettu "uskonnollisen kielen" homeostaattinen ominaisuusklasteri erilaisilla mekanismeilla. Uskonollisen kielen tutkimuksissa ei ole puhuttu luonnollisista

---

¹⁸ Näin minulle opetettiin kirjallisuustieteen kurssilla 2000-luvun lopulla.

luokista eikä tästä yhdestä luonnollisten luokkien teoriasta, homeostaattisesta ominaisuusklusterista. Tästä huolimatta voin metatutkimuksen tasolla analysoida sitä, onko jossakin tutkimuksessa implisiittisesti kuvattu uskonnollinen kieli jonkinlaisena luonnollisena luokkana. Erityisesti etsin aineistoni tutkimuksista homeostaattisen ominaisuusklusterin mahdollisuuksia, sillä kyseistä teoriaa pidetään yleisesti ihmistieteisiin sopivana. Jos homeostaattisia ominaisuusklustereita löytyy, on tarkasteltava, kuvataanko uskonnonfilosofian, uskontotieteen ja suomen kielen tutkimuksessa keskenään erilaisilla tavoilla mekanismeja eli sitä, miten luokan ominaisuudet liittyvät yhteen.

Kun kyse on ihmisiin liittyvistä luokitteluista, on mahdollista, että ihmiset reagoivat heitä koskeviin luokituksiin, kun tulevat tietoisiksi luokittelusta: Hacking (esim. 2009: 57, 90) on kutsunut tätä *inhimillisten luokkien kehävaikutukseksi* (ks. Kuorikoski ja Pöyhönen 2009: 8–15). Kuorikoski ja Pöyhönen (2009) kutsuvat Hackingin käsitettä *silmukkavaikutukseksi*¹⁹. Luokittelu jonkinlaiseksi voi aiheuttaa sen, että ihmiset jopa lisäävät tiedostamansa luokituksen kuvaamaa käytöstä, koska ajattelevat, että luokitus jotenkin ohjaa heitä (mas. 8–9). Kuorikosken ja Pöyhösen (ma.) pyrkimyksenä on esittää silmukkavaikutusta systemaattisempi tapa kuvata ihmistieteiden luokitusten kohteena olevien ihmisten osuutta luokkien mekanismeissa. He puhuvat *sosiaalisista takaisinkytkentämekanismeista* (mas. 12):

(1) Takaisinkytkentä voi joko vakauttaa tai muuttaa luokittelun perustana olevaa ilmiöjoukkoa.

(2) Takaisinkytkentä voi toimia joko muuttamalla ensisijaisesti tiedon kohteena olevien toimijoiden käyttäytymistä tai tiedon kohteiden toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten kautta. (Usein molemmat vaikutuskanavat toimivat yhdessä.)

(3) Toimijoiden käyttäytyminen voi muuttua itse luokittelun tiedostamisen seurauksena tai luokittelusta seuraavien muiden tiedollisten tai käsitteellisten muutosten kautta. Näennäiset muutokset käyttäytymisessä saattavat myös johtua pikemminkin muutoksista tarkasteltavan ihmisjoukon

---

¹⁹ He ovat ilmeisesti lainanneet sanan *silmukkavaikutus* Ilpo Heléniltä [2004: 90], joka on suomentanut käsitteen ennen kuin Inkeri Koskinen suomensi Hackingin (2009) teoksen. Kuorikoski ja Pöyhönen (2009) viittaavat tähän suomennokseen eivätkä näytä sitaatissaan (mas. 8) Helénin mainitsemaa sanaa *silmukkavaikutus*, mutta käyttävät silti tätä Helénin suomennosta. (Hakasulkeilla ilmoitan, että Helénin teos ei ole lähteeni.)

koostumuksessa, kuin muutoksista yksittäisten toimijoiden käyttäytymisessä.

Takaisinkytkentä tarkoittaa sitä, että ihminen ymmärtää häntä koskevat luokitukset ja on kiinnostunut niistä (mas. 1). Ihmiset voivat luokittelun seurauksena ruveta joskus vahvistamaan luokittelua tai muuttamaan sitä. Luokittelua ei välttämättä tarvitse tiedostaa, sillä luokittelu voi vaikuttaa ihmisten ympäristöön ja vastata sitä kautta ihmisiin, jotka eivät tiedosta luokittelua. Joskus luokan jäsenet, katkelmassa ihmiset, eivät välttämättä muuta toimintaansa, vaan voivat poistua luokasta, ja myös uuteen luokitteluun sopivia ihmisiä voi tulla tilalle. Tämä pätee ihmisten luokittelun lisäksi ihmisiä koskeviin luokitteluihin (mas. esim. 10–11), siis uskonnolliseen kieleen. (ks. Dufva, Aro, Suni ja Salo 2011: 26, 29–30.)

Edellä olevassa katkelmassa ja muissa artikkelin ajatuksissa sosiaalisista takaisinkytkentämekanismeista Kuorikoski ja Pöyhönen (2009) mukailevat Hackingin (2009) ajatusta siitä, että ihmistieteellisissä²⁰ luokituksissa luokat ovat enimmäkseen *vuorovaikutteisia luokkia*. Lienee ilmeistä, että luokka "uskonnollinen kieli" vaikuttaa ihmisiin, jotka ovat tekemisissä jonkin uskonnon kanssa. He eivät välttämättä ole tietoisia tutkimusten luokituksista, mutta luokitukset voivat vaikuttaa heihin ympäristön kautta: yhteisön hengellisen johtajan auktoriteettiassessa oleva, esimerkiksi pappi, voi olla tietoinen uskonnonfilosofian luokituksista, mikä vaikuttaa hänen viestintäänsä ja sitä kautta yhteisön viestintään. Luokituksista tietoiset taas voivat pyrkiä käyttämään uskonnollista kieltä, esimerkiksi puhumaan yhdenlaisessa kristillisessä viitekehyksessä, juuri tietyllä tavalla siksi, että ovat omaksuneet käsityksiä luokasta. Tämä toiminta vaikuttaa niihin, jotka eivät ole tietoisia siitä, millaisia väitteitä esitetään uskonnollisen kielen tutkimuksessa. Toisaalta tietoiset voivat myös pyrkiä muuttamaan käsityksiä uskonnollisesta kielestä, jos haluavat syystä tai toisesta karttaa tuntemaansa luokitusta.²¹

---

²⁰ Hacking (2009) puhuu lähinnä "yhteiskuntatieteistä" mutta näyttää käsittävän, että tähän liittyvät kaikki ihmistieteet, esimerkiksi humanistiset tieteet, sillä hän antaa esimerkkejä muiltakin tieteenaloilta kuin niiltä, jotka käsitämme usein yhteiskuntatieteellisiksi. Ymmärrän hänen ajatteluaan niin, että eri ihmistieteiden aloilla tehdyillä luokituksilla on yhteiskunnallista merkitystä ja siten niitä voidaan käyttää myös yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa.

²¹ "Uskonnon" luokasta ja sen vaikutuksesta ryhmiin ks. Taira 2006: 112–113.

Osin tästä syystä tämän tutkielmani osana on kyselytutkimus. Kyselytutkimuksen informantit ovat sellaisia toimijoita, joihin luokittelu on tavalla tai toisella vaikuttanut, eri tavoin tiedostetusti ja tiedostamatta. En kuitenkaan pääse tällä tutkimuksella selittämään itse takaisinkytkentämekanismien toimintaa, luokan "uskonnollinen kieli" vuorovaikutuksen toteutumista, eli sitä, miten tarkalleen erilaisten suorien ja epäsuorien vaikutusten kautta uskonnollisen kielen tutkimus on vaikuttanut informanttien käsitykseen kyseisestä luokasta. Tämä olisi kiinnostava ja tärkeä jatkotutkimuksen aihe.

Homeostaattinen ominaisuusklusteri on käyttökelpoisena pidetty määrittely käsitteelle "luonnollinen luokka"; käsitettä on määritelty aikojen saatossa monin eri tavoin (esim. Pöyhönen 2010). Aina luokittelun pyrkimyksenä ei kuitenkaan ole luonnollisen luokan muodostaminen. Luokittelu voi olla myös vain tutkijan johonkin tarpeeseen luoma *projektio* (Kokkonen ja Koskinen 2013)²². Kokkonen ja Koskisen (2013) mukaan projisoitumisessa on kyse siitä, "soveltuuko käsite kohteeseen sillä perusteella, jolla käsite saa merkityksensä". Tästä puhun tutkielmassani siten, että luokittelukäsitteen "uskonnollinen kieli" on kuvattava kieltä, joka *perustellaan* uskonnolliseksi. Projisoidun luokan ei tarvitse eikä se ennen kaikkea *voi* koskea uskonnollista kieltä yleensä.

Vaikka uskonnollisen kielen tutkimuksessa ei puhuta "projektioista", voi nähdä, että tutkija antaa joitain luokittelun kohteeseen *projisoituvia* eli soveltuvia piirteitä luokasta. Voidaan esimerkiksi sanoa, että tietyt *Raamatussa* olevat lauseet tai tietyn ryhmän keskustelun lausumat ovat uskonnollista kieltä. Tämä on oikeastaan arkipäiväistä luokittelua, jota teemme jatkuvasti. Ihmisillä on tarve liittää asioita toisiinsa joidenkin piirteiden perusteella. Tyypillistä on antaa esimerkkinä värien mukaan luokittelu. On vaikkapa pikkulapsille suunnattuja kirjoja, joissa yhdellä aukeamalla on *punaisia* asioita. Punaisuus ei tietenkään tee kaikista punaisista asioista luonnollista luokkaa. Vain luonnollisesta luokasta voidaan väittää jotakin yleistävää, tehdä induktiivinen päätelmä.

Punaisten asioiden tapaan voidaan osoittaa asioita, jotka kuuluvat luokkaan "uskonnollinen kieli". Tällöin uskonnollisesta kielestä puhuminen voi olla vain kuvailevaan tarpeeseen käytetty projektio. Projisoidusta luokasta ei voi tehdä induk-

---

²² Ajatukset projisoitumisesta ovat Inkeri Koskisen ja Tomi Kokkonen kirjoittamasta, julkaisemattomasta tekstipaketista.

tiivisia päätelmiä. Jos uskonnollisesta kielestä väitetään jotakin yleistävää, se tulisi osoittaa homeostaattiseksi ominaisuusklasteriksi tai jotenkin muuten luonnolliseksi luokaksi. Kaikenlaisten väitteiden tekeminen on epäpätevää silloin, jos tutkimuksesta ei käy ilmi, mitä tarkalleen luokittelukäsitteellä "uskonnollinen kieli" tarkoitetaan. Myös silloin, kun tutkija ei ole tullut ajatelleeksi, koskeeko väite todella kaikkea uskonnollista kieltä, väitteiden esittäminen on huolimatonta, sillä lukijalle jää epäselväksi, mistä on kyse eli oikeastaan millaisena luokkana "uskonnollista kieltä" pidetään.

4 Uskonnollisen kielen luokittelu

Uskontotieteilijä Ilkka Pyysiäinen (2006: 76–77) näyttää kiinnostavasti pohtineen samaa kuin minä tässä tutkielmassani ja sivuaa tätä lyhyesti:

Esimerkiksi "uskonnollisesta kielestä" puhutaan usein ikään kuin se olisi yksi ja yhtenäinen kieli. Tällöin itse kunkin on helppo yhdistää siihen oma henkilökohtainen käsityksensä uskonnollisesta kielestä, kuitenkin kuvitellen, että kategoria on yleismaailmallinen. Maailman eri uskontoperinteiden "kielet" poikkeavat kuitenkin toisistaan niin paljon, että jotkin kaksi uskonnollista kieltä voivat olla suuremmassa ristiriidassa keskenään kuin jokin uskonnollinen ja ei-uskonnollinen kieli keskenään.

On syytä selventää, mitä Pyysiäinen tarkoittaa sillä, että "kaksi uskonnollista kieltä voivat olla" *ristiriidassa*. Hän avaa kuvaamaansa ristiriitaa, kertomalla, että eräs buddhalainen munkki on pyrkinyt "osoittamaan ajatuksen luoja jumalasta loogisesti mahdottomaksi" (mts. 77). Tällainen munkin kirjoittama uskonnollinen kieli on Pyysiäisen mukaan ristiriidassa "vaikkapa islamilaisen uskonnollisen kielen" kanssa (mp.). Sanoisin Pyysiäisen osoittavan näin, että uskonnollisella eli uskontoon liittyvällä kielellä voidaan esittää täysin *erilaisia ontologisia ja epistemologisia kantoja*: islamissa ajatellaan, että on olemassa luoja jumala.

Voi olla äärimmäisen vaikeaa löytää vaikkapa kyseisestä buddhalaisesta ja jostakin islamilaisesta uskonnollisesta kielestä mitään kielellisiä piirteitä, ominai-

suuksia, jotka yhdistäisivät niitä siten, että nämä "kaksi uskonnollista kieltä" olisi mielekästä rinnastaa tutkimuskohteena yhtenäiseksi kieleksi. Tällöin ei todennäköisesti voi muodostaa homeostaattista ominaisuusklusteria: ei varmaankaan löydy ominaisuusrypästä, joka yhdistäisi luojajumalasta esitettyjä lauseita tai muita kielellisiä muodon ja merkityksen yhteenliittymiä silloin, kun toisessa uskonnossa ei pidetä tällaista ontologista oliota mahdollisena ja toisessa pidetään sitä välttämättömänä. Jos joitain yhteisiä ominaisuuksia löytyykin, tuskin löytyy mekanismeja, joka pitäisi vakaasti eri uskontojen kieltä ominaisuuksiltaan samanlaisina ja mahdollistaisi tällöin kaikkien uskontojen kieliä koskevat induktiiviset päätelmät. Lisäksi vaikka joitain yhteisiä ominaisuuksia löytyisi, kaikkien luokan jäsenten eli eri uskontojen kielten ilmentymien olisi oltava samankaltaisia.

Edes se, että molemmat Pyysiäisen esimerkin kielet liittyvät johonkin uskontoon jollakin tavalla, ei ole yksiselitteistä, sillä buddhalaisuus on niin erilainen uskonto kuin vaikkapa islam tai kristinusko (Pyysiäinen 1997: 141). Buddhalaisuudessa todetaan, että jumalilla "ei ole mitään merkitystä ihmisen korkeimman päämäärän kannalta" (mts. 139). Silti Pyysiäisen (mts. 141) mukaan buddhalaisuuden käsite "maailmanraja" vastaa samaa kognitiivista kategoriaa "kuin se, johon esimerkiksi kristityt ja muslimit viittaavat sanalla 'jumala'" (vrt. Pihlström 2002).

"Kun [ihmistieteissä] oikeastaan mistään ei olla yksimielisiä, on vaikeaa ottaa kiintopistettä, josta voitaisiin lähteä setvimään ongelmakohtia", toteavat Kiikeri ja Ylikoski (2004: 81). Tämän luvun alalukujen kiintopisteeni on luokka "uskonnollinen kieli". Luokkien muodostamisen lisäksi analysoin luvun 3.1 välineillä mahdollisia arvosidoksia, jotka ovat vaikuttaneet luokan muodostamiseen. Se, että uskonnollista kieltä ei ole tutkimuksissa kutsuttu "luokaksi" eikä luokittelun välineinä ole siten käytetty esimerkiksi luvussa 3.2 esittelemiäni keinoja, ei tietenkään estä minua tekemästä näin: kielentutkimuksessa on varmasti paljon tapauksia, joissa tehdään luokituksia, mutta käsitettä "luokka" ei käytetä. Silti jonkinlaisia luokkia muodostetaan – ovathan ainakin projektiot välttämättömiä (ks. luku 3.2).

Luokkien muodostaminen voi nähdäkseni olla tiedostamatonta tai tiedostettua. Tutkija ei välttämättä huomaa luokittelevansa tai tekevänsä induktiivisia päätelmiä luokasta. Lisäksi luokkien muodostaminen voi nähdäkseni olla eksplisiittistä tai implisiittistä. Ilman "luokasta", kategoriasta tai muusta vastaavasta puhumisesta "uskonnollisen kielen" jäseniä ja ominaisuuksia voidaan eksplisiittisesti nimetä.

Toinen, implisiittinen, vaihtoehto on ikään kuin olettaa, että lukija tietää, mistä puhutaan, kun puhutaan uskonnollisesta kielestä. Tähän implisiittisyyteen saattaa liittyä joko jonkinlainen essentialismi eli olemusajattelu tai yhtä hyvin konventionaalinen käsitys.

Osana sanaparia *uskonnollinen kieli* ymmärrän sanan *uskonnollinen* merkityksen MOT Kielitoimiston sanakirjan päämerkityksen 1 mukaisesti: 'uskontoon kuuluva t. perustuva, sille ominainen, hengellinen'. Lisäksi ymmärrän, että merkityksen voi myös ilmaista samankaltaisesti ilmauksella 'uskontoon liittyvä'. *Uskonnollinen kieli* tarkoittaa mielestäni 'uskontoon liittyvää kieltä'. Nähdäkseni luokittelukäsitteen "uskonnollinen kieli" tulee luokitella kieltä, joka liittyy uskontoon. Tällöin kyseisen käsitteen käyttö – sen sijaan että käytettäisiin jotakin aivan toista käsitettä – on ymmärrettävää ja sen on mahdollista muodostaa luonnollinen luokka tai ainakin projisoitu luokka. Edellisen luvun välineillä analysoin seuraavaksi muutamia tutkimuksia, joiden valikoitumisen olen esitellyt luvussa 1 alalukuineen (erityisesti luku 1.2).

4.1 Uskonnonfilosofian tapaus

Tässä luvussa tutkin Olli-Pekka Vainion ja Aku Visalan (2011) teoksen *Johdatus uskonnonfilosofiaan* lukua "Uskonnollinen kieli". Heidän tekemänsä luokituksen kannalta kiinnostava on oikeastaan vain luvun johdantoteksti ja ensimmäinen alaluku "Arkisen kielen ja uskonnollisen kielen eroista" (mts. 177–179).

Tutkin, onko luokka "uskonnollinen kieli" heidän esittämänään luonnollinen luokka eli onko luokka olemassa itsessään tutkijasta riippumatta. Jos kyseessä ei ole ainakaan luonnonlakiin perustuva vankka luonnollinen luokka, tarkastelen sitä, millaisena homeostaattisena ominaisuusklusterina luokka näyttäytyy. Tähän liittyvät kysymykset siitä, kuvaavatko Vainio ja Visala luokassa "uskonnollinen kieli" olevan yhdessä esiintyviä ominaisuuksia ja miten he mahdollisesti kuvaavat ryvässtä koossa pitävää mekanismia. Tutkin myös, onko luokka vaihtoehtoisesti vain tutkimuskäyttöön perusteltu projektio. Kiinnitän huomiota ihmistieteiden luokkien päällekkäisyyteen ja historiallisuuteen, vuorovaikutukseen. Teen myös huomioita mahdollisesta olemusajattelusta.

Vainion ja Visalan (2011) teoksen sivuilla 177–179 on kuusi kappaletta, joissa kirjoittajat esittelevät tutkimuksiin viittaamatta uskonnollisen kielen erityisyyttä. Uskonnollisen kielen erityisyyttä ja poikkeavuutta arkisesta ei siis esitellä yhtenä näkemyksenä saati teoriana, vaan uskonnollisen kielen erityisyys esitellään uskonnonfilosofisen uskonnollisen kielen tutkimuksen lähtökohtana. Siksi on perusteltua tarkastella vain näitä kuutta kappaletta eli luvun alkua, sillä se esittää tavallaan näkökulman, oikeastaan tiedolliset arvot, koko luvulle. Seuraavilla sivuilla Vainio ja Visala (mts. 179–197) esittelevät kyllä erilaisia käsityksiä uskonnollisesta kielestä.

Kiinnostava on erityisesti alaluku "Non-kognitiivinen käsitys uskonnollisesta kielestä", koska uskonnonfilosofisen non-kognitiivisen käsityksen mukaan "uskonnollinen kieli ei viittaa mihinkään tuonpuoleiseen todellisuuteen" (mts. 182). Kuitenkin kirjoittajat sitoutuvat koko pääluvussa siihen, että luokka "uskonnollinen kieli" on selkeästi olemassa ja siitä voidaan esittää väitteitä.

Epäselväksi pääluvussa "Uskonnollinen kieli" jää se, mitä on mainittu "arkinen kieli" ja onko olemassa muuta kuin uskonnollista ja arkista kieltä. Voisiko esimerkiksi olla jotain *samankaltaista* kieltä kuin kieli heidän luokassaan "uskonnollinen kieli"? Luentani mukaan luvussa todetaan implisiittisesti, että kaikki muu kieli on arkista ja vain uskonnollinen kieli on huomattavasti erilaista, eri käsitysten mukaan eri tavoilla, kuin kaikki muu.

Valitsen siis analysoitavaksi vain luvun kuusi ensimmäistä kappaletta tekstiä. Tällöin minulta jää siis analysoimatta suurin osa luvusta. Olen edellä perustellut tätä valintaa, enkä pidä tätä Vainion ja Visalan näkemyksiä vääristelevänä ratkaisuna. Valintaani vaikuttaa siis ennen kaikkea se, että juuri luvun alussa kirjoittajat esittävät omat näkemyksensä uskonnollisen kielen ominaisuuksista eivätkä kyseenalaista näitä myöhemmin (ks. Vainio ja Visala 2011: 177–197).

4.1.1 Johdatus uskonnonfilosofiaan

Luvun "Uskonnollinen kieli" ensimmäisessä kappaleessa annetaan kaksi esimerkkilauseetta (mts. 177).²³ Lauseet mainitaan leipätekstissä, mutta erottelen ne tähän ikään kuin kielitieteelliseksi aineistoksi:

- (1) "Isä meidän, joka olet taivaissa"
- (2) "Tuomas asuu Alavudella"

Lausetta (1) ei määritellä uskonnolliseksi kieleksi; itse asiassa koko kappaleessa ei käytetä sanaa *uskonnollinen* eikä *kieli*. Lauseen (2) mainitaan olevan "arkinen toteamus". Tulkintani mukaan lukijan odotetaan ajattelevan ja "tietävän", että lause (1) on esimerkki uskonnollisesta kielestä. Esimerkkilauseita verrataan sanomalla, että lauseen (2) merkityksen "paikantaminen on huomattavasti helpompaa kuin Jumalaa koskevan lauseen". Tässä siis päädytään kuitenkin antamaan lauseen (1) merkityksen yhdeksi osaksi, että se 'koskee Jumalaa'. Tämä esitetään itsestäänselvytenä, koska implisiittisenä oletuksena lienee, että tästä vallitsee yksimielisyys. Luvussa "Uskonnollinen kieli" lähdetään siis liikkeelle siitä, että kaikille on selvää, että lause (1) on uskonnollista kieltä, joten tätä ei tarvitse mainita eikä siten perustella.

Ensimmäisessä kappaleessa siis tehdään oletus, että luvun otsikon ja lukijan muualta opitun tiedon avulla lause (1) luokitellaan uskonnolliseksi kieleksi. Väite siitä, että lauseen (2) merkitys olisi jollakin tavalla yksinkertaisempi, huomattavasti helpompi paikantaa, kuin lauseen (1) merkitys, on mielivaltainen ja täysin perustelematon. Lähtökohtana tässä lienee uskonnonfilosofiassa usein kuultu ajatus siitä, että uskonnollinen kieli on "arkiseen kieleen" verrattuna niin vaikeaa, että sitä ei voida kunnolla eritellä. On ylipäättään ongelmallista sanoa, että jokin merkitys on helpommin ymmärrettävissä kuin toinen, sillä merkitysten tuntemus ja ymmärtäminen riippuvat monista kontekstisidonnaisista, yksilöllisistä ynnä muista tekijöistä. Tämän kyselytutkimukseni analyysi todistaa (ks. luku 2).

Yhtä hyvin lauseeseen (2) voisi liittyä jossakin kieliyhteisössä esimerkiksi monimerkityksisyyttä tai muuten joitain merkityksen ymmärtämiseksi tarvittavia

---

²³ Tässä luvussa aineistona on koko ajan mainitun teoksen sivut 177–179, joten en turhaan viljele lähdeviitteitä kyseisiin sivuihin.

selityksiä. Esimerkiksi voi olla epäselvää, kuka on Tuomas, mikä tai missä on Alavus tai kuka on Alavude, millaisessa asunnossa asuu, kenties hotellissa, viikon vai tämän lukuvuoden vai loppuelämänsä vai onko asia edes tiedossa – ja niin edelleen.

Vai puhutaanko tässä opetuslapsesta Tuomas? Onko lause (2) siis jollakin tavalla luvun otsikon uskonnollista kieltä, jos lauseella (2) esimerkiksi tarkoitetaan, että Alavudella asuvat ovat yleisesti epäileviä, vaikkapa jonkinlaisia ateisteja? Nimittäin MOT Kielitoimiston sanakirjan mukaan sanan *tuomas* merkityksiä ovat 'epäilevä, epäuskoinen ihminen, epäilijä'. Luulen, että Vainio ja Visala ovat valinneet nimen Tuomas Akvinolaisen mukaan. Jos näin on, varsinkin tällöin olisi hyvät perusteet sanoa lausetta (2) uskonnolliseksi kieleksi. En löydä perusteluja sille, miksi olisimme sitä mieltä, että lauseen (2) merkitys on "huomattavasti helpompaa" tai mitenkään helpompaa ymmärtää kuin lauseen (1). Merkitys riippuu lauseiden käytöstä jossakin kontekstissa.

Kyselytutkimukseni perusteella päättelin, että molemmat lauseet voisivat esiintyä sellaisissa konteksteissa, että eri informantit olisivat erimielisiä niiden uskonnollisuudesta. Olisi ymmärrettävää, jos tutkija perustelisi, että kanonisesti tai konventionaalisesti lause (1) on uskonnollista kieltä ja se voidaan nimetä uskonnolliseksi kieleksi sellaisessakin kontekstissa, jossa informantit eivät pidä sitä uskonnollisena, sillä se on peräisin *Raamatusta* eli perustuu sillä tavalla uskontoon. Tällöin tutkijan luokitus "uskonnollinen kieli" olisi perusteltu projektio. Projektoidun luokan perusteella ei voisi tehdä yleistyksiä uskonnollisesta kielestä. Kyselytutkimukseni asettaa kyseenalaiseksi tutkimustulokset, jotka on esitetty luokasta "uskonnollinen kieli" ilman sen osoittamista, että tulokset koskevat kaikkea uskonnollista kieltä. Informanttieni vastauksia uskonnollisesta kielestä voidaan myös tavallaan pitää heidän projektioinaan siitä, mitä kuuluu uskonnollisen kielen luokkaan. Eikä siis kyselytutkimuksen perusteella voi tehdä induktiivisia päätelmiä luokasta "uskonnollinen kieli", koska kyseessä ei olisi luonnollinen luokka. Tarkennan vielä, että sen sijaan kyselytutkimuksen perusteella voi tehdä yleistyksiä ihmisten käsityksistä kielen uskonnollisuudesta (ks. luku 2.2).

Vainion ja Visalan ensimmäisen kappaleen implisiittisiä oletuksia luokasta "uskonnollinen kieli" voisi kuvata olemusajatteluksi eli essentialismiksi. Jos he toteaisivat, että heidän käsityksissään on kyse tradition mukaisesta ajattelusta, ja

erittelisivät tämän, kyse voisi olla konventionalistisesta käsityksestä. Ensimmäisessä kappaleessa ei siis puhuta eksplisiittisesti uskonnollisesta kielestä. Implisiittisesti kuitenkin oletetaan, että lukija tekee konventionaalisen eli 'sovinnaisen, tavanomaisen, totunnaisten' päätelmän (MOT Kielitoimiston sanakirja). Lukijan oletetaan myös hyväksyvän perusteluitta (osittain implisiittinen) väite siitä, että uskonnollista kieltä on vaikeampi ymmärtää ja analysoida kuin arkista toteamusta – eli ilmeisesti kaikkea muuta kieltä kuin uskonnolliseksi jossain tilanteessa määrättyä kieltä.

Toinen kappale aloittaa alaluvun "Arkisen kielen ja uskonnollisen kielen eroista". Kappaleen keskeinen sisältö on, että kieli yleensä on monimerkityksistä. Tämä kuitenkin ilmaistaan retorisesti luomalla kuva, että jos kerran arkinen kieli voi olla "vajavaista ja monitulkintaista", niin tietysti ensimmäisen kappaleen ja konventionaalisen tiedon mukaan uskonnollinen kieli vasta vaikeaa onkin (mts. 177):

Moni asia tuntuu puhuvan sitä vastaan, että uskonnollinen kieli **voisi toimia** samalla tavalla kuin arkinen kieli. **Ainakin** viisi tekijää tekevät rinnastuksen **vaikeaksi**. **Ensinnäkin** inhimillinen kieli on **ylipäättään vajavaista ja monitulkintaista**. **Jo** arkisen kielen yhteydessä meidän voi olla **vaikea** ymmärtää lauseiden merkitystä.

Olen lihavoinut katkelmasta ne sanat, joilla pyritään korostamaan sitä, että uskonnollinen kieli on erityisen vaikeaa ja erityislaatuista. Näillä retorisilla keinoilla aletaan hahmottaa käsitteelle "uskonnollinen kieli" mielestäni sellaista asemaa, että keskusteluun voi olla vaikea osallistua: ääritapauksessa voidaan vedota käsitteen äärimmäiseen vaikeuteen, jolloin keskusteluun ei oikein voi osallistua. Tämä on pitkälle viety tulkinta, mutta on niin, että uskonnonfilosofisissa tutkimuksissa on näkemyksiä, jotka pyrkivät rajaamaan tutkitun ilmiön jopa *omalakiseksi* eli esimerkiksi tieteen ulottumattomiin.²⁴

Tarkastelemieni sivujen perusteella Vainion ja Visalan luokka "uskonnollinen kieli" on omalakinen suhteessa arkiseen kieleen, vaikka niin sanottua fideististä

---

²⁴ Tällaisessa voisi jopa olla joissain tilanteissa kyse, tieteenfilosofisesti sanottuna, pyrkimyksestä legitimoida oma ala eli tehdä tietynlainen uskonnonfilosofinen uskonnollisen kielen tutkimus tarpeelliseksi ja oikeutetuksi. Legitimointipyrkimyksissä ei sinänsä ole mitään ihmeellistä: jokainen ala pyrkii legitimoimaan olemassaoloaan.

omalakisuutta moititaankin myöhemmin luvussa (mts. 185). Tämä toinen kappale ei näytä osoittavan mitään eroa uskonnollisen ja arkisen kielen välillä, vaikka ero pyritään retorisesti tekemään.

Kolmannessa kappaleessa esitetään perustelemattomia ja asiantuntemukseni mukaan virheellisiä käsityksiä kielestä (mts. 178):

Arkinen kieli toimii pitkälti rakenteen mukaan, jossa jollekin subjektille määritetään jokin ominaisuus, kuten "auto on punainen". Lauseen muuttaminen muotoon "auto on itse punaisuus" muuttaa lauseen käsittämättömäksi.

Nähdäkseni katkelmassa esitetyt väitteet eivät ole tosiasioita. Voidaan ajatella, että *halu* kritisoida katkelman väitteitä liittyy tiedollisiin arvoihini, jotka vaikuttavat kielikäsitteeseen (luku 1.2). Tiedolliset arvot saavat vaikuttaa konstitutiivisesti. En kritisoi eettisistä tai poliittisista syistä, ja erotan arvot tosiasioista.

Kieli ei toimi edellä olevassa katkelmassa kuvatun rakenteen mukaan edes "pitkästi". On hyvin tavallista, että nomineihin ei liitetä määritteitä. Ja se, että tyyppillinen kieli olisi sellaista, että lauseen subjektista sanotaan *olla*-verbillä jokin ominaisuus adjektiivin avulla, vastaa lähinnä pikkulapselle opetettua kieltä kuva-kirjaa luettaessa. Varsinaisesti tällä asialla ei ole väliä analyysini kannalta, mutta tällainen puhe kielestä osoittaa mielestäni sen, kuinka heikoin käsityksin kieltä saatetaan tutkia. Toiseksi, lause "auto on itse punaisuus" ei ole millään tavalla "käsittämätön", vaikka Vainio ja Visala näin väittävät edellä olevassa katkelmassa. Se on ehkä vähän kummallinen lause mutta kuitenkin ymmärrettävä. Lause voi esiintyä erilaisissa konteksteissa ja sillä voi olla erilaisia merkityksiä, esimerkiksi 'auto on erittäin punainen'. Tätä voi verrata sanakirjalauseeseen *Hän on itse herttaisuus* merkitykseltään 'mitä ystävällisin, sydämellisin ihminen' (MOT Kielitoimiston sanakirja s.v. *herttaisuus*).

Analyysini kannalta on keskeistä, että kolmannessa kappaleessa esitetään normatiivisia ontologisia ja epistemologisia sitoumuksia (mp.):

Jumalan ominaisuuksien ja olemuksen välillä ei ole eroa. – – Kuitenkin Jumalan suhteen tämän pitäisi olla juuri se tapa, jolla Jumalasta puhutaan. Esimerkiksi rakkaus ei ole Jumalan ominaisuus siten kuin väri on auton ominaisuus, vaan Jumala on "rakkaus itse". – – arkikokemuksemme ei koskaan paljasta meille olioiden olemuksia. Me ymmärrämme, mitä on tavata rakkaudellinen henkilö, mutta mitä on tavata "rakkaus itse"?

Vainio ja Visala sitoutuvat tiettyihin tiedollisiin arvoihin, joiden perusteella he esittävät katkelmassa ontologisia ja epistemologisia lähtökohtia (ks. luku 3.1). Tulkitsemisen, että nämä arvot selvästi vaikuttavat heidän luokitukseensa "uskonnollinen kieli" muun muassa edellä mainituilla tavoilla. Näin saa olla, mutta luokitus ei ole käyttökelpoinen tällöin sellaiselle tutkijalle tai muulle ihmiselle, joka ei sitoudu samoihin lähtökohtiin.

Kolmannessa kappaleessa väitetään (osin implisiittisesti), että vain luokassa "uskonnollinen kieli" voidaan muodostaa konstruktio "jokin *on itse* ominaisuus". Edellä osoitin, että näin ei voi olla. Voimme myös aivan tavallisesti ja yleisesti ymmärtää erilaiset lausumat mallia "jokin itse", esimerkiksi Vainion ja Visalan edellä olevassa katkelmassa mainitseman *rakkaus itse*. Kaikessa kielessä, aivan arkisessa keskustelussa tai vaikka kaunokirjallisuudessa, voidaan sanoa ja ymmärtää tällaisia lausumia. *Itse rakkauden* tapaaminen voi tarkoittaa vaikkapa jumalolennon tapaamista, jolloin merkitys on ymmärrettävissä siten kuin jumalolennon tavannut henkilö asiansa esittää.

Tässä kolmannessa kappaleessa yritetään eksplisiittisesti muodostaa luokkaa "uskonnollinen kieli" muusta kielestä eroavaksi ja erityisillä ominaisuuksilla varustetuksi, mutta yritys ei onnistu, sillä perustelut ovat virheellisiä tai subjektiivisesti normatiivisuuteen pyrkiviä.

Neljännessä kappaleessa esitetään samankaltaisia ajatuksia kielen monimerkityksisyydestä kuin toisessa kappaleessa (mts. 178). Lisäksi uskonnollisen kielen ominaisuudeksi mainitaan paradoksien sanomisen mahdollisuus ja mystisyyteen pyrkiminen (mp.). Kaikkea tätähän voidaan tehdä myös niin kaupan kassalla kuin (ei-uskonnolliseksi sanotussa) rocklyriikassa.

Kappaleessa ei kuitenkaan väitetä, että nämä ominaisuudet rajaisivat jotakin kieltä luokkaan uskonnollinen kieli. Päinvastoin todetaan (mp.): "Samoja kysymyksiä pohditaan myös ei-uskonnollisen filosofian piirissä – –." Silti tällainen kappale on laitettu otsikon "Arkisen kielen ja uskonnollisen kielen eroista" alle. Tämän voisi tietysti kuitata mainitsemalla, että "filosofinen kieli" on myös jollain tavalla erityistä ja kaikesta muusta kielenkäytöstä eroavaa.

Tietysti on niin, että tieteenaloilla ja filosofiassa kielenkäytölle sovitaan yhteisiä käytäntöjä. Ei kuitenkaan voi väittää, että jollakin erityisalalla puhuttu kieli on *olemuksellisesti* erilaista kaikkeen muuhun verrattuna. On selvää, että eri tie-

teissä kehittyä nimenomaan keskenään *samankaltaisesti* alan omaa käsitteistöä ja tapaa ilmaista asioita. Kielen olemus ei muutu tai tietyt ominaisuudet eivät rajaudu vain yhteen mahdolliseen aiheeseen tai kieliyhteisöön: aina voidaan keksiä uusia jutun aiheita ja voi muodostua uusia kieliyhteisöjä. Neljännessä kappaleessa ei mainita, että kaikessa kielessä on mahdollista ilmaista paradokseja ja pyrkiä mystisyyteen eli arvoituksellisuuteen; puhe on vain uskonnollisesta ja filosofisesta kielestä. Paradoksien ja arvoituksellisuuden mahdollisuus kielessä yleensä on kuitenkin itsestään selvää, joten kappale ei onnistu perustelemaan uskonnollisen ja muun kielen eroa.

Viidennessä kappaleessa esitetään arvoksi tulkitsemani väite, jonka mukaan uskonnollinen kokemus on sanoin kuvaamatonta. Esimerkiksi uskontotieteilijä voi kuvata uskonnollista kokemusta ja varmasti useat ihmiset myös omia kokemuksiaan. Tämä tietysti riippuu siitä, mikä luokitellaan uskonnolliseksi kokemukseksi. Sitä viidennessä kappaleessa ei pohdita, mitä uskonnollinen kokemus on. On hyvin yksinkertaistavaa ja vain yksi näkemys väittää, että jotakin ei voi kuvata sanoin. Voi tietysti olla vaikeaa ja ainakin viedä hetken, ennen kuin keksii, miten jotakin kokemusta kuvaa. Sanojen käyttö riippuu henkilön osaamisesta. Kappaleessa ei onnistuta perustelemaan uskonnollisen ja muun kielen eroa, sillä ehkä mihin tahansa aiheeseen liittyen ihmiselle voi tulla kokemus siitä, "että 'sanat eivät riitä kuvaamaan' koettua" (mts. 178).

Kuudennessa kappaleessa esitellään, millaisia ominaisuuksia luokkaan uskonnollinen kieli kuuluu (mts. 178–179):

Kun ihmiset käyttävät uskonnollista kieltä, he tekevät sillä useita erilaisia asioita. Väittämisen ja kuvaamisen lisäksi he esimerkiksi toivottavat, pyytävät ja ilmaisevat tunteita. Lisäksi uskonnollinen kieli sisältää väitteitä, jotka koskevat menneisyyttä ja tulevaisuutta sekä historiallista, tämänpuolueista todellisuutta ja yliluonnollista, tuonpuoleista todellisuutta.

Katkelman ensimmäinen virke pätee tietysti kaikkeen kieleen. Samoin on toisen virkkeen kohdalla. Kolmannessa virkkeessä sanoja *tämänpuoleinen, yliluonnollinen* ja *tuonpuoleinen* pyritään käyttämään implisiittisesti perusteluina sille, että noista asioista puhuttaessa kieli on uskonnollista. Näin varmasti on usein – siis että uskonnollinen kieli liittyy johonkin uskontona pidettyyn.

Tästä ei kuitenkaan seuraa se, että luokkaan "uskonnollinen kieli" kuuluisi olemukseltaan erilaista kieltä kuin muuhun kieleen. Implisiittisesti katkelmassa ehkä väitetään, että kieli on aina uskonnollista, jos siinä puhutaan dualistisesti eli jaetaan maailma tämän- ja tuonpuoleiseen sekä luonnolliseen ja yliluonnolliseen. Kyselytutkimukseni osoittaa, että moni kielenkäyttäjä ei kuitenkaan pidä jokaisessa tilanteessa tällaista kieltä uskonnollisena (ks. luku 2). Uskonnollisuus ei kai vaadi dualistista ontologista käsitystä todellisuuden luonteesta. Esimerkiksi juutalainen, Jumalasta puhuva, filosofi Baruch Spinoza oli monisti.

4.1.2 Uskonnonfilosofista keskustelua

Uskonnonfilosofiassa, ainakin Vainion ja Visalan (2011) *Johdatus uskonnonfilosofiaan* -teoksen perusteella, vaikuttaa olevan projisoitu luokka uskonnollinen kieli, jonka sisältö on määrittelemätöntä. Projektiona luokka ei ole Vainiolla ja Visalalla perusteltu, niin kuin olen esittänyt edellisessä luvussa. Edellisessä luvussa analysoimassani kuvaksessa (mts. 177–179) uskonnollinen kieli esitetään retorisesti hyvin selvärajaisena, itsestään selvänä luokkana, vaikka rajoja ei selvästi määritellä. Tästä syntyy tulkintani, että Vainio ja Visala pitävät implisiittisesti "uskonnollista kieltä" luonnollisena luokkana.

Luokasta puhumista vaikuttaa pitävän kasassa oikeastaan kanonisoitu konventio. Se, että näin on tapana puhua, ei kuitenkaan ole mikään ryvästä koossa pitävä kausaalinen mekanismi: kyse vaikuttaa olevan konventionalistisesta ja nominalistisesta luokituksesta. Pohdittaessa, muodostaako uskonnonfilosofian luokka "uskonnollinen kieli" Vainiolla ja Visalalla homeostaattisen ominaisuusklusterin, väitetyjä klusterin jäseniä ei voida pitää samankaltaisina, sillä on epäselvää, mitä tai edes minkä kaltaisia jäsenet ovat. Joitain esimerkkejä annetaan kristinuskoon liittyvistä kielenkäytöistä. Silti luokkaan suhtaudutaan kuin se olisi luonnollinen luokka: uskonnollisesta kielestä tehdään induktiivisia päätelmiä.

Teoksessa kuvatus kaltaista luokkaa "uskonnollinen kieli" ei voi pitää minäkäänasteisena luonnollisena luokkana, sillä kuvauksessa ei esitellä mitään uskottavia koossapitäviä mekanismeja eikä toisaalta mahdollisista yhdessä esiintyvistä ominaisuuksista voi päätyä ainoastaan kyseiseen luokitukseen. Tekstissä kuitenkin implisiittisesti kuvataan uskonnollista kieltä luonnollisena luokkana. Kyse vaikut-

taa olevan siitä, että uskonnollisesta kielestä puhumisella on pitkä historia. Keski-ajan Euroopassa uskontoa oli lähinnä kristinusko. Sitä teologit ja filosofit käsittelivät puhuessaan jostakin uskonnollisesta, uskontoon liittyvästä. Vainion ja Visalan teoksessa kuvattu uskonnollinen kieli näyttää olevan historiallinen luokka; keskiaikainen mekanismi ei enää toimi.

Luokka uskonnollinen kieli on jonkinlainen projektio teoksessa. Luokittelukäsite "uskonnollinen kieli" ei kuitenkaan sovellu kohteeseensa, koska on epäselvää, mikä on käsitteen kohde, tarkoite. Oikeastaan tautologisesti päädytään toteamaan, että uskonnollisen kielen luokkaan kuuluu uskonnollinen kieli, koska se eroaa muusta kielestä – mikä jää edellä mainitusti osoittamatta. Projektio ei siis ole perusteltu. Luokkaa perustellaan oman tulkintani mukaan vain implisiittisesti sillä, että sellainen luokka on vakiintunut uskonnonfilosofiassa.

Voisin tehdä hypoteesin, että ongelma syntyy, jos uskonnonfilosofia ei pidä itseään ihmistieteellisenä vaan esimerkiksi jollakin tavalla "jumaluustieteellisenä": tällöin voitaisiin ottaa normatiiviseksi lähtökohdaksi Jumalan muuttumattomuus ja tästä syystä ei tunnustettaisi luokan "uskonnollinen kieli" vuorovaikutteisuutta, muutosalttiutta. Jos tällaisesta on kyse, arvot sotkeutuvat tosiasioiksi esitettyihin väitteisiin. Vainio ja Visala (mts. 178) näyttävät tietyllä tavalla tekevän näin, sillä heidän lukunsa "Uskonnollinen kieli" kolmannesta kappaleesta luvussa 4.1.1 siteeraamastani katkelmasta käy ilmi heidän normatiivisia sitoumuksiaan. Nämä sitoumukset voisi tietysti kyseisen *Johdatus uskonnonfilosofiaan* -teoksen kohdalla tulkita yleisesti uskonnonfilosofian sitoumuksiksi, mutta joka tapauksessa ainakin Vainio ja Visala (mp.) esittävät muun muassa väitteen: "Esimerkiksi rakkaus ei ole Jumalan ominaisuus siten kuin väri on auton ominaisuus, vaan Jumala on 'rakkaus itse'." Tässä arvosta päätellään tosiasia eli kyseessä on moralistinen virhepäätelmä. Kun arvot ja tosiasiat ovat tällä tavalla sekaisin, on hyvin vaikeaa poimia tutkimuksesta relevanttia tietoa uskonnollisesta kielestä.

Toisaalta voidaan ajatella, että tietynlaisen kristinuskon viitekehyksessä kyseessä ei ole arvo vaan ikään kuin tosiasia, johon päädytään tiettyjen tiedollisten arvojen perusteella. Tällöin tulisi tietysti tarkastella esimerkiksi luvussa 3 mainitsemillani Kiikerin ja Ylikosken (2004: 93) kriteereillä, onko kyse epätieteellisestä tutkimuksesta. On myös ehdottoman tärkeää erottaa se, esitetäänkö jokin asia tutkimuksessa kristinuskoa *koskevaksi* tosiasiaksi vai väittääkö tutkija tätä tosiasiaksi

myös *omasta* näkökulmastaan. Esimerkiksi voidaan sanoa olevan tosiasia, että kristinuskossa on tiettyjä ajatuksia, mutta jos tutkija itse omaksuu nämä ajatukset tutkimuksensa lähtökohdaksi ja tekee tutkimusta kuin ne olisivat tosiasioita, tutkija on valinnut ne arvoiksi itselleen, normatiiviseksi lähtökohdaksi. Arvot saavat vaikuttaa ja väistämättä vaikuttavat kaikkeen tutkimukseen (luvut 1.2 ja 3.1), mutta niiden vaikutus tulisi eritellä tutkimuksessa. Esimerkiksi kyseisessä Vainion ja Visalan uskonnollisen kielen tutkimuksen tapauksessa normatiivisesta lähtökohdasta seuraa se, että tulokset ovat tietysti kiinnostavia vain niille, jotka sitoutuvat samoihin arvoihin. Muun muassa tästä syystä on epäpätevää tehdä päätelmiä uskonnollisesta kielestä erittelemättä tarkasti, mitä sillä tarkoitetaan.

Jos tutkimusalat eriytyvät toisistaan niin paljon, että niissä pidetään täysin erilaisia asioita tosiasioina, vaarana on *relativismi* eli 'katsomus jonka mukaan kaikki totuudet ja arvot ovat suhteellisia' (MOT Kielitoimiston sanakirja). Se, että kukin voisi muodostaa maailmassa omat tosiasiansa, tekee esimerkiksi keskustelusta ja yhteisistä sopimuksista hyvin vaikeaa – ja ennen kaikkea tieteestä. Relativismiin liittyy erityisesti eettisiä ja poliittisia ongelmia, kun väitetään, että jonkin yhteisön tekemisiin ei voi puuttua, koska yhteisöllä on omat käsityksensä totuudesta (ks. esim. Pihlström 2001: 37; Korkman ja Yrjönsuuri 1998: 457).²⁵

Vainio ja Visala (2011: 177–179) eivät kerro, mihin uskontoon kielen pitää liittyä ja millä tavalla, jotta sillä on tietyt ominaisuudet. Mielestäni sanaparin *uskonnollinen kieli* merkitys on Vainiolla ja Visalalla selvästi jokin muu kuin 'uskonnollinen kieli'. Merkitys on ehkä sen kaltainen kuin 'kristinuskon Jumalaa koskevat lauseet'. Toki tällaiset lauseet ovat uskonnollista kieltä, mutta luokittelukäsite "uskonnollinen kieli" ei mahdollistaisi Vainion ja Visalan analyysin perusteella induktiivisia päätelmiä. Sen sijaan käsite "tietynlaiset kristinuskon Jumalaa koskevat lauseet" voisi mahdollistaa yleistykset.

Vaikka määriteltäisiin esimerkiksi, että kieli voi liittyä mihin vain uskontoon tai vain kristinuskoon, jäisi kysymys siitä, mikä on uskonto tai ennen kaikkea miten tiedetään, että jokin teksti liittyy esimerkiksi kristinuskoon ja millaiseen kristinuskoon. Vainiolta ja Visalalta jää käsittelemättä myös se, pitääkö kielessä olla

---

²⁵ Näiden ongelmien ratkaisu ei ole tietenkään yksinkertaista, ja aina tulee olla kulttuurisensitiivinen.

teoksessa listatut viisi tekijää (mts. 177–179), jotta se voidaan luokitella uskonnolliseksi kieleksi.

Vainiolla ja Visalalla (mp.) luokka "uskonnollinen kieli" ei ole homeostaattinen ominaisuusklusteri, sillä ominaisuudet, homeostaasi ja mekanismi ovat epäselviä. Luokka ei ole muunkaanlainen luonnollinen luokka, mutta silti he tekevät siitä induktiivisia päätelmiä. Tämä on huolimaton ja epäpätevää (ks. luku 3). He suhtautuvat luokan ominaisuuksiin nähdäkseni essentialistisesti, sillä väitteiden voi ymmärtää koskevan kaiken uskonnollisen kielen olemusta. Toisaalta itse traditioon uskonnollisen kielen tutkimuksesta he suhtautuvat konventionalistisesti, sillä heillä on lähtökohtia, joita he eivät perustele: he vain valitsevat luokan tietynlaiseksi "luottaen" siihen, että lukijat suhtautuvat konventioihin kritiikittä. Heidän käytössään "uskonnollinen kieli" on luokkana projektio, mutta projisoinnin perustelut jättävät paljon avoimia kysymyksiä.

4.2 Uskontotieteen tapaus

4.2.1 Uskontotieteen portailla

Päivikki Suojanen on uskontotieteilijä, jonka kahteen kirjoitukseen uskonnollisesta kielestä on viitattu useissa fennistisissä tutkimuksissa (esim. Lappalainen 2004; Nissi 2010; Nissi ja Mielikäinen (toim.) 2014). Kirjoitukset ovat artikkeli "Uskonnollinen kieli" (Suojanen 1975) ja teoksen *Uskontotieteen portailla. Historiaa ja tutkimussuuntia* (Suojanen 2000: 147–201) luku "Uskonnollinen kieli ja viestintä". Jälkimmäisessä Suojanen esittää artikkelistaan sitaatin, jonka ovat nostaneet esille muiden muassa Hanna Lappalainen (2004: 263), Riikka Nissi (2010: 36) sekä Riikka Nissi ja Aila Mielikäinen (2014: 8). Vuosikymmeniä kestänyt sitaatti kuuluu (Suojanen 1975: 231; myös Suojanen 2000: 148):

Uskonnolliseksi kieleksi käsitän sen järjestelmän, jota puhutaan, luetaan, kirjoitetaan tai/ja tulkitaan sakraaliksi koetussa tapahtumassa tai sellaisessa tilanteessa, missä kosketellaan sosiaalisen ryhmän ja yksilön pyhiksi ja uskonnollisisältöisiksi mieltämiä tajunnansisältöjä ja aiheita. Sen elementtien valintaa säätelevät puheyhteisön uskonnollinen traditio sekä sen sosiaalisten suhteiden verkosto.

Kyselytutkimukseni tuloksista nousee selkeästi huomio siitä, että eri yksilöt mieltävät erilaisia tekstejä, tajunnansisältöjä ja aiheita, uskonnollisisältöiksi. Suojasen sitaatti edellä on mielestäni kuvaava määritelmä uskonnolliselle kielelle, mutta ei näytä antavan välineitä sen tietämiseksi, mikä on milloin ja kenen mielestä uskonnollista kieltä. Tietyt "uskontoon liittyvät" sanat vaihtamalla katkelman voisi muokata koskemaan mihin tahansa kulttuuriin tai elämänkatsomukseen liittyvää kieltä. Määritelmä on tavallaan tautologia: uskonnollista on se, mikä mielletään *uskonnollisisältöiseksi* – eli uskonnolliseksi. Uskonnollista on esimerkiksi sakraaliksi koettu. Sakraaliksi koettu taas on uskontoon liittyvää.

Jos jossakin uskonnollisen kielen tutkimuksessa esimerkiksi pääteltäisiin, että jokin on uskonnollista kieltä, koska se liittyy uskontoon eli on uskonnollista, kyseessä olisi kehäpäätelmä. Tällainen virhepäätelmä, jossa todistettavaa asiaa käytetään todisteena, ei riitä päättelyn perusteeksi; tutkimuksessa on esitettävä lisäksi muita perusteluja. Vaikkapa kristinuskon muotoja on lukuisia jo pelkästään Suomen kontekstissa, joten yhdenlaisen kristillisyyden yhdenlaisessa tutkijan viitekehyksessä analysoitu kieli ei mahdollista yleistysten tekemistä uskonnollisesta kielestä eikä edes kristillisestä kielestä. Kristityille "yhteisen" *Raamatunkin* kieli ymmärretään eri yhteisöissä eri tavoin: erilaisissa kirkkokunnissa, herätysliikkeissä ja lahkoissa merkityksistä ollaan erimielisiä. Tutkija valitsee, mitä merkityksiä ja/tai mistä näkökulmasta hän tutkii. Voidaan tehdä projektio eli päättää luokitella vain kyseisessä tutkimuksessa jotakin uskonnolliseksi kieleksi, jolloin on tietysti pidättäydyttävä "uskonnollisen kielen" luokkaa koskevista induktiivisista päätelmistä. Lisäksi luokan projisoiminen on perusteltava selkeästi.

Suojanen (2000: 147) sanoo: "Oletettavasti sama hypoteesi [Sapirin ja Whorfin hypoteesi] pätee uskonnon kieleen: uskontojen luonnolliset rituaalikieliset ovat uskomusjärjestelmänsä näköisiä." Näin varmasti on. Suojasen virkkeen sisällössä ei ole nähdäkseni mitään erikoista. Sitä jään miettimään, miksi on tarve sanoa tämä asia. Tulisiko jalkapallon kontekstien ollessa kielentutkijan kohteena mieleen sanoa, että oletettavasti kieli, jota ihmiset käyttävät jalkapalloa pelatessaan tai siitä puhuessaan, liittyy niihin asioihin, joista jalkapallosta puhuttaessa usein puhutaan? Tämä vaikuttaa triviaalilta. Ei liene alkuunkaan epäselvää, voiko "urheilullista kieltä" tutkia ja ymmärtää.

Tulkitsen edellä olevasta sitaatista, että Suojanen ilmaisee mielestäni triviaalin asian kyseisellä tavalla siksi, koska hän tietää, ettei sitä pidetä aina triviaalina. Hän saattaa tietää, ettei uskonnollisen kielen tutkimuksessa aina ajatella uskontoihin liittyvän kielen olevan samankaltaista kieltä kuin muihin aiheisiin liittyvän kielen. Nähdäkseni kaikkiin aiheisiin ja konteksteihin liittyvän suomen kielen voidaan katsoa olevan samankaltaista siinä mielessä, että samanlaiset mekanismit mahdollistavat luokitukset. Pidän siis suomen kieltä homeostaattisena ominaisuusklusterina. Voisi esimerkiksi sanoa, että deskriptiivisissä kieliopissa kuvaillaan ominaisuusrypystä, joka pysyy yhtenäisenä eli homeostaasisissa. Mekanismeja ovat muun muassa kieliopin normatiivinen kieliopin soveltaminen kouluissa ja ihmisten vuorovaikutus, jossa pyritään ymmärtämään, mitä ihmiset tarkoittavat. Suomen kielestä tehdyt induktiiviset päätelmät ovat hyvin erityyppisiä kuin uskonnollisesta kielestä tehdyt. Suomen kieltä voidaan sanoa omalaatuiseksi, sillä mikään muu ei ole suomea. Uskonnollisen kielen kohdalla on epäselvää, mikä on uskontoa (ks. luvut 4 ja 4.2.2). Suomen kielen ja uskonnollisen kielen määrittely on hyvin erilaista: ne eivät ole toisiinsa *rinnastuvia* "kieliä"; suomenkielinen uskonnollinen kieli on suomen kieltä. Ihmistieteellisten luokitusten tapaan suomen kieli muuttuu luokkana vähitellen, mutta silti voidaan muodostaa uusia kuvauksia, joiden avulla tehdään induktiivisia päätelmiä. Nähdäkseni on ajateltava, että osana suomen kieltä uskonnollinen kieli on aivan samankaltaista kuin suomen kieli yleensä.

Suojanen (mts. 148) pohtii: "Millä tavoin uskonnon kieli ja symboliikka tulkitaan ja miten se poikkeaa uskonnon arkipuheesta, yleispuhekielestä tai peräti arkikielestä?" Tulkitsen tämän pohdinnan osoittavan, että Suojanen tietää, että uskonnollisen kielen erityisyydestä esitetään argumentteja. Sitaatissa käytettyjen sanojen merkitys jää selittämättä. En ihan ymmärrä, miten Suojanen sitaatissa luokittelee kieltä tai puhetta: epäselväksi jää, mitä on *uskonnon arkipuhe*, *yleispuhekieli* ja *arkikieli*. En siis oikein tiedä, mitä hän retorisesti kysyy. Näihin luokitteluihin liittyviin kysymyksiin ei nähdäkseni palata kyseisessä luvussa "Uskonnollinen kieli ja viestintä" (mts. 147–201).

Tulkintaani siitä, että Suojanen tuntee uskonnonfilosofista tutkimusta uskonnollisesta kielestä, tukee myös hänen kysymyksensä (mts. 147): "Toimiiko uskonnon kieli vuorovaikutuksellisesti, ymmärretäänkö sen symbolit ja miten tutkia uskonnollista symbolijärjestelmää?" Ymmärrän, että sellainen, joka on omaksunut

diskurssin uskonnollisesta kielestä tavalla tai toisella erityisenä tutkimuskohteena, ei välttämättä löydä tästä sitaatista mitään erikoista. Mielestäni voidaan ihmetellä itse oletusta, jonka mukaan olisi esimerkiksi epäselvää, miten uskonnollista symbolijärjestelmää tutkitaan verrattuna kieleen yleensä. Argumentoin sen puolesta, että ei voi olla sen epäselvempää tutkia uskonnollista symbolijärjestelmää kuin symbolijärjestelmää, jota ei ole syystä tai toisesta ole nimetty uskonnolliseksi. Se, että joukko tutkijoita tai muita ihmisiä sopii esimerkiksi länsimaisten käsitysten mukaan, mitä päätetään kutsua uskonnoksi, ei yhtäkkiä muuta jonkin symbolijärjestelmän tutkittavuutta eli esimerkiksi pakota vaihtamaan metodeja ja teorioita.

Se on toki ilmeistä, että erilaisiin uskontoihin liittyy omaperäistä sanastoa. Omaperäistä sanastoa liittyy myös muihin ilmiöihin ja vaikkapa erilaisiin tieteenaloihin tai harrastuksiin. Voidaan ymmärtää, että uskonnollinen kieli on omalaatua siinä mielessä, että voidaan hahmottaa vaikkapa kristinuskon kontekstista lauseita, joissa on ominaisuuksia, joiden perusteella voi arvata, että kyseessä on uskonnollinen konteksti. Näitä ominaisuuksia voi *valita* kutsua omalaatuisiksi. Arvaus voi osua oikeaan. Vaihtoehtoisesti tutkija voi määritellä, että tietyt kielelliset ominaisuudet, esimerkiksi rakenteet, kertovat aina uskonnollisesta kielestä merkityksessä 'uskonnon vaikutuksesta kieleen', vaikka itse kielellisen ilmaisun aihe tai konteksti ei liittyisi uskontoon. Tällöin tutkija siis muodostaisi projektion, jossa ei välitettäisi siitä, tiedostavatko informantit, että jokin ilmaisutyyppi tai muu kielenilmiö on jollakin tavalla peräisin jostain uskonnosta. Näin voi siis hyvin tehdä, kun asian erittelee.

Jostakin suomen kielen aineistosta voidaan mahdollisesti havaita jokin kieliopillinen ilmiö, joka esiintyy vain tietynlaiseen kristinuskoon liittyen. Myöhemmin analysoimassani Maria Kelan (2014) tutkimuksessa osoitetaan, että eräs "uskonnolliseen kieleen" liittyvä kieliopillinen ilmiö esiintyy myös kielessä, jota ei pidetä uskonnollisena. Ongelmallista on tietysti juuri se, että puhutaan uskonnollisesta kielestä, ei edes kristillisestä kielestä, vaikka aineistona on raamatunlauseita: mahdolliset induktiiviset päätelmät uskonnollisesta kielestä eivät olisi päteviä – eivät olisi edes kaikenlaisesta kristillisestä kielestä. Tietynlaisen kristillisen kielen ohella myös muiden aiheiden ja kontekstien kohdalla voi mahdollisesti esiintyä harvinaisia, omalaatuisia, kieliopillisia ilmiöitä.

Ehdottomasti on sinänsä arvokasta tutkia uskonnollista kieltä eli uskontoihin liittyviä kielen ilmiöitä. Suojanen (2000: 149–156) erittelee esimerkkien avulla erilaisia uskontojen parissa ilmeneviä kielenkäyttötilanteita ja -tapoja. Nähdäkseni Suojanen ei luvussaan "Uskonnollinen kieli ja viestintä" pidä uskonnollista kieltä lopulta sellaisena kielestä erillisenä alueena, että sen tutkimus vaatisi omat tutkimusmenetelmänsä tai teoriansa. Suojanen (mts. 157) toteaa, että "uskonnollinen viestintä on sidoksissa luonnollisiin kieliin". Edellä mainitsin Suojasen pohtivan, miten tutkia uskonnollista symbolijärjestelmää ja voiko uskonnon kielen symboleita ymmärtää. Hän ei nähdäkseni väitä lopulta tosiasiaksi, että uskonnollista kieltä tulkittaisiin jotenkin eri tavalla kuin muuta kieltä tai että se poikkeaisi "yleispuhekielestä tai peräti arkikielestä" (mts. 148). Tulkitsen, että maininnat uskonnollisen kielen mahdollisesta erityisyydestä kertovat tiedollisesta arvosta: Suojanen liittää tällä tavalla omaa erittelyään osaksi muuta uskonnollisen kielen tutkimusta.

Suojanen (mt.) ei näytä pitävän "uskonnollista kieltä" luokkana essentialistisena. Uskonnosta hän nimittäin toteaa (mts. 178): "Uskonto ei kuitenkaan koskaan voi olla täysin staattinen, pysähtynyt, vaan uskonnollisista merkityksistä käydään jatkuvaa taistelua." Vaikuttaa siltä, että uskonnollinen kieli olisi Suojasella siis jollakin tavalla homeostaattinen ominaisuusklusteri. Homeostaasi vaikuttaisi olevan sitä, että jotkin luokan kielen ominaisuudet esiintyvät yhdessä silloin, kun kyse on uskonnosta. Sanasto, aiheet ja tilanteet ovat yhdessä esiintyviä elementtejä. Epäselväksi jää, onko uskonnollisella kielellä joitain muita ominaisuuksia kuin se, että se liittyy uskontoon. Homeostaasin ylläpitävä mekanismi vaikuttaisi olevan se, että kun jotakin pidetään uskontona, siihen liittyvä kielenkäyttö on uskonnollista kieltä. Epäselväksi jää se, mikä kaikki on uskontoa (ks. luku 4.2.2). Mitään muita mekanismeja "uskonnollisen kielen" mahdolliselle homeostaattiselle ominaisuusklusterille Suojanen ei esitä. Voidaan ajatella, että tämä mekanismi on vahvasti riippuvainen ympäristöstä, sillä jatkuvasti käydään keskusteluja siitä, mikä voidaan luokitella uskonnoksi (esim. Taira 2006). Suojasen implisiittisesti esittämä mekanismi on hyvin epävakaa myös kyselytutkimukseni päätelmien perusteella: ihmiset ovat erimielisiä siitä, mikä on uskonnollista (luku 2.2).

Suojasen luokitus on siis oikeastaan kyseisen teoksen käyttöön muodostettu projektio, joka on perusteltu. Kiinnitän vielä huomion Suojasen (mts. 147) pohdintaan, "[t]oimiiko uskonnon kieli vuorovaikutuksellisesti". Kielikäsitykseni mukaan

uskonnollinen kieli voidaan oppia vain vuorovaikutuksessa (luku 1.2). Ihmistieteellisenä luokkana se myös väistämättä muuttuu vuorovaikutuksessa: tähän tapaan Suojanen (2000: 178; 1975: 232) toteaa, minkä esittelen edellisen ja seuraavan kappaleen aluissa.

Artikkelissaan Suojanen (1975: 232) toteaa: "Lisäksi on syytä muistaa, että 'puhtaita' kielimuotoja ei ole olemassa: uskonnollinenkaan kieli ei ole yksi ainoa staattinen ja muuttumaton koodi; kielen tyylit ja muodot vaihtelevat alituisen." Silti hän ei artikkelissaan (1975) tai teoksessaan (2000) kyseenalaista, ainakaan eksplisiittisesti, tapaa pohtia uskonnollisen kielen erityisyyttä suhteessa kieleen yleensä. Vaikka hän toteaa, että "uskonnollisen kielen" luokka ei ole staattinen, hän kuitenkin pitää esillä ajatuksia siitä, että luokan kielellä voisi mahdollisesti olla muusta kielestä poikkeava olemus. Kun hän ei näytä olevan tätä mieltä, olisi selkeää esittää eksplisiittinen vasta-argumentti.

Suojanen (mts. 157) määrittelee yhdessä kohdassa uskonnollisen kielen käytön sisältävän kaksi puolta: se on "toisaalta sidoksissa *aiheisiin*, joita uskonnollisissa yhteyksissä käsitellään" ja "Toisaalta uskonnollinen viestintä on sidoksissa luonnollisiin kieliin (esim. suomi – –)". Tämä on ehkä vain sanavalintoihin takerumista, mutta sitaatista voisi tehdä sen tulkinnan, että Suojanen pitää uskonnollista kieltä jollakin tavalla luonnollisesta kielestä erillään olevana. Olisi selkeämpää sanoa, että uskonnollinen viestintä *on* luonnollista kieltä. Hieman minua häiritsee, miksi se olisi vain *sidoksissa* luonnollisiin kieliin. Ilmeisesti tällainen ajatus pelkää sidoksesta luonnolliseen kieleen johtuu tiedollisesta arvosta, jonka vaikutuksesta se, että aiheena on jokin uskontoon liittyvä, tekee kielestä jotenkin erityisempää – ei kuitenkaan välttämättä olemuksellisesti – kuin muu luonnollinen kieli. Suojanen ei välttämättä itse sitoudu tähän arvoon mutta toisintaa sitä.

4.2.2 Uskontotieteellistä keskustelua

Siinä, että uskonnollinen viestintä (tai kieli) olisi vain sidoksissa luonnolliseen kieleen, on kaksi selkeää ongelmaa. Ensimmäinen ongelma on, että on epäselvää monissa tilanteissa, mikä on uskontoa (ks. luku 4). Tämä on myös Suojasen mahdollisen homeostaattisen ominaisuusklusterin mekanismin ongelma, minkä totesin edellä (luku 4.2.1). Joskus se on jopa mielivaltaista, sillä uuden uskonnon voi kehit-

tää monella tavalla. Esimerkkejä tällaisista konventionaalisia ja ehkä (protestanttiseen) kristinuskoon perustuvia uskontokäsityksiä kyseenalaistavista uskonnoista ovat diskordianismi, pastafarismi, piratismi ja ateistikirkko (ks. esim. Mäkelä 2012; Taira 2006).

Toinen ongelma on se, että erityisesti fennistien ja muiden kielitieteilijöiden tiedeyhteisöä kuvittelisi järkyttävän väite siitä, että jotakin luonnollisen kielen tekstiä ei pidetä täysin luonnollisena kielenä aiheen tai kontekstin takia. Tämänkaltaisen tilanne on toki esimerkiksi silloin, kun filosofisen tekstin luonnollisen kielen sekaan tuodaan predikaattilogiikan lauseita, formaalia kieltä. Filosofisessa logiikassa kuitenkin erotetaan luonnollinen ja formaali kieli toisistaan: teksti ei ole yhdenlaista sekoitusta, joka olisi vain sidoksissa luonnolliseen kieleen.

Jos joku ihminen keksii käyttää kieltä jollakin tavalla uskontoon liittyen, voisi hän tai joku muu keksiä käyttää kieltä vastaavasti johonkin toiseen aiheeseen liittyen. Väitteet siitä, että uskonto on jotenkin erityistapaus, sisältävät tiedostamattomia tai tiedostettuja tiedollisia arvoja ja mahdollisesti ei-tiedollisia arvoja. Voitaisiin myös valita sellaiset tiedolliset arvot, joiden avulla uskonnollista kieltä ei pidettäisi omalaatuisena (luku 4.2.1).

Uskontotieteilijä Teemu Taira (2006: esim. 7, 37) on osoittanut, että on olemassa uskontoa ja uskonnollisuutta, jota ei aina arjessa mielletä uskonnolliseksi (ks. ja vrt. Pihlström 2007). Ilkka Pyysiäisen (1997: 158) mukaan uskontotieteen ei tarvitse eikä se "edes voi ratkaista" sitä, "mikä kaikki maailmassa on todella uskontoa ja mikä ei" (vrt. Pihlström 2002; ks. ja vrt. Pihlström 2007; ks. ja vrt. Taira 2006: 110–113). Myöhemmin Pyysiäinen (2008: 41) esittää asian kevyemmin muodostettuaan ensin "uskonnon" käsitteen: "Silti meidän ei tarvitse etukäteen ratkaista, mitkä kaikki ovat uskontoja." Tairan (2006) ja uskonnonfilosofi Sami Pihlströmin (2007) mukaan uskontotieteessä tulisi pyrkiä antamaan vastauksia siihen, *onko jokin uskontoa*. Pihlströmin (2007: 125) mukaan kysymys voi kuitenkin "jäädä pysyvästi avoimeksi". Pihlström (ma.) kuitenkin kritisoi Tairaa (2006) siitä, että tällä normatiivinen uskonnolliseksi arviointi jää ohueksi, minkä ymmärrän tarkoittavan sitä, että Taira jättää kysymyksen osin avoimeksi.

Taira (2006: 113) näyttää leikkaavan tosiasiat arvoista: "Lainsäätäjien ja muiden kulttuuristen toimijoiden käsiteltäväksi jäävä kysymys siitä, mikä todella on uskontoa, on pikemminkin käytännöllinen kuin tieteellinen." Taira (mp.) näkee,

että uskontotieteen (yksi) tehtävä on tutkia näitä poliittisia mekanismeja. Toisaalta hänen mukaansa uskontotieteilijät voivat myös osallistua kyseiseen julkiseen keskusteluun (mts. 111). Pyysiäinen (2008: 41) esittää hyvän, mahdollisesti mainittuja Tairan ja Pihlströmin puheenvuoroja kommentoivan, yhteenvedoksi tulkitsemani virkkeen: "Käsite ["uskonto"] sinänsä on suhteellisen täsmällinen, mutta voimme jättää osin avoimeksi, mikä kaikki todellisuudessa vastaa sitä."

Tämä on mielestäni viisaasti sanottu, sillä niin kuin mainitsin luvussa 3.2, ihmistieteelliset luokitukset kestävät huonosti aikojen ja paikkojen muutoksia. Siksi Pyysiäisen ajatus uskonnolliseksi luokittelun osittaisesta avoimeksi jättämisestä näyttää pätevältä. Päivikki Suojasen määritelmät uskonnollisesta kielestä eivät ole sellaisenaan käyttökelpoisia muissa tutkimuksissa, sillä hän ei osoita luonnollista luokkaa, luotettavaa ja vakaata mekanismia ominaisuusryppäälle: hän on projisoinut luokan "uskonnollinen kieli" teoksensa lukua varten (ks. luku 3.2). Suojasen määritelmässä mekanismi olisi oikeastaan vain se tautologia, että uskonnollista kieltä on se, mikä mielletään "uskonnollisisältöiseksi". Kyselytutkimukseeni päätelmien perusteella tästä seuraisi mielivalta: kukin voisi vain nominalistisesti ja konventionalistisesti nimetä milloin mitäkin uskonnolliseksi kieleksi (luku 2.2). Näkemykseeni tuollaisen mekanismin riittämättömyydestä vaikuttavat ne tiedolliset arvoni (ks. luku 1.2), että mielestäni Pyysiäinen (2008) määrittelee uskonnon paremmin kuin Suojanen (2000: esim. 14–15). Pyysiäisen (2008: 41) käsite "intuitionvastaisuus" on mielestäni "täsmällisempi käsite kuin 'yliluonnollisuus'", niin kuin hän itse argumentoi kirjoituksessaan "Intuitionvastaisuus, essentialismi ja agenttius". Suojanen (2000: 14) perustaa siis tutkimuksensa "yliluonnollisen" käsitteelle: "Uskonto eivätkä sen määritelmät tule toimeen ilman *supranormaalin* 'yliluonnollisen' käsitettä."²⁶

---

²⁶ Näiden asioiden tarkempi erittely ei ole aiheenani eikä tutkimuskysymysteni kannalta keskeistä. Kiinnostunut voi perehtyä mainitsemini lähteisiin.

4.3 Fennistiikan tapauksia

4.3.1 *Sanaa tutkimassa*

Riikka Nissi ja Aila Mielikäinen (2014: 9) tekevät toimittamansa teoksen *Sanaa tutkimassa* johdanto-luvussa induktiivisen päätelmän uskonnollisen kielen luokasta: "Uskonnollisen kielen omalaatuinen luonne juontuu siitä, että sen tarkoituksena on ilmaista jotain, mikä käsitetään kuuluvaksi toiseen maailmaan ja todellisuuskategoriaan kuin tavallinen, aistein havaittava arkimaailma – –." Sitaatissa on päälauseen jälkeen ilmaistu luokan ominaisuus. Tästä on päätelty päälause: uskonnollinen kieli on omalaatuista. Tämä virke voidaan tietysti sanoa. Luokka voisi toimia projektiona: sanan *omalaatuinen* käyttö viittaisi tutkimuskontekstissa siihen, että uskonnollisen kielen tarkoituksena on ilmaista asioita, joita päätetään kutsua omalaatuiseksi.

Tästä ja muista huomioista Nissi ja Mielikäinen (mts. 10) etenevät väittämään: "Uskonnollisia väitteitä ei voi tietää tosiksi eikä niitä voi epäillä tai kieltää samalla tavalla kuin muita väitteitä." Mainitussa paikassa he eksplisiittisesti ilmoittavat sitoutuvansa Ludwig Wittgensteinin käsityksiin uskonnollisesta kielestä Reijo Työrinojan (1984: 262–263) tulkitsemana. He siis esittelevät yhden arvosidoksensa puhumatta eksplisiittisesti arvoista tai tekemistään valinnoista. On vaikea arvioida, ovatko he tietoisia siitä, että kyseessä on arvo, ei tosiasiaksi osoitettu väite, ja että he voisivat valita toisin kuin valitsevat. Tässä kohdassa nousee väistämättä kysymys siitä, onko heillä eettinen ja poliittinen pyrkimys tulkita kaikki uskonnollinen kieli sellaiseksi kuin se wittgensteinilaisittain käsitetään. He eivät nimittäin nähdäkseni kritisoi tätä tiedollista arvoa eivätkä esitä sille vaihtoehtoja. He eivät näytä esittävän tälle väitteelle empiiristä evidenssiä, jolloin syntyy vaikutelma, että he pääättelevät arvosta tosiasian. Tämä olisi niin sanotusti käänteinen naturalistinen virhepäätelmä eli moralistinen virhepäätelmä.

Nissi ja Mielikäinen (2014: 9; ks. 18–19) mainitsevat: "Suomalaisen tutkimuskontekstin vuoksi uskonnollinen kieli rajoittuu teoksessa kristilliseen kieleen – –." Silti he valitsevat käyttää käsitettä "uskonnollinen kieli", mikä ilmeisesti johdetaan tiedollisista arvoista. Käsitteen merkitys on heillä siis 'kristillinen kieli'. Toinen kysymys on se, olisiko luokkaa "kristillinen kieli" helpompi väittää homeostaatti-

seksi ominaisuusklusteriksi. Otaksun, että sen kohdalla on samat vaikeudet kuin kaiken uskonnollisuuden: siitä, mikä on kristillistä, on aina syntynyt ja syntyy uusia käsityksiä.

Viittaamatta Suojaseen Nissi ja Mielikäinen (mts. 10) toteavat, että "uskonnollinen kieli on kuitenkin aina sidoksissa luonnolliseen kieleen" (ks. Suojanen 2000: 157). Joko me ymmärrämme *luonnollisen kielen* tai sanan *sidoksissa* merkityksen eri tavoin tai sitten he ajattelevat, että uskonnollinen kieli on esimerkiksi osittain formaalia tai niin sanotusti keinotekoisia. Olen ymmärtänyt, että yksinkertaisesti sanottuna esimerkiksi suomi *on* luonnollinen kieli; esimerkiksi predikaattilogiikka on formaalia kieltä. Toisaalta ihmistieteellisinä luokituksina sekä "suomi" että "luonnollinen kieli" voidaan rajata monin tavoin.

Jään myös ihmettelemään Nissin ja Mielikäisen (2014: 10) perustelematonta väitettä siitä, että uskonnollisen ja ei-uskonnollisen kielenkäytön ero juontuu erilaisista logiikoista. Nissi ja Mielikäinen (mp.) toteavat: "Uskonnolliset lausumat tuotetaan ja tulkitaan uskonnollisen kielipelin sisällä, eivätkä uskonnollisen ja ei-uskonnollisen kielenkäytön väliset erot juonnu mistään tavanomaisista ristiriidoista, vaan kielenpuhujien sitoutumisesta täysin eri kielipeleihin erilaisine logiikkoinen." Tässä väitteessä he soveltavat Työrinojan (1984: 261–262) tulkintoja Wittgensteinin myöhäisfilosofiasta. Työrinoja (1984: 262) muistuttaa: "Wittgenstein ei käytä missään yhteydessä uskonnollisen kielipelin käsitettä. Vaikka Nissin ja Mielikäisen (2014: 10) edellä siteeraamani tulkinta voidaan esittää, se ei ole tosiasia uskonnollisesta kielestä vaan normatiivinen lähtökohta. Ehkä kirjoittajat olettavat, että tietynlaisen uskonnollisen kielen tutkimuksen konventiot tunteva lukija ymmärtää ja hyväksyy tämän wittgensteinilaisen lähtökohdan (ks. luku 4.1.1).

Wittgensteinilaisuus samastetaan usein *fideismiin* (esim. Pihlström 2001: 35), mutta Vainio ja Visala (2011: 185) väittävät: "Wittgensteinilaisten ehdotus on yleensä kuitenkin vähemmän radikaali." Nähdäkseni Vainion ja Visalan intressi on puolustaa yhdenlaista wittgensteinilaisuutta; fideismin he määrittelevät konventionaalisella tavalla. Yleisesti "wittgensteinilaisella fideismillä" tai vain fideismillä tarkoitetaan sitä, että uskonto esitetään niin omalaatuisena, ettei sitä esimerkiksi voi kritisoida, sillä kritiikissä ei voida ikinä ymmärtää kunnolla uskonnollista kieltä (esim. Pihlström 2001: 35–38). Jos uskonnollisella kielellä ajatellaan olevan muuhun kieleen verrattuna täysin erilainen "logiikka" tai olemus, tällainen "fideismi –

näyttää johtavan relativismin toivottomaan umpikujaan, josta käsin ei voida enää käydä minkäänlaista rationaalista keskustelua mistään kysymyksestä" (mts. 38).

Nissi ja Mielikäinen (2014: 7–8) määrittelevät uskonnollista kieltä myös Päivi Suojasen (1975: 231) tautologialla (ks. luku 4.2.1). Sen sisältö on: uskonnollinen kieli on kieltä, jota puhutaan uskonnollisessa tilanteessa. Määriteltäväksi jää uskonnollinen. Tähän vaadittaisiin tieteidenvälistä tutkimusotetta, mikäli halutaan esittää yleistyksiä uskonnollisen kielen luokasta. Jos fennistiikassa ei haluta määritellä "uskonnollista" ja siis sitä, mikä on uskontoa, tautologiaa tarkemmin, ei pitäisi kai haluta käyttää juuri käsitettä "uskonnollinen".

Nissi ja Mielikäinen (2014: 7) viittaavat Suojasen lisäksi Émile Durkheimiin [1980]²⁷. Kimmo Ketolan, Ilkka Pyysiäisen ja Tom Sjöblomin (2008: 22) mukaan Durkheimin klassinen uskontoteoria on havaittu puutteelliseksi samoin kuin esimerkiksi Sigmund Freudin uskontoteoria (ks. Pyysiäinen 2008: 44).

Mahdollisen homeostaattisen ominaisuuskusterin mekanismina näyttäisi Nissillä ja Mielikäisellä olevan vain se, että ihmiset valitsevat, että jokin on uskonnollista kieltä. Tämä ei tietenkään riitä mekanismiksi. Nissi ja Mielikäinen eivät onnistu määrittelemään luokkaa "uskonnollinen kieli" luonnolliseksi luokaksi mutta silti esittävät siitä induktiivisia päätelmiä, esimerkiksi wittgensteinilaista fiideismiä tukevia yleistyksiä.

Nissillä ja Mielikäisellä (2014) luokka näyttää olevan konventionalistinen, mutta toisaalta Vainion ja Visalan (2011) tavoin he suhtautuvat uskonnollisen kielen ominaisuuksiin olemuksellisesti. Nissi ja Mielikäinen (2014) näyttävät retorisesti pitävän luokkaa "uskonnollinen kieli" luonnollisena luokka, mutta eivät osoita tätä. Tällöin tiedeyhteisöä ja yleisöä johtavat harhaan väitteet, joiden he sanovat koskevan uskonnollista kieltä eli kaikkea uskontoon liittyvää kieltä – tai vaikka rajoittuvan vain "suomalaisen kontekstin vuoksi kristinuskon kieleen" (mts. 18–19, ks. 9). He ovat valinneet ymmärtää kristinuskon kielen tietystä normatiivisesta lähtökohdasta.

Muissa heidän väittämässään tosiasioissa ei ole välttämättä todellakaan mitään vikaa; uskonnollista kieltäkin koskevat väitteet voisi muokata sellaisiksi, että niissä käytettäisiin joitakin muita luokittelukäsitteitä kuin "uskonnollinen kieli".

---

²⁷ Hakasulkeilla ilmoitan, että kyseinen teos ei ole lähteeni. Teoksen alkuperäinen ilmestymisvuosi on 1912.

Tässä lienee kyse siitä tiedollisista arvoista johtuvasta ilmiöstä, että tapana on käyttää juuri käsitettä "uskonnollinen kieli", vaikka siitä tehdyt väitteet koskevat vain esimerkiksi tietäntyyppisiä kristinuskoon liittyviä lauseita. Pyrkimyksenä voi olla luoda omaan maailmankuvaan, elämänkatsomukseen, kielikäsitteeseen ja ihmiskäsitteeseen sopiva käsitys uskonnollisesta kielestä. Tällainen käsitys voidaan *valita* ja sitä voidaan vahvistaa tutkimuksella, mutta tämä voi yksipuolistaa uskonnollisen kielen tutkimusta. Olisi eettisesti ongelmallista, jos *tietoisesti* ohitettaisiin sellaiset aineistot ja lähteet, jotka tukisivat selvästi toisenlaisen käsityksen valintaa (luvut 5.1 ja 5.2).

4.3.2 Uskonnollinen metafora väitelauseena

Samassa *Sanaa tutkimassa* -teoksessa Maria Kela (2014: 307) sanoo artikkelissaan, että juuri uskonnollinen kieli on mutkikasta, kun on kyse metaforista ja väitelauseista: "Uskonnollisessa kielessä asia kuitenkin mutkistuu." Näin voi tietysti olla jonkinlaisen uskonnollisen kielen kohdalla. Tällä Kela (ms. 308) näyttää tarkoittavan, että joidenkin lauseiden kohdalla on vaikea sanoa, onko kyseessä "metafora vai kirjaimellinen väitelause". Itse artikkelissa uskonnollisen kielen mutkikkaampaa ominaisuutta muuhun kieleen nähden ei osoiteta.

Kela (ms. 333) toteaa metaforien ja väitelauseiden suhteista (vrt. Pyysiäinen 2008: 43):

Yhteinen nimittäjä näyttää olevan dogminen uskonnollisuus: jos metafora on muodostunut uskonnolliseksi oppilauseeksi, se voi olla yhtäaikaan ekvatiivinen ja metaforinen. Tällainen on *Jeesus on Jumalan poika*.

Oppilauseen eli dogmin ei välttämättä tarvitse olla uskonnollinen eli uskontoon liittyvä.²⁸ Voisi sanoa vaikkapa "Aamutähti on Iltatähti", ja tällä voisi olla metaforin merkitys jossakin kieliyhteisössä: se ei tarkoita vain ekvatiivisesti 'Venus on Venus' vaan voisi tarkoittaa 'Filosofia on saivartelua'.

Kela (2014: 333) toteaaakin, että "myös ei-uskonnollisen kielen lause *tuo ihminen on se peto*" voi olla metaforinen tai ekvatiivinen. Voisi siis sanoa, ettei ole perustetta väittää Kelan (ms. 307) artikkelin alun tavoin: "Uskonnollisessa kiele-

---

²⁸ *Dogmatismi* on yksi epistemologinen tapa pyrkiä muodostamaan tietoa.

sä asia kuitenkin mutkistuu." Mielestäni tämä väite luokan ominaisuudesta ei ole perusteltu, sillä samanlaista mutkikkuutta ilmenee Kelan (ma.) mukaan myös ei-uskonnollisessa kielessä. Tähän siis Kelakin näyttää tietyllä tavalla päätyvän. (Ks. mas. 312.) Lopussa hän toteaa lievemmin (mas. 333): "Näyttää siltä, että tällainen lukutavan kahtalaisuus on uskonnon kielen 'metaforisille väitelauseille' erityisen tyypillistä." Hän ei enää puhu *uskonnollisesta* kielestä eikä siitä, että juuri sen kohdalla metaforan ja väitelauseen tulkinta mutkistuu. Hän puhuu siitä, että *uskonnon* kielelle tietynlaiset väitelauseet ovat *erityisen* tyypillisiä. Kela (mp.) toteaa juuri ennen edellä olevaa sitaattia, että ei-uskonnollisessa kielessä tapahtuu täsmälleen samoja asioita.

Silti hän *valitsee* nostaa artikkelissaan vain uskonnollisen kielen luokan ominaisuudeksi mutkikkuuden. Ainakin hän sanoo, että uskonnollisen kielen kohdalla asia mutkistuu, vaikka ei tarkoittaisi, että mutkikkuus on vain uskonnollisen kielen ominaisuus. Kelan väitteen mutkistumisesta voi tulkita tarkoittavan, että erityisesti uskonnollisen kielen kohdalla esiintyy usein mutkikas tilanne mutta tällainen voi esiintyä myös ei-uskonnollisen kielen kohdalla. Kelan luokan "uskonnollinen kieli" voisi näillä perusteilla nähdä perusteltuna projektiona.

Edellä olevassa sitaatissa puhutaan "uskonnon kielestä" (mp.). Tässä ilmeisesti tarkoitetaan tiettyjä lauseita, jotka löytyvät kokoelmasta *Raamattu*. On mielestäni harhaanjohtavaa ilmoittaa, että tutkimuksen kohteena on uskonnollinen kieli, kun aineistona on kaikesta mahdollisesta uskonnolliseksi nimettävissä olevista kielellisistä ilmaisuista juuri *Uuden testamentin* tietyn tyyppiset lauseet. Uskonnon kielestä tai uskonnollisesta kielestä puhuminen voi johtaa harhaan, vaikka mainitsisikin Kelan (mas. 308) tavoin: "Pohdin tässä artikkelissa uskonnollisen kielen metaforien ja opillisten väitelauseiden eroa kristinuskon tekstien viitekehyksessä." Näin Kela siis perustelee luokittelukäsitteen "uskonnollinen kieli" projisoidun kohteeseen.

Kun tällöin päädytään luokittelemaan jotakin uskonnolliseksi kieleksi, luokittelukäsite ei kyselytutkimukseni perusteella kaikkien mielestä kuvaa kohdettaan (luku 2 alalukuineen). Sen käyttö voi projektiona olla selvää ja perusteltua vain kyseisen tutkimuksen kontekstin sisällä. Muut tutkijat eivät voi käyttää väitteitä projisoidusta uskonnollisesta kielestä omassa tutkimuksessaan, koska tutkija on vain päättänyt konventionalistisesti ja nominalistisesti nimetä luokan juuri oman

tutkimuksensa tarpeisiin. Induktiiviset päätelmät eivät siis voi koskea kaikkea uskonnollista kieltä.

Taas muistutan, että toki muita tosiasiaväitteitä muut tutkijat voivat käyttää; otan kantaa vain luokasta "uskonnollinen kieli" tehtyihin induktiivisiin päätelmiin. Ja huomioin vielä, että Kelan *Uudesta testamentista* otetut esimerkkilauseet toki voidaan luokitella uskonnolliseksi kieleksi, koska ne liittyvät uskontoon. Niiden perusteella ei kuitenkaan voi väittää mitään mahdollisesta homeostaattisesta ominaisuusklusterista "uskonnollinen kieli", koska ne ovat vain pienen pieni esimerkki kaikesta maailmassa olevasta uskontoon liittyvästä kielestä. Analogisesti Platonin *Valtion* (ks. luku 2.1.2 ja liite 3) perusteella emme voi tehdä induktiivisia päätelmiä luokasta "filosofinen kieli", vaikka teos on 'filosofiaan liittyvää' kieltä.

Kelan (mas. 334) arvoja voi päätellä erityisesti artikkelin viimeisestä kappaleesta. Kela (mp.) toteaa kappaleen alussa:

Myös uskontunnustusten metaforat olisivat kielellisen analyysin kannalta erityisen kiinnostavia, koska uskontunnustuksissa lausutaan julki yhteisöllinen näkemys Jumalasta ja otetaan kantaa rationaalisen maailmanselityksen ulkopuolelle jääviin kysymyksiin.

Tällainen on yhdenlainen kristillinen tapa ajatella. Voidaan myös valita kristillisiä ajattelutapoja, joissa ei sitouduta "rationaalisen maailmanselityksen ulkopuolelle jääviin kysymyksiin". Esimerkiksi *evidentialistisessa* epistemologisessa näkemyksessä evidenssistä järkeillään uskomuksia. Tietoteoreetikko Markus Lammenranta (2014) kirjoittaa: "Evidentialistit vetoavat yleensä jonkinlaiseen järjen intuitioon, joka toimii evidenssinä apriorisille totuuksille." Kela ei välttämättä edellä olevassa katkelmassa sitoudu itse siihen, että tällaisia "rationaalisen maailmanselityksen ulkopuolelle" jääviä kysymyksiä on olemassa. Tämä on vain hänen käsityksensä siitä, mistä uskontunnustuksessa on kyse. Uskontunnustuksista voidaan ajatella myös muilla tavoilla. Tällaisen viitekehyksen valinta tuottaisi siis vain sellaisia päätelmiä uskonnollisesta kielestä, jotka koskisivat vain tuollaista fideistiseltä tai jonkinlaiselta wittgensteinilaiselta näyttävää lähtökohtaa.²⁹

---

²⁹ Fideistiseen irrationalismiin liittyen voitaisiin myös puhua esimerkiksi Blaise Pascalin pieneen todennäköisyyteen perustuvasta hyödyllisestä sitoutumisesta, *kierkegaardilaisesta hypystä*, William Jamesin *elävästä, kohtalokkaasta valinnasta* tai *reformoidusta tieto-opista* (Niiniluoto 2003: 139–143).

Kela (mts. 334) väittää heti edellä olevan katkelman perään: "Maailmankaikkeuden perusmysterit eivät selity tosiksi tai epätosiksi argumentoinnin kautta." Tulkitsen tämän fideistisen kannan puolustamiseksi. Kela esittää väitteen loppuluvussa sillä tavalla, että voi selvästi ymmärtää hänen esittävän sen tosiasiana. Hän siis johtaa arvosta tosiasian. Kela (mp.) ei käytä käsitettä "fideismi" mutta viittaa kristilliseen filosofiaan C. S. Lewisiin [1964]³⁰, jonka käsityksen hän esittelee: "– kielikuva muistuttaa todellisuutta vain joiltain osin ja eroaa siitä toisilta osin." Kela (mp.) selostaa, että Lewisin mukaan "yksilön kuva Jumalasta ei ole puhtaasti 'jumalallinen'". Tällainen käsitys sopii fideismiin, jossa ajatellaan, että ihminen ei voi järkeä käyttämällä tai kokemusperäisen evidenssin perusteella kuvata Jumalaa jollakin tavalla kokonaan tai todellisesti. Kela ei selvästi pyri esittämään uskonnollista kieltä luonnollisena luokkana, mutta tässä ja edellisessä kappaleessa analysoimani artikkelin viimeisen kappaleen perusteella hän esittää kristinuskoon liittyvän kielen tai ainakin kristinuskon (jota käsitellään kielellä) rajautuvan luonnolliseksi luokaksi, koska siihen liittyen voi tehdä induktiivisia päätelmiä. Kristinuskoa on hyvin monenlaista, pienistä lahkoista katoliseen kirkkoon, eikä esimerkiksi voida sanoa, että kaikki kristityt ajattelevat tietyllä tavalla vaikkapa Jumalasta tai *Raamatusta*.³¹ Olen todennut muun muassa luvuissa 4.2.1 ja 4.3.1, että kristinuskon moninaisuuden vuoksi olisi luultavasti vaikeaa pitää edes kristillistä kieltä homeostaattisena ominaisuusklusterina eli ihmistieteisiin sopivana luonnollisena luokkana.

Kelan artikkeli on tieteidenvälinen, vaikka tieteidenvälistä lähtökohtaa ei ainakaan eksplisiittisesti oteta. Elina Heikkilä (2014) huomauttaa, että "Kela sivuaa artikkelissaan myös teologisia kysymyksiä". Näin selvästi on, tarkemmin sanottuna systemaattisen teologian kysymyksiä. Fennistiikan lisäksi Kelan artikkeli on dogmatiikkaa ja uskonnonfilosofiaa – eikä vain *sivua* niitä. Tämä on siis tosiasia, eikä sitä ole syytä arvottaa mitenkään. Nähdäkseni olisi kuitenkin suotavaa, että Kela eksplikoisi uskonnonfilosofiset pyrkimyksensä. Kaikenlaisen fideismin tai sen

---

³⁰ Hakasulkeilla ilmoitan, että teos ei ole lähteeni.

³¹ Myös katolilaiset ajattelevat keskenään eri tavoin joistain uskontoon liittyvistä asioista: Vatikaanissa esimerkiksi neuvotellaan opista ja äänestetään. Siihen en mene, onko katolisuus homeostaattinen ominaisuusklusteri. Se voi olla, sillä mekanismit vaikuttavat melko vakailta.

pohjalta mukaillun käsityksen puolustaminen tulisi tehdä avoimesti. Nyt jää arvailujen varaan, tiedostaako Kela mahdollisten arvosidostensa vaikutuksen.

4.3.3 Uskonnollinen kieli projektiona

Hanna Lappalaisen (2004) laajaa väitöskirjaa *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua* en ole voinut käydä systemaattisesti läpi tämän tutkimuksen puitteissa, mutta analysoin sen alalukuja 5.1, 5.6 ja 5.7. Perustelen tätä valintaa sillä, että alaluvut 5.1 ja 5.6 ovat kirjan ainoat luvut, joiden otsikoissa mainitaan minua kiinnostava sanapari *uskonnollinen kieli*. Alaluvun 5.7 huomioin, koska se päättää luvun 5.

Kiinnostavaa on tietysti juuri se, että sanaparia on päädytty käyttämään, vaikka teoksen nimessä, esipuheessa, tiivistelmässä, johdannossa tai viimeisessä alaluvussa tutkimusta ei esitetä uskonnollisen kielen tutkimuksena. Myöskään takakannessa teoksen ei markkinoida olevan uskonnollisen kielen tutkimusta. Uskonnollisesta kielestä päädytään puhumaan luvussa 5, jossa tarkastellaan seurakunnan tilaisuuksissa pidettyjä puheita (mts. 212–280).

Huomioni herättää erityisesti alaluvun 5.6 alku (mts. 263): "Päivikki Suojanen määrittelee uskonnollisen kielen järjestelmäksi, jota käytetään sakraaliksi koetussa tapahtumassa tai sellaisessa tilanteessa, jossa kosketellaan pyhiksi ja uskonnollisisältöisiksi miellettyjä aiheita." Olen jo edellä pari kertaa todennut tautologiseksi tämän uskonnollisen kielen määrittelemisen uskonnolliseksi. Uskonnollinen kieli on määritelmällisesti uskonnollista eli uskontoon liittyvää tai kuuluvaa tai perustuvaa. Tietysti tällaisen tautologisen määritelmän toteaminen voi auttaa hahmottamaan ilmiötä. Lappalainen ei tyydykään tähän.

Lappalainen (2004: 263) esittää Suojasta vastaan oman tutkimustuloksensa: "Oma aineistoni kuitenkin osoittaa, ettei se, että kieli tunnistetaan uskonnolliseksi, ole sidoksissa tilanteeseen tai topiikkiin: uskonnollista kieltä on mahdollista käyttää myös arkisessa kontekstissa, jopa arkisista asioista puhuttaessa –." Lappalainen muodostaa luokkansa "uskonnollinen kieli" empiirisesti esittelemällä sanastoa ja rakenteita, jotka hän liittää tulkinnessaan uskontoon. Lappalainen siis käyttää käsitettä "uskonnollinen kieli", vaikka hänen aineistonsa kieliyhteisö edustaa pientä herätyskristillistä kieliyhteisöä. Aineisto ei esimerkiksi ole kristillistä yleensä eli

kaikenlaiseen kristinuskoon liittyvää kieltä saati uskonnollista eli uskontoon liittyvää kieltä yleensä.

Lappalainen ei tulkintani mukaan sitoudu siihen arvosidonnaiseen ajateluun, että uskonnollinen kieli on omalaatuista. Lisäksi hän kritisoi Suojasen käsitystä. Tulkitsen, että Lappalaisen halu muodostaa oma "uskonnollisen kielen" käsite ja luokitella kieltä sen alle, voi johtua tiedollisista arvoista: näin tutkimus liittyy osaltaan monitieteiseen tutkimusalaan, jossa sanaparia on tapana käyttää. Hän voisi valita olla käyttämättä sanaparia ja luoda käsitteen tarkemmin luokittelun kohdetta kuvaavilla sanoilla.

Lappalainen (mts. 26, 266; ks. myös 6) tuo esille kuulumisensa tutkimaansa herätyskristilliseen yhteisöön. Kuitenkaan hän ei ole nähdäkseni omistanut erillistä alalukua arvosidostensa ja esimerkiksi tutkimusetiikan erittelylle, vaikka voisi ajatella, että tämä selkeyttäisi hänen asemaansa tutkijana. Lappalainen ei puhu arvoista tai objektiivisuudesta, mutta tekee ainakin kahden virkkeen ja niihin liittyvien alaviitteiden verran huomioita asemastaan (mts. 26, 266). Hän korostaa sitä etua, minkä hän tutkijana saa ollessaan tutkimansa yhteisön jäsen: hänellä on kompetenssia ja tekstilajin erityistuntemusta (mp.). Tällainen on varmasti hyödyksi tutkimuksen *ymmärtävässä* puolessa. Lappalainen (mts. 266) myös huomauttaa: "Omakohtaisella tuntemuksella on myös omat vaaransa: sokeutuminen ja turtuminen joillekin piirteille."

Voi olla, että tämä lyhykäinenkin avoimuus, joka osoittaa sen, että tutkija on reflektoinut omaa asemaansa, olisi sidoksissa siihen, että hän ei väitä tavan mukaisesti uskonnollisen kielen olevan jotenkin omalaatuista. Vaikka hän kutsuu uskonnolliseksi kieleksi sellaista, mikä on vain yhden yhteisön kieltä, ei ole mitenkään väärin väittää, että se on uskontoon liittyvää kieltä. Väärin olisi tehdä tästä induktiivinen päätelmä ja sanoa, että havaintojen perusteella uskonnollinen kieli on jonkinlaista.

Lappalainen ei väitä, että uskonnollinen kieli olisi olemuksellisesti erilaista kuin muu kieli. Hän kuitenkin väittää (mts. 263): "Prototyyppinen uskonnollinen kieli noudattaa pitkälti yleiskielen normeja, mutta yhtenä tuntomerkinä voi pitää sen konservatiivisuutta ja vanhakantaisuutta." Tämän voi tulkita niin, että Lappalainen ei puhu luokasta "uskonnollinen kieli" vaan "prototyyppinen uskonnollinen kieli". Sekin on kuitenkin epätarkasti sanottu, sillä prototyyppisyys riippuu valitus-

ta näkökulmasta (ks. Pyysiäinen 2006: 76–77; luku 4). Hän esittää kuitenkin myös selkeästi väitteitä luokituksesta "uskonnollinen kieli".

Se, että Lappalainen ei nähdäkseni väitä uskonnollista kieltä yleisesti aineistonsa uskonnollisen kielen analyysin perusteella mutkikkaaksi tai omalaatuiseksi, saa minut tekemään sen tulkinnan, ettei hän pidä luokkaa essentialistisena. Hän näyttää käyttävän luokittelukäsitettä selkeästi ja perustellusti projektiona eikä pyri implisiittisesti väittämään, että hänen käsitteensä "uskonnollinen kieli" rajaisi luonnollisen luokan. Lappalainen (mts. 276) esimerkiksi esittää väitteen aineistonsa analyysin yhteenvedossa: "Tunnusomaisia uskonnollisen kielen piirteitä ovat myös eräät p-positioliausekkeet – –." Tämä väite perustuu esitettyyn aineiston analyysiin, jolloin lukijalle on selvää, että tässä ei pyritä tekemään induktiivista päätelmää kaikesta maailman uskonnollisesta kielestä. Väitteellä todetaan tosiasioita kyseisen tutkimuksen käyttöön projisoidun luokan "uskonnollinen kieli" avulla.

Vielä on huomioitava yksi Lappalaisen (mts. 263) uskonnollista kieltä koskeva väite: "Sen [1930-luvun raamatunkäännöksen] vaikutuksesta uskonnollisessa kielessä on säilynyt muista tyyllilajeista jo väistyneitä tai eri merkityksessä käytettäviä sanoja – – ja kieliopillisia muotoja – –." Tässäkään Lappalainen ei väitä mitään uskonnollisesta kielestä yleensä. Hän viittaa tässä sanaparilla *uskonnollinen kieli* sanastoon ja kieliopillisiin muotoihin, jotka ovat säilyneet kyseisen raamatunkäännöksen vaikutuksesta. Toki tässäkin voisi käyttää tarkempaa käsitettä. Voisi sanoa esimerkiksi "Raamattuun liittyvässä keskustelussa/puheessa" tai "joissain kristillisissä konteksteissa".

5 Tulokset ja päätelmät

Tutkimuskysymykseni ovat (luku 1): Miten käsitettä "uskonnollinen kieli" on käytetty tutkimuksissa? Millaisena luokkana kyseisen luokittelukäsitteen rajaama kieli on esitetty, eksplisiittisesti tai implisiittisesti? Millaisia tiedollisia ja ei-tiedollisia arvoja luokitteluun voi liittyä?

Käsitettä "uskonnollinen kieli" on käytetty tarkastelemissani tutkimuksissa sen kuvaamiseen, että jokin kielellinen ilmaisu kuuluu tai perustuu jollakin tavalla uskontoon. Vainio ja Visala sekä Nissi ja Mielikäinen ovat tehneet induktiivisia päätelmiä käyttämällä käsitettä. Induktiivisten päätelmien teko ei ole ollut perusteltua, sillä luokkaa "uskonnollinen kieli" ei ole osoitettu luonnolliseksi luokaksi. Tutkimuksissa ei ole esitetty sellaisia määrittelyjä, joiden perusteella luokan voisi käsitellä homeostaattiseksi ominaisuusklusteriksi.

Suojanen ja Lappalainen eivät ole tehneet kyseisellä tavalla induktioita. He ovat tehneet yleistyksiä käyttämällä projisoitua luokittelukäsitettä "uskonnollinen kieli". He ovat sekä implisiittisesti että eksplisiittisesti tulleet perustelleeksi projektion, joten he eivät ole tehneet induktiivisia päätelmiä uskonnollisesta kielestä yleensä. Implisiittisillä perusteilla tarkoitan tässä sitä, että tutkija on kirjoittanut tekstinsä siten, että lukija voi poimia sieltä näkemykset, jotka tukevat tulkintaa siitä, että tutkija suhtautuu käsitteeseen "uskonnollinen kieli" projisoituna luokkana. Lappalainen tekee aineistonsa perusteella yhden väitteen luokasta ja osoittaa selvästi, että viittaa luokittelukäsitteellään vain aineistoonsa. Kelan (2014: 307) väite "Uskonnollisessa kielessä asia kuitenkin mutkistuu" jää hieman epäselväksi, sillä toisaalta hänen mukaansa samanlaista mutkistumista on ei-uskonnollisessa kielessä (luku 4.3.2). Tämän väitteen voi tulkita yleistykseksi hänen valitsemistaan *Uuden testamentin* lauseista, ei uskonnollisesta kielestä.

Metatutkimukseni näkökulmasta kaikissa aineistoni tutkimuksissa luokkaa "uskonnollinen kieli" on käytetty yksittäisen tutkimuksen kontekstiin soveltuvana projektiona. Vain Suojanen ja Lappalainen ovat perustelleet projektion selkeästi. Vainio ja Visala sekä Nissi ja Mielikäinen ovat nähdäkseni implisiittisesti esittäneet, että kyseessä olisi luonnollinen luokka. Heiltä ei voida kuitenkaan havaita homeostaattista ominaisuusklusteria: erityisesti mahdolliset mekanismit eivät ole vakaita eivätkä selkeitä.

Tulkitsen, että Kelan tiedolliset arvot mahdollisesti tukisivat fideismiä. Hän sitoutuu siihen, että on olemassa uskontoon liittyviä mysteerejä, joita ei voi argumentoida tosiksi tai epätosiksi. Kela tukee tietoisesti tai tiedostamattaan jonkinlaista fideististä lähtökohtaa. Jos kyseessä on tietoinen yhdenlaisen lähtökohdan (ei välttämättä tietoisesti juuri fideismin) puolesta argumentointi, tämä on eettisesti ongelmallista: kyseisen lähtökohdan esittäminen tosiasiana ei ole pätevää.

Kela päättelee arvosta tosiasian. Arvoja ei voi palauttaa tosiasioihin; arvottavuus tulee muualta kuin automaattisesti tosiasioista. Kelan (2014: 334) väite "Maailmankaikkeuden perusmysterit eivät selity tosiksi tai epätosiksi argumentoinnin kautta" on epäpätevä tutkimuksen kontekstissa, koska hän ei erittele, että kyseessä on vain yhdenlainen normatiivinen valinta. Jos valinta muiden mahdollisten valintojen joukosta on tietoinen, on kyse siitä, että Kelan ei-tiedolliset eli eettiset ja/tai poliittiset arvot vaikuttavat arvon esittämiseen tosiasiana. Hänellä voi olla (poliittinen eli yhteisöön vaikuttava) pyrkimys vakuuttaa lukijat siitä, että uskonnon kohdalla asia on hänen väitteensä mukainen. Kyseisessä kohdassa Kela ei mainitse sanaparia *uskonnollinen kieli*, mutta hän puhuu kielikuvista, jotka liittyvät kristinuskoon. Ei voi siis tulkita, että Kela suhtautuu uskonnolliseen kieleen luonnollisena luokkana, mutta voi tulkita, että hän suhtautuu kristilliseen kieleen luonnollisena luokkana (luku 4.3.2).

Päättelen, että kaikissa tutkimuksissa luokittelukäsitteen "uskonnollinen kieli" käyttöön vaikuttavat tiedolliset arvot, joiden pohjalta sitoudutaan tutkimusalaan "uskonnollisen kielen tutkimus". Tällöin käsitettä on käytetty, koska alan tiedolliset arvot ohjaavat siihen. Juuri kyseisen käsitteen käyttö valitaan sen sijaan, että valittaisiin käsite, joka kuvaa kohdetta tarkemmin. Tällainen käsite voisi olla esimerkiksi "tietyt kristinuskoon liittyvät esimerkkilauseet". Tutkimuksissa ei eritellä sitä, että päätetään *valita* tiettyjä tiedollisia arvoja.

Nissi ja Mielikäinen sitoutuvat eksplisiittisesti Ludwig Wittgensteinin ajatusten pohjalta muodostettuihin käsityksiin. Heillä on siis fideistinen viitekehys, lähtökohta. He eivät erittele, että tämä on valinta ja että toisenlaisesta valinnasta seuraisi toisenlaisia väitteitä uskonnollisesta kielestä. Siihen, että he haluavat esittää uskonnollisen kielen juuri tällaisena luokkana, voivat vaikuttaa ei-tiedolliset arvot. Jos ei-tiedollisilla arvoilla on tutkimuksessa konstitutiivinen eli havaintoihin vaikuttava rooli, se heikentää objektiivisuutta.

5.1 Tulosten pohdintaa

Nähdäkseni uskonnollisen kielen tutkimus on aina jossain määrin sen tutkimista, mitä ja millaista on uskonto. Uskontotieteilijöillä ja muilla ihmisillä on tästä erilaisia käsityksiä. Onko esimerkiksi maailmankaikkeuden syntyä koskeva puhe "Suu-

resta Pamauksesta" ja "tyhjyydestä" ennen sitä uskonnollista kieltä, mikäli siinä on kyse "jumalan" kategoriasta eli samanlaisista kognitiivisista prosesseista kuin uskonnoksi nimettyyn kulttuuriin liittyvässä puheessa "jumalan" kategoriasta (ks. Pyysiäinen 1997: 224, 234–235)?

Kiinnostavaa olisi selvittää, onko fennistisessä tutkimuksessa sivuutettu kokonaan kognitiivinen uskontotiede, kun on tutkittu uskonnollista kieltä. Kognitiivista uskontotiedettä on tehty Suomessa ja suomen kielellä 90-luvulta asti. Toki ensimmäinen suomenkielinen varsinainen johdatusteos, *Uskonto ja ihmismieli. Johdatus kognitiiviseen uskontotieteeseen*, ilmestyi vasta 2008. Tämän teoksen ilmestymisen jälkeen julkaistussa teoksen *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* (2014) artikkeleissa, muun muassa siis aineistoni fennistisissä artikkeleissa, ei missään viitata mainitsemaani kognitiivisen uskontotieteen johdatusteokseen mutta ei myöskään *mihinkään* Ilkka Pyysiäisen³² kirjoitukseen. Jostakin syystä nämä on jätetty valitsematta ja on viitattu muuhun uskontotieteeseen. Tämä valitseminen on voinut olla tietoista tai tiedostamatonta. Valitseminen näkyy käsitteen ja luokituksen "uskonnollinen kieli" käytössä: näkökulmat uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön eivät sisällä näkökulmaa, jossa käytettäisiin kognitiivisen uskontotieteen tuoreita tuloksia. Kiinnostavaa olisikin tehdä tieteidenvälinen tutkimus uskonnollisesta kielestä käyttämällä juuri kognitiivisen uskontotieteen teorioita ja metodologiaa yhdessä kielitieteellisten kanssa. Olisi kiinnostavaa nähdä, päädyttäisiinkö tällöin puhumaan uskonnollisesta kielestä toisella tavalla. Päädyttäisiinkö esimerkiksi välttämään induktiivisia päätelmiä tai käyttämään kokonaan toisenlaista luokittelukäsitettä mahdollisten induktioiden tekemiseen?

Tietoinen kognitiivisen uskontotieteen ohittaminen yleisesti fennistiikassa olisi eettisesti ongelmallista: tiedossa oleva erilainen näkökulma sivuutettaisiin ilman keskustelua tai edes mainintaa siitä, ettei kyseisiä teorioita uskonnosta haluta käyttää jostain syystä. Mahdollinen tietoinen ohittaminen voisi johtua eittiedollisista arvoista: saatetaan ajatella, että kognitiivisen uskontotieteen tulokset

---

³² Ilkka Pyysiäinen on tunnettu kognitiivisen uskontotieteen kehittäjä Suomessa. Myös Pyysiäisen vuoden 1997 teosta on pidetty johdantona kognitiiviseen uskontotieteeseen. Totean luvussa 4.3.1, että kognitiivisessa uskontotieteessä on kyseenalaistettu vanhempaa uskontotiedettä, johon fennistisessä tutkimuksessa viitataan.

eivät sovi omaan maailmankuvaan ja elämänkatsomukseen, eikä tätä uutta uskontotiedettä siksi haluta nostaa esille. Tiedostamaton ohittaminen taas voi kertoa siitä, että alalla vallitsee haitallinen yksimielisyys. Tässä voisi olla samankaltainen tilanne kuin Tapani Kelomäen (2009: 106–107) kuvaamassa fennistiikan "historian tekemättömyydessä", millä hän ymmärtääkseni tarkoittaa tieteelle haitallista yksimielisyyttä, toisin sanoen *järjestelmällisen epäilyn* puutetta (ks. Kiikeri ja Ylikoski 2004: 111). Myös Kelomäen yhtenä tutkimuskohteena oleva E. N. Setälä aiheutti aikanaan Kelomäen (2009: 111) mukaan "yksinapaisuutta".³³ Vaikka fennistiikassa esiintyisi *järjestelmällistä dogmatismia* eli omien kantojen kyseenalaistamattomuutta, tiedeyhteisön tehtävä on huolehtia siitä, että vuorovaikutuksen kautta päästään yhteisölliseen objektiivisuuteen (ks. Kiikeri ja Ylikoski 2004: 126; Douglas 2007: 134–135).

Tätä mahdollista käsitteen ja luokituksen "uskonnollinen kieli" käytön yksimielisyyttä voisi verrata Fred Karlssonin (1975) kuvaamaan fennistiikan tieteenparadigman ohjausvaikutukseen (ks. Kuhn 1994 [1969]; vrt. Percival 1976). Fennistinen uskonnollisen kielen tutkimus ei tietysti ole oma tieteellinen paradigma, mutta esimerkiksi se, että puhutaan juuri uskonnollisesta kielestä eikä tarkemmin vaikkapa raamatunlauseista, näyttää tulosteni mukaan siltä, että pyritään liittymään laajempaan monitieteiseen uskonnollisen kielen tutkimuksen traditioon, joka on erityisesti uskonnonfilosofian leimaama traditio. Karlsson (1975: 191) muistuttaa, että "uudelleen orientoituminen ei koskaan ole helppoa". Hän kiinnittää huomiota siihen, että opiskelijoiden mielenkiinto ohjautuu sellaisen tutkimuksen tekoon, josta on valmiita malleja (mas. esim. 179).

Minulla mielenkiinto ohjautui valmiisiin malleihin tutustumiseen, mutta huomasin jo ennen opiskelemaani tieteenfilosofista metodologiaa, että jotain minulle jää epäselväksi monissa uskonnollisen kielen tutkimuksissa. Kysyin aluksi: "Mistä tuo tutkija tietää, milloin puhuja tai kirjoittaja on tarkoittanut asiansa uskonnolliseksi? Ja mitä uskonnollisuus kenellekin tarkoittaa?" Keksin aluksi ruveta pohtimaan ontologisten ja epistemologisten näkemysten vaikutusta. Tässä tutkimuksessa tieteenfilosofian välineillä olen onnistunut jäsentämään ne seikat, jotka

---

³³ En osallistu tällä pohdinnalla keskusteluun Kelomäen teoksen sisällöistä tai muodoista, sillä se ei ole aiheenani. Pyrkimyksenäni on hakea mahdollisia rinnastuksia ja huomioida esimerkkejä aiemmasta kielitieteen tieteentutkimuksesta. Kelomäen teoksen kritiikistä ks. Häkkinen 2010.

usein jäävät epäselviksi tutkimuksissa, joissa tutkitaan uskonnollista kieltä eli luokitellaan jotakin ja joillain perusteilla uskonnolliseksi kieleksi. Ajattelen, että tätä voidaan pitää fennistisen uskonnollisen kielen tutkimuksen kehittämisenä (ks. Mikkeli ja Pakkasvirta 2007: 194).

Mainitsin luvussa 3.2, että tärkeää olisi tutkia luokan "uskonnollinen kieli" sosiaalisia takaisinkytkentämekanismeja eli sitä, miten vuorovaikutus muokkaa tutkijoiden ja luokituksen koskettamien ihmisten käsitystä uskonnollisesta kielestä. Dufva, Aro, Suni ja Salo (2011: 25–26) muistuttavat:

Yksi kielitieteellisten kuvausten potentiaalinen ongelma piilee siinä, että ne syntyvät tietyssä kulttuurisessa kontekstissa (ks. esim. Toulmin 1998), mutta luovat oman tieteellisen kontekstinsa ja toistavat itseään, vaikka sosiaalinen todellisuus ja sen myötä kuvauksen kohde, kieli, muuttuu.

Jatkotutkimuksessa olisi syytä rinnastaa uskonnollisen kielen luokittelua myös muunlaiseen kielen luokitteluun: olisi tärkeää tehdä havaintoja uskonnollisen kielen lisäksi siitä, mikä taho katsotaan legitiimiksi luokittelemaan kieltä esimerkiksi vihapuheeksi. Oletan, että vihapuheeksi luokittelu vaatisi fennistiltä tieteidenvälistä otetta, jossa olisi vahva käytännöllisen filosofian eli etiikan ja yhteiskuntafilosofian osaaminen tai muu yhteiskuntatieteellinen osaaminen. Keskustelu vihapuheesta on osa keskustelua sananvapaudesta, johon liittyy monia poliittisia kysymyksiä (ks. Myers 2009: 52–54). Kieltä voidaan luokitella myös monilla muilla arvoihin ja politiikkaan vahvasti kytköksissä olevilla tavoilla: metatutkimuksellisesti tärkeää olisi analysoida perusteita, joilla luokitus tehdään. Tällaisissa tutkimuksissa tulisi aina huomioida mahdolliset eettiset ja poliittiset tarkoitukset, joihin tutkimustuloksia voidaan tutkijan tahdosta riippumatta käyttää: ihmistieteellisessä luokittelussa on monesti kiinnitettävä huomiota tutkimuseettisiin ongelmiin, joita voi seurata tehdystä tutkimuksesta (luku 5.2). Tutkielmassani on käynyt ilmi, että ainakaan aineistoni tutkimuksissa ei ole eritelty tiedollisia eikä ei-tiedollisia arvoja. Myöskään tutkimuseettisiä kysymyksiä ei ole käsitelty.

Erityisen kiinnostavaa olisi tutkia tarkemmin muun uskonnollisen kielen tutkimuksen vaikutusta fennistiikassa tehtyyn uskonnollisen kielen tutkimukseen. Olisi kiinnostavaa muun muassa tutkia, miten mahdollisesti uskonnonfilosofian pitkä traditio on vaikuttanut fennistiikkaan. Vastaaminen vaatisi paljon tätä tut-

kielmaani laajemman tutkimuksen. Tässä tutkielmassani teen kuitenkin selkeän havainnon uskontotieteilijän, Päivikki Suojasen, vaikutuksesta fennistiikkaan. Lisäksi uskonnonfilosofian vaikutus näkyy Nissin ja Mielikäisen sekä Kelan tutkimuksissa. Wittgensteinilaisuuden vaikutus siihen, millaisia asioita tavataan pohtia uskonnollisen kielen kohdalla, näkyy näiden lisäksi myös Vainion ja Visalan sekä Suojasen tutkimuksissa.

5.2 Tutkimuseettiset päätelmät

Tutkimuksessa muodostetut käsitykset kantautuvat muillekin kuin tutkijoille. Tämähän on tarkoitus. Esimerkiksi uskonnollisen kielen tutkimuksen tuottamia näkemyksiä päätyy tiedeyhteisöjen ulkopuolelle. Kaikilla ihmisillä ei ole mahdollisuuksia arvioida itselleen vieraan alan väitteitä, jolloin syntyy eettisiä ongelmia: tutkija on siinä määrin, mikä on kuviteltavissa, vastuussa tulostensa viestinnän aiheuttamista reaktioista. (ks. Fricker 2006; Wylie 2003.)

Tutkimuseettinen ongelma syntyy, jos uskonnollisen kielen tutkimus antaa tukea sellaiselle fideismiin liittyvälle käsitykselle, että uskontokritiikkiä ei voi esittää, koska silloin ei ymmärretä uskonnollisen kielen erityislaatuista luonnetta. Tällöin vaarana on relativismi (Pihlström 2001: 37; ks. Niiniluoto 2003: 143). Ilkka Niiniluodon (2003: 145) mukaan uskontokritiikin tehtävä on puuttua mahdollisiin eettisiin ja yhteiskunnallisiin vääryyksiin. Tietysti kaikessa kulttuurisiin tapoihin, uskomuksiin ja arvoihin liittyvässä kritiikissä on oltava sensitiivinen. Eri näkökulmista, esimerkiksi deonttisen etiikan, konsektionalismin ja hyve-etiikan teorioista, voidaan päätyä erilaisiin eettisiin johtopäätöksiin. Mitään helppoja normeja uskontoihin ja muihin kulttuureihin liittyvän tutkimuksen eettisten ongelmien ratkaisuihin ei ole: jokainen tapaus on aina katsottava yksitellen ja erilaisista eettisistä näkökulmista.

Jos uskonnollisen kielen tutkimus antaa eväitä uskontokritiikin ohittamiselle ilman asiallista ja avointa keskustelua, esimerkiksi jonkinlaiselle fideismille ja relativismille, tutkijalla on vastuu siitä, mitä johtopäätöksiä hänen tutkimustuloksistaan voidaan tehdä. Tietynlaista uskonnollista käsitystä esittelevää tutkimusta voidaan esimerkiksi käyttää argumentoinnin tukena oman yhteisön mahdollisesti henkisesti vahingollisille tavoille niin kuin totean luvussa 3.2. Näin voi käydä, jos

tutkija ei pyri estämään tätä tutkimuksen väärinkäyttöä tutkimuksensa tekstissä ja tutkimusta koskevassa viestinnässä. Uskonnollisen kielen tutkijan täytyy tiedostaa, mitä seurauksia wittgensteinilaisella fideismillä voi äärimmillään olla: relativisti hyväksyisi kaiken, mikä yhteisön tapoihin kuuluu, esimerkiksi henkisen tai ruumiillisen väkivallan.

On muistettava Kuorikosken ja Pöyhösen (2009: 8) Hackingia (2009) mukainen huomio sosiaalisista takaisinkytkentämekanismeista: "Ihmistieteen tutkimuskohteet ovat aktiivisia ja reagoivat monin tavoin heitä koskeviin luokitteluihin." Jos tutkija vahvistaa fideististä käsitystä siitä, että uskonnollinen kieli on omalakista ja perehtymättömälle mahdotonta ymmärtää, tutkija saattaa edistää eettisesti väärää toimintaa jossakin yhteisössä: yhteisön jäsenet voivat vedota siihen, että ulkopuoliset eivät voi ymmärtää tätä yhteisöä eivätkä siksi puuttua "yhteisön sisäisiin asioihin". Uskonnollisen kielen tutkimus voi vahvistaa uskonnollisen yhteisön johtajien auktoriteettiasemaa, mikä voi vaikeuttaa tiedollisesti epätasa-arvoisessa asemassa olevien yksilöiden mahdollisuutta määritellä itse näkemyksiään (ks. Fricker 2006). Tällä tutkimuksellani en voi tietenkään osoittaa enkä pyri osoittamaan, että näin olisi käynyt jonkinlaisen uskonnollisen kielen tutkimuksen takia. Tuon vain esille, että tällaiset asiat on huomioitava yleensäkin tutkimuksessa ja muun muassa mainituista syistä uskonnollisen kielen tutkimuksessa.

Se, mitä pidetään uskonnollisena, asettaa ihmisiä ja ilmiöitä yhteiskunnassa eriarvoisiin asemiin: vaikkapa uskonnolliseksi yhdyskunnaksi rekisteröitymiseen vaaditaan juuri tiettyjä "uskonnollisia" asioita (ks. Mäkelä 2012; Taira 2006). Aseman saavuttaminen taas tuo tiettyjä oikeuksia. Kun tutkija esittää tosiasioita uskonnollisesta kielestä, viestinnässä on kiinnitettävä huomiota mahdollisten eettisten ongelmien estämiseen. On esimerkiksi kiinnitettävä erityisesti huomiota siihen, koskeeko väite todella kaikkea uskonnollista kieltä. Luokan "uskonnollinen kieli" pitäminen luonnollisena luokkana voi aiheuttaa osaltaan yhteisöjen ja ihmisten joutumista eriarvoisiin asemiin.

Tutkimukseni osoittaa, että monesti väitetään jotakin uskonnollisesta kielestä, vaikka kyse olisi todellisuudessa esimerkiksi tietynlaisista lauseista pyhissä kirjoissa, oppia koskevissa keskusteluissa tai muussa traditiossa. Yksi ratkaisu eettisiin ongelmiin voisi olla lopettaa käsitteen "uskonnollinen kieli" käyttö silloin, kun tutkitaan jotakin tietynlaiseen uskonnollisuuteen liittyvää kieltä. Ainakin luo-

kittelukäsitteen käyttö pitäisi määritellä tarkasti. Tulisi ilmoittaa, että kyse on projisoidusta luokasta, eli siitä, että tutkimuskohteena olevaa kielellistä ilmaisua voi kutsua uskonnolliseksi kieleksi. Induktiivisia päätelmiä tehtäessä pitäisi selkeästi sanoa, että haluaa puhua uskonnollisesta kielestä, vaikka ei tarkoita uskonnollista kieltä (yleensä). Tosin tällainen aiheuttaisi tarpeetonta sekaannusta. Tällainen käsitteen käyttö olisi vaikea perustella.

On eettisesti kyseenalaista väittää uskonnollista kieltä tietynlaiseksi, sillä yleisö helposti ymmärtää, että tällöin todella tarkoitetaan yleisesti uskonnollista kieltä eli 'uskontoon liittyvää kieltä'. Siinä, missä yksittäinen tutkija on vastuussa näkökulmansa kapeuden aiheuttamasta vääristymisestä, myös koko tutkimusalan tutkijat ovat vastuussa siitä, jos alalla ohitetaan uudenlaista, tärkeää tutkimustietoa haluttaessa pitäytyä yhdenlaisissa tiedollisissa arvoissa. Tämä ei ole tiedollisesti suotavaa mutta aiheuttaa myös eettisiä ongelmia.

5.3 Teesit

On olemassa uskonnollista kieltä.

Uskonnollisesta kielestä ei voida sanoa mitään yleistä – paitsi että se liittyy, kuuluu tai perustuu johonkin, minkä joku kokee uskonnoksi.

On tutkimuksia, joissa tehdään induktiivisia päätelmiä uskonnollisesta kielestä, vaikka oikeastaan päätelmät koskevat omaa tutkimuskohdetta, joka on usein tietyllä tavalla ymmärrettyä kristinuskoon liittyvää kieltä.

Vaikka jotenkin tutkittaisiin kaikki muutamaankin uskontoon liittyvä suomenkielinen kieli, väitteet "uskonnollisesta kielestä" koskisivat edelleen myös satoja muita uskontoja, joihin liittyen voidaan käyttää suomen kieltä. Ongelmana olisi se, pidetäänkö esimerkiksi kristinuskoon liittyvien kirkkojen, herätysliikkeiden ja lahkojen ajatuksia keskenään *yhdenlaisena* "kristillisenä" kielenä. Lisäksi uskonnollisen kielen tutkimuksen ongelmana on se, että muun muassa Suomessa syntyy uusia uskontoja. Ei siis voida määritellä homeostaattista ominaisuusklusteria "uskonnollinen kieli".

Ennen kielellisen ilmaisun luokittelua uskonnolliseksi kieleksi kannattaa tarkasti tutkia, onko luokittelu triviaalia. Informanttijoukkoni vastausten perusteella monien tekstien kohdalla on kontingenttia eli satunnaista, "onko tämä kieli uskon-

nollista". Se riippuu muun muassa ihmisen käsityksistä siitä, mikä on uskonnollista.

On kaksi eri näkökulmaa. Toinen on tutkijan tai tiedeyhteisön päätös nimittää jotakin uskonnolliseksi kieleksi. Toinen on kenen tahansa yksittäisen ihmisen käsitys siitä, pitääkö hän jotakin kielenkäyttöään jossakin kontekstissa uskontoon liittyvänä. Tutkija voi pitää tämän yksittäisen ihmisen lausumaa uskonnollisena ja ihminen itse ei-uskonnollisena. Molempiin vaikuttavat sosiaaliset takaisinkytkentämekanismit. Molemmat voivat perustella kantansa, projektionsa, hyvin.

Lähteet ja aineisto

- BIRD, ALEXANDER ja EMMA TOBIN 2014: Natural Kinds. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2014 Edition)*. Edward N. Zalta (toim.).
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/natural-kinds/>
27.10.2014
- DOUGLAS, HEATHER 2007: Rejecting the Ideal of Value-Free Science. Teoksessa *Value-free science? Ideals and illusions* Harold Kincaid, John Dupré ja Alison Wylie (toim.). Oxford ja New York: Oxford University Press. Verkkojulkaisu.
<https://helka.linneanet.fi/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?BBID=2620701>
27.10.2014
- DUFVA, HANNELE, MARI ARO, MINNA SUNI ja OLLI-PEKKA SALO 2011: Onko kieltä olemassa? Teoreettinen kielitiede, soveltava kielitiede ja kielen oppimisen tutkimus. – *Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2011 / n:o 3: 22–34.
- FRICKER, MIRANDA 2006: Powerlessness and Social Interpretation. – *Episteme: A Journal of Social Epistemology*, Volume 3, Issue 1-2, 2006: 96-108.
- HACKING, IAN 2009: *Mitä sosiaalinen konstruktioismi on?* Suom. Inkeri Koskinen vuoden 1999 alkuperäisteoksesta *The Social Construction of What?* Tampere: Vastapaino.
- HEIKKILÄ, ELINA 2014: Uskonnollinen kieli pysyy ja muuttuu. – *Kielikello* 3/2014: 34–35.
- HUUMO, TUOMAS 2007: Joko lingvistin nojatuoli joutaisi kaatopaikalle? Introspektiolingvistiikan asemasta kognitiivisessa kielitieteessä. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 53: 163–180.
- HÄKKINEN, KAISA 2010: Nuorgrammatiikkaa vai ei? – *Virittäjä* 114, 4/2010: 577–588.
<http://ojs.tsv.fi/index.php/virittaja/article/view/4378> 27.10.2014
- KARLSSON, FRED 1975: Fennistiikan tieteenparadigmasta ja sen ohjausvaikutuksesta. – *Virittäjä* 79, 2/1975: 179–193.
http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/1975_179.pdf
27.10.2014

- KELA, MARIA 2014: Uskonnollinen metafora väitelauseena. Teoksessa *Sanaa tutkimaan. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* Riikka Nissi ja Aila Mielikäinen (toim.). SKST 1398. Helsinki: SKS.
- KELOMÄKI, TAPANI 2009: *Nuorgrammaattisuuden myytti suomen kielen tutkimuksessa*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- KETOLA, KIMMO, ILKKA PYYSIÄINEN ja TOM SJÖBLOM 2008: Johdanto. Teoksessa *Uskonto ja ihmismieli. Johdatus kognitiiviseen uskontotieteeseen* Kimmo Ketola, Ilkka Pyysiäinen ja Tom Sjöblom (toim.). Helsinki: Gaudeamus.
- KETOLA, KIMMO, ILKKA PYYSIÄINEN ja TOM SJÖBLOM (toim.) 2008: *Uskonto ja ihmismieli. Johdatus kognitiiviseen uskontotieteeseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- KIIKERI, MIKA ja PETRI YLIKOSKI 2004: *Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- KOKKONEN, TOMI ja INKERI KOSKINEN 2013: Luentomateriaali kurssilla Humanististen tieteiden filosofia. Erityisesti tekstipaketti Johdatus humanististen tieteiden filosofiaan.
- KOKKONEN, TOMI ja INKERI KOSKINEN 2014: Luentomateriaali kurssilla Tiede, arvot ja tutkimusetiikka.
- KORKMAN, PETTER JA MIKKO YRJÖNSUURI (toim.) 1998: *Filosofian historian kehityslinjoja*. Helsinki: Gaudeamus.
- KUHN, THOMAS S. 1994: *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Suom. Kimmo Pietiläinen vuoden 1969 alkuperäisteoksesta *Structure of scientific revolutions*. Helsinki: Art house oy.
- KUORIKOSKI, JAAKKO ja SAMULI PÖYHÖNEN 2009: Ihmistieteelliset luokitukset ja sosiaaliset takaisinkytkentämekanismit. – *Tiede & edistys* 4/09: 1–17.
- LAMMENRANTA, MARKUS 1993: *Tietoteoria*. Helsinki: Gaudeamus.
- LAMMENRANTA, MARKUS 2014: Tieto-oppi. *Logos-ensyklopedia*. Sami Syrjämäki ja Toni Kannisto (toim.). Eurooppalaisen filosofian seura ry.
<http://filosofia.fi/node/6899> 27.10.2014
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. SKST 964. Helsinki: SKS

- MIKKELI, HEIKKI ja JUSSI PAKKASVIRTA 2007: *Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- MOT Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskuksen tiedotteen (23.9.2014) mukaan *Kielitoimiston sanakirja* julkaistaan avoimena versiona verkossa vuoden 2014 lopulla.
- MYERS, RICHARD 2009: Political Leadership and the Problem of Principle: A Classical response to Postmodernism. Teoksessa *The Ashgate Research Companion to Political Leadership* Joseph Masciulli, Mikhail A. Molchanov ja W. Andy Knight (toim.). Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- MÄKELÄ, ESSI 2012: Parodian ja uskonnon risteyksessä – Notkea uskonto suomalaisten diskordianistien puheessa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston Maailmankulttuurien laitos.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201206085940> 27.10.2014
- MÄÄTTÄ, URHO 2000: Kielitieteen emergenttinen metateoria. – *Virittäjä* 104, 4/2000: 498–517.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-690716> 27.10.2014
- NIINILUOTO, ILKKA 2003: Ateismi. Teoksessa *Uskonnonfilosofia* Timo Helenius, Timo Koistinen ja Sami Pihlström (toim.). Helsinki: WSOY.
- NISSI, RIIKKA 2010: *Totuuden jäljillä. Tekstin tulkinta nuorten aikuisten raamattupiirikeskusteluissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- NISSI, RIIKKA ja AILA MIELIKÄINEN 2014: Johdanto. Teoksessa *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* Riikka Nissi ja Aila Mielikäinen (toim.). SKST 1398. Helsinki: SKS.
- NISSI, RIIKKA ja AILA MIELIKÄINEN (toim.) 2014: *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön*. SKST 1398. Helsinki: SKS.
- NYMAN, MARTTI 2000: Näkymätön käsi ja kielitieteen epistemologia. – *Virittäjä* 104, 1/2000: 46–70.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-536387> 27.10.2014
- PERCIVAL, W. KEITH 1976: The applicability of Kuhn's paradigms to the history of linguistics. – *Language* vol. 52, no. 2: 285–294.

- PIHLSTRÖM, SAMI 2001: *Usko, järki ja ihminen. Uskonnonfilosofisia esseitä*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 227. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- PIHLSTRÖM, SAMI 2002: Tieteen ideologiat ja naturalisoitu uskontotiede. – *Tiede & edistys* 1/02: 36–54.
- PIHLSTRÖM, SAMI 2007: Uskontotieteellistä voimistelua. – *niin & näin* 3/2007: 124–125.
- PYYSIÄINEN, ILKKA 1997: *Jumalan selitys: "jumala" kognitiivisena kategoriana*. Helsinki: Otava
- PYYSIÄINEN, ILKKA 2006: *Jumalten keinu. Kiertoajelu uskontotieteessä*. Helsinki: Gaudeamus
- PYYSIÄINEN, ILKKA 2008: Intuitionvastaisuus, essentialismi ja agenttius. Teoksessa *Uskonto ja ihmismieli. Johdatus kognitiiviseen uskontotieteeseen* Kimmo Ketola, Ilkka Pyysiäinen ja Tom Sjöblom (toim.). Helsinki: Gaudeamus.
- PÖYHÖNEN, SAMULI 2010: Luonnollinen luokka. *Logos-ensyklopedia*. Sami Syrjämäki ja Toni Kannisto (toim.). Eurooppalaisen filosofian seura ry.
<http://filosofia.fi/node/5475> 27.10.2014
- RAATIKAINEN, PANU 2004: *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus
- REISS, JULIAN ja JAN SPRENGER 2014: Scientific Objectivity. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2014 Edition)*. Edward N. Zalta (toim.).
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/scientific-objectivity/>
27.10.2014
- RESNIK, DAVID 1998: *The Ethics of Science: An Introduction*. Lontoo & New York: Routledge.
- RISJORD, MARK 2014: *Philosophy of social science: a contemporary introduction*. New York: Routledge. Verkkojulkaisu.
<https://helka.linneanet.fi/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?BBID=2652009>
27.10.2014
- ROTKIRCH, ANNA 2005: Miten sosiologinen tieto kohtaa evoluutioteorian? Teoksessa *Ihmistieteet tänään* Anneli Meurman-Solin ja Ilkka Pyysiäinen (toim.). Helsingin yliopiston Tutkijakollegium. Helsinki: Gaudeamus.
- RYSIEW, PATRICK 2011: Epistemic Contextualism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2011 Edition)*. Edward N. Zalta (toim.).

<http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/contextualism-epistemology/> 27.10.2014

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki: SKS.

SUOJANEN, PÄIVIKKI 1975: Uskonnollinen kieli. Teoksessa *Uskonnollinen liike. Suomalaisia tapaustutkimuksia* Juha Pentikäinen (toim.). Tietolipas 74. Helsinki: SKS.

SUOJANEN, PÄIVIKKI 2000: *Uskontotieteen portailla – Historiaa ja tutkimussuuntia*. Tietolipas 163. Helsinki: SKS.

TAIRA, TEEMU 2006: *Notkea uskonto*. Eetos-julkaisuja 2. Turku: Eetos.

TYÖRINOJA, REIJO 1984: *Uskon kielioppi. Uskonnollisten väitteiden ja käsitteiden luonne Ludwig Wittgensteinin myöhäisfilosofian valossa*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 141. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.

VAINIO, OLLI-PEKKA ja AKU VISALA 2011: *Johdatus uskonnonfilosofiaan*. Helsinki: Kirjapaja.

WILLIAMS, MICHAEL 2001: *Problems of Knowledge. A Critical Introduction to Epistemology*. Oxford: Oxford University Press.

WYLIE, ALISON 2003: On Ethics. Teoksessa *Ethical Issues in Archaeology* Larry Zimmerman, Karen D. Vitelli ja Julie Hollowell-Zimmer (toim.). Walnut Creek: AltaMira Press.

Liitteet

Liite 1: Kyselytutkimuksen puhutut tekstit karkeasti litteroituna

Ääni 1

emeritusarkkipiispa John Vikström

Tämä riittämättömyyden tunne, se on aika yleinen. Ja sanomalehdissä voi lukea siitä, miten erityisesti nuoret tytöt ovat tyytymättömiä ulkonäköönsä, erityisesti painoonsa tai joku tällaiseen. Mutta mä luulen, että tämä on asia joka ei rasita vain nuoria tyttöjä vaan monia muitakin – siis tämä riittämättömyyden tunne. Ja se on asia joka tietysti aktualisoituu työelämässä, työyhteisössä ja niin edelleen. Ja siellä meidän pitäisi oppia olemaan armollisia toinen toistaan kohtaan.

Ääni 2

pastori, kanttori Samuli Korkalainen

sanat tarkoittavat tarkkaan ottaen hyvän puhumista ja menestyksen toivottamista

Ääni 3

pastori Kai Sadinmaa

Kuule, Suomen kansa, minä laulan sinusta kuolinvirren. Kaatuu, ei enää nouse Suomi-neito. Hän makaa maahan syöstynä, eikä kukaan auta. Silmäni riutuvat kyyneleistä. Sisintäni polttää tuska. Voimani valuvat maahan Suomi-neidon sortumisen tähden. Mitä minä sanoisin sinulle Suomi-neito? Mihin vertaisin sinua? Kenen kohtaloa muistuttaa sinun kohtalosi? Mistä löydän lohdutuksen sanat? Suuri kuin meri on sinun vammasi. Kuka voi parantaa sinut? Valtiaittesi näyt ovat olleet petosta ja

harhaa. He eivät kääntäneet kohtaloasi. Vääriä ja eksyttäviä olivat heidän lupauksensa. Odottakaa köyhät. Kyllä tekin vielä leipää saatte, kunhan rikkaat lihotetaan vielä lihavimmiksi. Ohikulkijat lyövät käsiään yhteen. He pilkkaavat sinua Suominen. He viheltävät ja pudistavat päätään. Tämähkö on se Euroopan Japani? Maa, jota sanottiin hyvinvointivaltioksi, lottovoittajien maaksi. Maa, jossa kaveria ei jätetä, jossa kaikista pidetään huolta.

Ääni 4

Äidinkielen opettajain liiton puheenjohtaja Minna Harmanen

Ja kun niitä Aleksis Kiven tekstejä luetaan, ni kyllä huomaa, että se Aleksis Kiven kieli on erittäin vaikeaa nuorelle. Ja kyllä se on aikuisellekin vaikeaa. Ja yllättävän vähän se on vaikuttanu meidän nykyiseen kirjakieleen, ja sen takia se vaikeus tuntuu vielä ehkä moninkertaselta.

Ääni 5

Kouluttaja, kirjailija, pastori Antti Kylliäinen

Mutta niin paljon ei ole maailma muuttunu, etteikö voisi nyt... Sanotaan että jos nyt vois toivoa, niin jos nyt etenkin nimenomaan niiltä kulmilta niitä hyveitä löytyisi, niin sillä ois varmaan kaikkein suurin merkitys esimerkiksi Euroopan tämän hetken surkeaan tilaan. Ja jos vaikka kreikkalaisetkin omaksuivat nämä hyveensä uudelleen, niin meillä vois olla paljon paremminkin asiat.

Ääni 6

Kouluttaja, kirjailija, pastori Antti Kylliäinen

(Pahe, ei ole hyveitä ilman paheita. Vai onko Antti Kylliäinen?) No joo, kyllä. Mut toisaalta ehkä meidän maailmassa ne ei ole ne paheet, jotka olis niiden hyveiden vastakohtia, vaan oikeestaan hyveen vastakohta on enempi tällanen tietämättömyys. Se, että ei oikein niinkun olla perillä siitä, että mihin tässä pitäis pyrkiä, minäkalaisia meidän oikein pitäis olla. Ja toisaalta sitten ehkä se sellainen, tota, ainoa

mikä nyt paheeseen vivahtaa on kyllä sitte tällanen niinku klassinen kuolemansynti nimeltä hengen velttous. Se, että me ollaan vähän laiskoja, vaikka tiedettäisiinkin, mikä on hyvää ja oikein. Niin tuota ei me nyt aina sit kuitenkaan toimita sen mukaan. Et jos me mennään kauppaan ja ostetaan banaania, ja siin on kahdenlaista. Siinä on Reilun kaupan banaaneja ja sitte on niitä toisia. Mutta ku ne toiset on vähän halvempia ja ne näyttää iha mukavan keltasilta, niin otetaan niitä, vaikka tiedetäänkin, että itse asiassa Reilun kaupan banaanit ois kyllä oikeampia ottaa. Ja näin me vähän laiskuuttamme sitten kuitenkin niinku jätämme nämä hyveet hiukan sivuun ja mennään siitä, mistä aita on matalin.

Video 1

emeritusarkkipiispa John Vikström

Ja armo on todella yksi vastaus tähän kysymykseen. Riittämättömyyden tunteen problematiikkaan. Armo oikein ymmärrettynä ei ole vain uskonnollinen käsite ja todellisuus vaan se on hyvin vahva psykologinen ja todella arkinen asia. Ja armollisia pystymme olemaan ehkä silloin, ehkä erityisesti silloin, kun meillä on sisäinen turvallisuus, kun me olemme turvallisia itsessämme. Ja silloin on varaa olla heikko. Sillon on varaa olla armollinen myös muita kohtaan. Että on sisäinen turvallisuus, joka on sama kuin, hyvin pitkälle sama kuin, terve itseluottamus oikeastaan. Se ihminen, jolla on terve itseluottamus, hänellä on varaa olla avoin, varaa olla heikko, varaa kysyä neuvoja, varaa myöntää erehtyneensä ja niin edelleen. Varaa olla armollinen myös muille. Mutta jos itsetunto on heikko, niin sillon täytyy koko ajan ajatella vaan itseään. Miten tässä pärjää? Mitä muut ajattelevat minusta? Ja silloin sellaisesta ihmisestä tulee ulkonaisesti kova ihminen, tiukkapipo. Ja syy on se, että hän on sisäisesti heikko.

Video 2

Näyttelijä Aku Hirviniemen esittämä henkilöahmo Usko Eevertti Luttinen

Yritän nyt löytää sitä minun paimenta, jonka sauvaan minä voin tukevasti tarrautua.

Video 3

Televisiosarja Pasilan (3. tuotantokausi, 9. jakso "Lahko") kaksi henkilöähahmoa, joista toisella on tunnistettavasti papin liperit.

Pappi: Masa hei, tuus tänne.

Masa: Ku minulla on siivous kesken.

Pappi: No istus nyt alas lapsonen. Kuules Masa, Jumala rakastaa kaikkia luomiaan.

Masa: Jumalalla luomia?

Pappi: Juu, mää on nähny hänet, ja hänellä on herttanen luomi oikeessa poskessa.

Video 4

emeritusarkkipiispa John Vikström

[Alussa näkyy teksti: John Vikströmin 80-vuotishaastattelu. Tämän jälkeen kuvassa näkyy kysymys: Miten suomalaiset henkisesti ja fyysisesti nyt jaksavat? Haastattelu on tunnistettavissa osaksi samaa Vikströmin haastattelua kuin video 1.]

Mullon se käsitys, että meillä on aika armoton yhteiskunta. Ja ei vain yhteiskunta, vaan me ihmiset olemme tässä mielessä aika armottomia. Myös itseämme kohtaan. Tässä kauniiden ja rohkeiden yhteiskunnassa ei ole tilaa keskeneräisyydelle, ihmiselämän haavoittuvuudelle. Ja tämä luo aikamoisia paineita ihmisille ja tyytymättömyyttä myös, koska rima asetetaan niin korkealle, että kukaan ei pääse sen ylitse. Minusta meillä pitäisi olla realistisempi kuva, tämä, ihmisen elämästä täällä Suomenniemellä. Että elämä saa olla keskeneräinen myös. Elämä saa olla haavoittuva. Ja kuitenkin kaiken tämän keskeneräisyyden ja haavoittuvuuden keskellä on mahdollista elää hyvää elämää.

Video 5

emeritusarkkipiispa John Vikström

[Alussa näkyy teksti: Onko suomalaisella velvollisuus olla hoikka ja hyväkuntoinen? Haastattelu on tunnistettavissa osaksi samaa Vikströmin haastattelua kuin videot 1 ja 4.]

Meidän elämämme on lahja. Uskoni perusteella sanon, että se on minulle antama Jumalan lahja. Mutta ihminen yleensä voi ajatella, että, minun, olen saanut tämän elämän. Ja mikä liittyy tähän lahjaan, miten käytän tätä lahjaa? Minun ymmärtääkseni liittyy siihen tietty velvollisuus käyttää tätä lahjaa hyvin ja oikein, vaalia sitä, mitä olen saanut, myös sitä terveyttä, minkä olen saanut. Silloin voin paremmin. Silloin olen enemmän sopusoinnussa itseni kanssa. Ja silloin ehkä ihmiset ympärilläni voivat paremmin, kun minä huolehdin itsestäni ja otan vastuun itsestäni, vastuun sanomisistani, tekemisistäni, jopa terveydestäni.

Liite 2: Vastauslomake; samanlainen jokaisen 31 tekstin kohdalla

1[-31] Onko tämä kieli

tieteellistä	kyllä	ei
jos kyllä, lyhyt perustelu		

poliittista	kyllä	ei
jos kyllä, lyhyt perustelu		

uskonnollista	kyllä	ei
jos kyllä, lyhyt perustelu		

filosofista	kyllä	ei
jos kyllä, lyhyt perustelu		

taiteellista	kyllä	ei
jos kyllä, lyhyt perustelu		

Mitä tiedät (lähes) varmasti kontekstista? Älä arvaa tai päättele.

Liite 3: Kyselytutkimuksen tekstit; teknisistä syistä alkaa seuraavalta sivulta eikä noudata sivunumerointia

- Näet ja kuulet kirjoitettuja ja puhuttuja tekstejä.
- Jokaisesta tekstistä kysytään viisi kielen laatua koskevaa kysymystä. Laita rasti kohtaan "kyllä" tai "ei". Muita vastausvaihtoehtoja ei ole.
- Jos vastaat "kyllä", perustele vastaus mahdollisimman ytimekkäästi mutta ymmärrettävästi.
  - Perusteluna voi käyttää esim. tekstin sanoja, jotka vaikuttavat vastaukseen
- Jos tiedät jotakin kontekstista eli tekstin esiintymisyhteydestä, selitä tämä lyhyesti.
  - Kirjoita tunnistamasi puhujan tai kirjoittajan nimi ja muita tietoja. Kirjoita, mistä lähteestä, esim. teoksesta, teksti on.
- Kun kirjoitettu teksti tulee näkyviin, sinulla on noin minuutti aikaa vastata sitä koskeviin kysymyksiin. Lue koko teksti kerran ennen kuin vastaat.
  - Vastaa intuition perusteella; älä jää pohtimaan.
  - "Oikeita" vastauksia ei ole.
- Lue, kuuntele ja katso koko teksti ennen vastaamista.
- Vastattuasi laske kynä pöydälle ja nosta katseesi valkokankaalle ilmaistaksesi olevasi valmis.
- Et voi katsoa edellisiä vastauksiasi etkä missään tapauksessa muuttaa niitä.
- Toimitaan tilanteessa kuten ylioppilaskokeessa. Kyselyn aikana ei puhetta eikä kysymyksiä.
- Käytä kuulakärkikynää tai muuta ohutta mustekynää. Kirjoita mahdollisimman selkeästi.

0

Sapfon runoon viitataan useaan kertaan, kun lyriikan peruspiirteiksi nostetaan seuraavat tuntomerkit: musikaalisuus ja visuaalisuus, puhujan ja puhutun läheisyys, merkitystiheys, itsereflektoivuus ja lyhyys.

1

– – ihminen pitää kaikkein pahimpana sitä, että hän on sielussaan tullut todellisuuden suhteen petetyksi – –.

2

Kun katson sinua koulureppu selässä,
olen sekavissa tunnelmissa.
Tunnen iloa siitä, että olet niin
innostunut.
Haikeutta siitä, että yksi vaihe on taas
takanapäin.
Pientä huolta siitä, miten kaikki tulee
käymään.

3

Sen sijaan hänellä on kyllä lupa sanoa, että nuo
kehnot ihmiset olivat onnettomia ja siksi
rangaistuksen tarpeessa ja että rankaisemalla
heitä jumala teki heille hyvän teon.

4

Meillä on aika armoton yhteiskunta. Ja ei vain
yhteiskunta, vaan me ihmiset olemme tässä
mielessä aika armottomia. Myös itseämme
kohtaan. Tässä kauniiden ja rohkeiden
yhteiskunnassa ei ole tilaa keskeneräisyydelle,
ihmiselämän haavoittuvuudelle. Ja tämä luo
aikamaisia paineita ihmisille – ja tyytymättömyyttä
myös, koska rima asetetaan niin korkealle, että
kukaan ei pääse sen ylitse. Minusta meillä pitäisi
olla realistisempi kuva ihmisen elämästä täällä
Suomenniemellä. Että elämä saa olla keskeneräinen
myös. Elämä saa olla haavoittuva. Ja kuitenkin
kaiken tämän keskeneräisyyden ja haavoittuvuuden
keskellä on mahdollista elää hyvää elämää.

5

jumala rakastaa kaikkia luomiaan

6

sanat tarkoittavat tarkkaan ottaen hyvän
puhumista ja menestyksen toivottamista

7

yritän nyt löytää sitä paimenta, jonka sauvaan
minä voin tukevasti tarrautua

8

Genren käsite on perinteisesti yhdistetty eri
taidemuotoihin, mutta lajittelu, luokittelu ja
tyypittelu liittyvät yleisemminkin ajatteluun,
havainnointiin ja toimintaan.

9

Sinä kyllä luet, mutta mahdatko ymmärtää?

10

Kokoomuksen periaateohjelma 2006:
Mitä tahdot toisten tekvän itsellesi, tee se
myös heille.

11

ääni 1

12

Me katsomme toisiamme, jotta näkisimme sen
hyvän, mitä vieras meille tarjoaa. Me
ennakoimme aikaa, jolloin maahanmuuttaja
löytää meissä naapurin, joka avaa oven.

13

ääni 2

14

Joskus teksteissä näkee myös samaa persoonaa edustavia subjektitekijöitä *tai*-ilmauksissa, joissa predikaattiverbi on monikollinen ja ilmauksen kokonaismerkitykseksi on tulkittavissa 'yhden tekevää kumpi, jopa molemmat'.

15

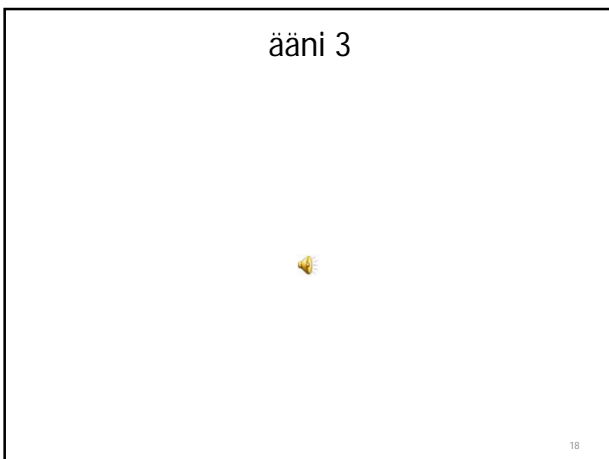
Kevätillan yllä
tuuli hiljaa kulkee.
Kauneutta tulvien
luonto syliin sulkee.

16

Kun runoilija puhuu jumalista tähän tapaan, me suutemme, emme anna hänen käyttöönsä kuoroa emmekä salli opettajan käyttää hänen runojaan nuorison opetuksessa, jos haluamme valtioomme niin hurskaat ja jumalia muistuttavat vartijat kuin ihmiselle suinkin on mahdollista.

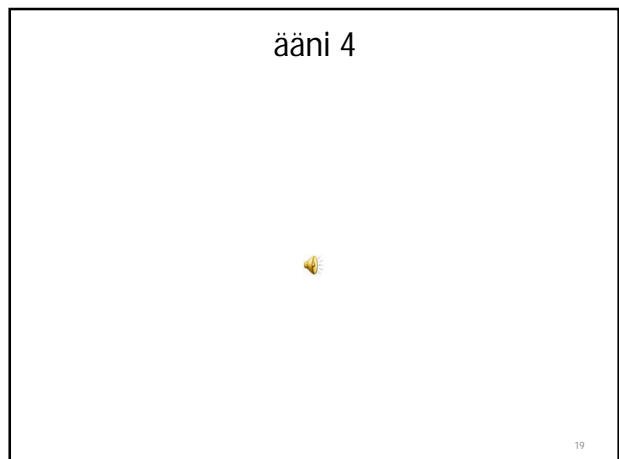
17

ääni 3

18

ääni 4

19

video 1

20

video 2

21

ääni 5

22

Normeista keskustelu nostaa aina esiin erilaisia ideologioita. Esimerkiksi Suomessa yhteisen kirjakielen eli standardikielen rakentaminen edellytti keskustelua normeista ja niiden perusteista, ja normien rakentumiseen ovat 1800-luvulta alkaen vaikuttaneet niin sanotut kieliopillisuus- ja kansankielisyyskannat sekä toisaalta puristiset kieli-ideologiat ja erityisesti 1900-luvun jälkipuoliskolta alkaen myös funktionalistinen kielinäkemys.

23

Rukous

Kun katson sinua koulureppu selässä,
olen sekavissa tunnelmissa.
Tunnen iloa siitä, että olet niin
innostunut.
Haikeutta siitä, että yksi vaihe on taas
takanapain.
Pientä huolta siitä, miten kaikki tulee
käymään.
Jos suojelusenkeitä on olemassa,
nyt olisi sellaiselle käyttöä.

24

Sokrates:

– – jumalat eivät ole taikureita, jotka muuttavat
itsensä toiseen muotoon, eivätkä he harhauta
meitä valheilla sen enempää puheissaan kuin
teoissaankaan.

Platon: *Valtio*

25

ääni 6

- Kontekstina alussa toisen henkilön kysymys, joka ei ole itse tekstiä.

26

video 3

27

video 4

Kontekstina seuraavalle videolle: John Vikström on emeritusarkkipiispa eli entinen evankelisluterilaisen kirkon johtava piispa.

28

Toimi aina vain sellaisen maksiimin [itse itsellesi asettaman toimintasäännön] mukaisesti, jonka voisit aidosti toivoa tulevan yleiseksi laiksi jota kaikki muutkin noudattaisivat.

29

1970-luvulle asti seksuaalista suuntaustasi pidettiin rikollisuuteen johtavana taipumuksena, 80-luvulle asti sitä pidettiin sairautena. Nyt ymmärrämme paremmin mistä on kyse, myös kirkossa. Minäkin. Sinä et ole rikollinen, et sairas, et synnillinen. Sinä kuulut siunauksen piiriin, et kirouksen.

30

video 5

Konteksti: Edellisen dian teksti on sitaatti emerituspiispa John Vikströmin puheesta YLE Radio 1:n ohjelmassa Ajankohtainen ykkönen. Vikström on puhunut homoseksuaalien puolesta jo 1993 ollessaan arkkipiispana. Tämän 90-luvun tapahtuman jälkeen pieni joukko, mm. Päivi Räsänen, tunkeutui piispainkokouksen avajaisiin jättämään Vikströmille tätä vastustavan adressin.

31